

VIGILIA

2004 / 2

Élet-korok

ROMANO GUARDINI: **Az életkorok**

TARJÁNYI ZOLTÁN: **Önmagunkra találni – az alapdöntés**

HORVÁTH-SZABÓ KATALIN: **Az emberélet középső szakasza**

GLOVICZKI ZOLTÁN: **Philemon és Baucis**

**Balla Zsófia, Báthori Csaba, Beney Zsuzsa
és Vasadi Péter verse**

Keresztesi József és László Endre esszéje

Beszélgetés Tringer Lászlóval

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Életutazásunk	81
----------------	---------------	----

ÉLET-KOROK

GÖRFÖL TIBOR:	Az életkorok és a teológia	82
ROMANO GUARDINI:	Az életkorok <i>(részletek)</i> (Görföl Tibor fordítása)	84
TARJÁNYI ZOLTÁN:	Önmagunkra találni — az alapdöntés	89
HORVÁTH-SZABÓ KATALIN:	Az emberélet középső szakasza — pszichológiai szempontból	98
GLOVICZKI ZOLTÁN:	Philemon és Baucis	108

SZÉPÍRÁS

BENEY ZSUZSA:	Summa; Por <i>(versek)</i>	118
KERESZTESI JÓZSEF:	Színöröm. Petri György: <i>Mosoly (esszé)</i>	119
BALLA ZSÓFIA:	Téli képek: Csupasz fák; Mikulás; Jégrajz <i>(versek)</i>	124
BÁTHORI CSABA:	Freskó <i>(vers)</i>	125
LÁBASS ENDRE:	Haydon, a festő, és az önsorsrontás anatómiája <i>(esszé)</i>	126
VASADI PÉTER:	Ha van ég <i>(vers)</i>	135
KJELL ASKILDSEN:	Atyavilág!; A kávéházban; M. asszony <i>(kisprózák)</i> <i>(Pap Vera-Ágnes fordításai)</i>	136

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

GÖRFÖL TIBOR:	Tringer Lászlóval	140
---------------	-------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

DEBRECENYI KÁROLY ISTVÁN:	A növekedés boldogsága. A fölfelé vezető út	149
------------------------------	---	-----

KRITIKA

VARGA EMŐKE:	A titokzatos artikulációi. Beney Zsuzsa: <i>A tárgyaltalan lét</i>	155
--------------	--	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	157
---	-----

A 123. oldalon Michelangelo alkotása

Életutazásunk

A *Csongor és Tündében* Vörösmarty három vándort vonultat fel a darab elején és végén: a tudós, a kalmár és a fejedelem hatalmas tervekkel indul neki az életnek, azt remélve, hogy ha céljait eléri, boldog lesz. A darab végén újra megjelennek, testben-léleekben megtörve: az „üdlakot” nem sikerült elérniük. „Sík mezőben hármas út, jobbra-balra szertefut, a középső célba jut”, halljuk a drámában. A kérdés mindnyájunké: melyik az a bizonyos „középső út”, amely a boldoguláshoz, a sikeres élethez vezet?

A boldogulás útját keresőknek mindenekelőtt arra kell rádöbenniük, hogy *úton járnak, mozgó időben*: nincs egyetlen pillanattunk sem, amelyikben életünk órája megállítható lenne; a nekünk adott idő lehet hosszabb vagy rövidebb, de mindenképpen elfogy. A gyerek önfeledten játszik, a felnőtt — feladatként, teherként vagy megkönnyebbülésként — elvállalja annak felelősségét, hogy élete véges, és ennek tudatában kell élnie azt.

Pszichológusok és filozófusok, szociológusok és teológusok szorgoskodnak azon, hogy minél teljesebb választ adjanak a számtalanszor föltett kérdésre: melyek az élet egyes korszakainak jellemzői, veszélyei és esélyei. Vizsgálják az átmeneti korszakokat: milyen veszélyeket és lehetőségeket hordoz magában a serdülőkor, a negyvenes évek szemléletváltása, az aktív felnőttiségből az időskorba való átmenet, végül az átlépés a halálba. De még alaposan elemzik az egyes életállapotokat. Miért lehet olyan boldog a csecsemő- és kisgyermek, akinek a világát beburkolja a róla gondoskodó, gyengéd szülői szeretet? Milyen lehetőségeket kínál fel a fiatal felnőttnek a szerelem, a családalapítás, az alkotás, egyáltalán: egyre táguló és gazdagodó élettere? Milyen új távlatokat nyit meg az idősök előtt az, hogy az élet forгатagától eltávolodva tekinthetik át nemcsak véges világunk horizontját, de túllátva azon egyre tisztább pillantással szemlélhetik azt az Öröklétet, amelyet ajándékuł kínál fel számunkra a Szentháromság Szeretet?

Sokat segíthet a tájékozódásban, ha tudjuk, életünknek éppen melyik korszakában járunk. A legfontosabb mégis annak felismerése, hogy úton járunk, az élet vándorútján, amelyik egyszer véget ér ugyan, de csak azért, hogy átalakuljon, s kezdetét vegye egy másfajta lét: az a „nyitott szárnyú, emelkedő zuhanás” (Pilinszky), amelyről Ő is csak hasonlatokban tudott beszélni, aki Odaátról érkezett hozzánk. Aki Igazságnak, Életnek és Útnak mondta magát, hiszen — hozzánk hasonlóan — végigjárt egy földi életet, hogy feltámadásával megnyissa az utat abba az elképzelhetetlen, mégis valóságos másik világba, amelyben az ideái lét már egészen beleolvadt a boldog Szeretet örök harmóniájába.

Az életkorok és a teológia

GÖRFÖL TIBOR

1976-ban született Mohácson. Szerkesztőként és fordítóként dolgozik, a Vigilia munkatársa. Legutóbbi írását 2003. 9. számunkban közöltük.

¹Dem. 12. (Ford. Németh L.) In: Vanyó L. (szerk.): *A II. századi görög apologéták*. SZIT, Budapest, 1984, 582.

²Vö. pl. *Expositio in Apocalypsin* (Velece, 1527; reprint: Frankfurt a. M., 1964).

³Az emberi nem nevelése. (Ford. Boros G.) Magyar Filozófiai Szemle, 1992/5–6, 986–1012.

⁴A. Gügler: *Die heilige Kunst, Darstellung der Bücher des Alten Testaments*. 2. Hälfte. Luzern, 1818, 247skk.

⁵*Epistola ad fratres de Monte Dei* 188 (SC 223, 296)

⁶Uo. 279 (SC 223, 342).

⁷Uo. 140 (SC 223, 254).

Érthető, hogy az „igazság tanításában járatlanokat” „csecsemőnek” nevező (Zsid 5,14), a „gyermekhez való dolgokkal felhagyó” felnőttiségről (1Kor 13,11) és a „Krisztus teljességének” megfelelő „életkorról” (Ef 4,13) beszélő Írás nyomán a története során a teológia gyakran alkalmazott az életkorokkal kapcsolatos képeket. Egyrészt az üdvtörténet leírására; a legmeghökkenőbb itt Irenaeus elgondolása, aki szerint teremtésekor az ember „egészen kicsi volt, még gyermek, és növekednie kellett, hogy a felnőtt kort elérje”,¹ vagyis az eredeti állapot tökéletlenség, amelyből az embernek a „látás”, az „egészség”, a „világosság” és az „élet” ellentétének megtapasztalása által kellett elérnie a teljességet. A bibliai neveléseszmé azután — más hangsúlyokkal — fontos szerepet játszott az alexandriai teológiában, majd végzetes változáson ment keresztül Joachimnál, aki szerint csak az ószövetségi gyermekkor (*parvuli*) és az újszövetségi ifjúkor (*adolescentes*) után bekövetkező korban elnyert „szellemi megértéssel” (*intelligentia spiritualis*) válik az ember Isten barátjává (*amici*),² mindez újra felbukkan a felvilágosodás joachimista történelemszemléletében: Lessingnél a gyermekorból Jézuson át vezet Isten az emberiséget az ész birodalmába.³ A felvilágosodással szembehelyezkedő romantikus teológia (például Alois Gügler) azután ismét kiemeli, hogy bár a teljesség csak Krisztussal érkezett el, az emberiség „gyermekkora” (a teremtetés) maradandó és állandó alap.⁴

Másfelől természetesen a felemelkedési sémákban gondolkodó spirituális teológia alkalmazta előszeretettel az életkorok képét a hitbeli fejlődés leírására. Árnyaltsága okán leginkább talán Saint-Thierry Vilmos *Epistula aureá*ját érdemes megemlítenünk, ahol Vilmos részletesen bemutatja, miként jut el a hit a hánykolódó ifjúkortól (*aetas labilis*) az érettségre (*virilis maturitas*),⁵ majd Isten édességének megtapasztalására (*divinae suavitatis experientia*),⁶ de hangsúlyozza, hogy minden esetben egyazon emberről van szó (*unum hominem describimus*),⁷ vagyis a hitbeli fejlődés nem elfele tart a kezdeti (a megtérésben elnyert, a keresztségben tanúsított stb.) hittől: a „fejlődés” a hit kibontakozása, és a hitbéli „tudás” sem több a „hitnél”.

Szigorú értelemben ezért nem léteznek keresztény életkorok; hitbéli élet a keresztény állapotban végbemenő folytonos önát-

⁸Maurice Blondel:
Tagebuch vor Gott.
(Ford. Hans Urs von
Balthasar.) Einsiedeln,
1988, 77.

⁹Uo. 201.

¹⁰H. U. v. Balthasar:
Bewegung zu Gott.
In: *Sponsa Verbi*,
Einsiedeln, 1967,
13–50, 13.

¹¹Gustav Siewerth:
Metaphysik der Kindheit.
Einsiedeln, 1957, 35.

¹²R. Guardini: *Die
menschliche Wirklichkeit
Jesu*. Mainz, 1991³, 117.

¹³R. Guardini: *Levelek
az önnevelésről*. (Ford.
Ciszterci nővérek,
Kismaros.) SZIT,
Budapest, 1992, 47.

¹⁴Vö. Hanna-Barbara
Gerl: *Romano Guardini
1885–1968. Leben und
Werk*. Mainz, 1985,
360–363.

adás, a Jézus Krisztusba ágyazódás mozgása, amelyben az öregkor sem hoz változást, hiszen aki abból meríti létét, amit Jézus Krisztus érte és helyette megtett, az tudja, hogy „a jövő, amely azelőtt olyannyira nyugtalanított, (...) a jövő Te vagy. (...) Mi lesz velem, ki vagyok, mennyit érek – ne gondoljunk többé erre; az lesz majd, amit Te akarsz.”⁸ És aki így él, annak „nemcsak akkor kell megtanulnia a meghalást, ha eljön a halál”⁹, hiszen egész élete az önlemondás gyakorlása.

Ennek ellenére a katolikus teológia és bölcselet gyakran kitüntetett figyelmet fordít egy meghatározott életkorra, a gyermekségre: arra, hogy az anyja mosolyában nyugvó gyermek „megéríti, hogy ez a szeretet a legfőbb és teljességgel elégséges jó, amin túl a priori már nem lehet valami magasabb rendűt várni, (...) vagyis ebben az én-te kapcsolatban lényegileg feltárul a valóság (mint a paradicsomban)”, ez olyan ragyogóan megvilágít mindent, hogy ekkor „Isten is megmutatkozik”,¹⁰ hogy „az osztatlan életben” élő gyermeket „az emberi lét minden eleme akadálytalanul átjárja”.¹¹ A gyermekség azonban nem pszichológiai megfigyelések terepe (hanem az ember lényeg feltárásának kitüntetett lehetősége); éppúgy nem, ahogy az egész keresztény élet sem: ha a kereszténység az egész Szentháromság cselekvéseként létrejövő hűposztatikus egységből származik, és a keresztény ember életmozgása is abba egységesül bele, amit a hűposztatikus egység tett lehetővé, akkor a keresztény élet sem közelíthető meg pszichológiailag, hiszen a pszichológia semmit sem tud kezdeni a hűposztatikus egységgel.

Ezt senki nem tudta jobban Romano Guardininél, aki ismételten kiemelte, hogy „Jézus voltaképpen létmódjáról már nem fejthető ki semmiféle pszichológia”.¹² Noha az emberi életet radikálisan ontológiai alapon közelítette meg, bölcsessége konkrét képet is rajzolt az emberi életútról: nevelői és lelkipásztori tevékenysége jóvoltából Guardini évtizedeken át megtapasztalhatta, mit jelentett, hogy „a fiatalok kinyitották a szemüket”, és a „dolgokhoz akartak visszatérni”,¹³ ahogy tudta azt is, mit jelent az öregség „tisztá testi fájdalma”.¹⁴ *Die Lebensalter* [Az életkorok] című előadássorozata ezt az ontológiai alapú, de konkrét szemléletet tükrözi; egyaránt jelen van benne Guardini élettapasztalata és néhány legfőbb témái közül (személy és örökkévalóság, az újkori kultúra, a technika pusztító ereje stb.).

Az életkorok

(Részletek)

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Romano Guardini: *Die Lebensalter. Ihre ethische und pädagogische Bedeutung*. Mathias-Grünewald-Verlag, Mainz, 1986¹⁰, 29–30, 38–41, 50–51, 57–60; az utolsó részlet a *Die Lebensalter und die Philosophie* című előadásból származik (uo., 79–89, 86sk.).

A gyermek nemcsak azért él, hogy felnőtté váljon, hanem azért is, de elsősorban azért, hogy saját maga, vagyis gyermek legyen, és gyermekként lehessen ember. Mert az ember életének minden szakaszában ember, feltéve, ha az adott szakaszt belső értelme szerint, a neki megfelelő módon és teljességében átéli. Ezért pedig az igazi gyermek nem kevésbé ember, mint az igazi felnőtt.

Az óvott-védett növekedés életformája soha többé nem tér vissza. Az élet egészen belül azonban nélkülözhetetlenül lényeges: a tudatalatti olyan rétege alakul ki ekkor, amely később mindennek alapjául szolgál majd. A lét gyökerei olyan mélységbe hatolnak le itt, ahonnan az ember egész élete során tápláló nedvet szív majd fel. Ha valaki nem éli át teljesen ezt a szakaszt, a gyermekség termést sem hozhat későbbi éveiben. Az ember soha nem fogja már úgy látni a világot, ahogyan gyermekként látta, a létezés egységét sosem fogja már úgy megtapasztalni, ahogy gyermekként megtapasztalta. A későbbiekben megmutatkozó, számtalan különbség tagolta „realista” világ csakis ennek az egységnek az alapján érthető — ahogy csakis innen nyerheti azt a folytonosan mindent helyre igazító, elmélyítő és étellel telítő erőt is, amely révén egyáltalán élni tud a világban. (...)

Az életkorok az emberi létezés alapformái, annak meghatározó módjai, miként él a személy emberként a születés és a halál közötti úton, az érzékelés, a megismerés, a világhoz való viszonyulás formái. Ezek a képek olyannyira sajátos természetűek, hogy élete során az ember nem csak úgy átsiklik egyikből a másikba; az átmenet minden esetben eloldódást jelent, amelynek megvalósítása adott esetben igen nehéz, sőt veszélyekkel terhelt. Az átmenet olykor rövidebb, máskor hosszabb időt vesz igénybe, egyszer viharos, máskor viszonylag kiegyensúlyozottan bomlik ki; és nem is minden esetben fejeződik be teljesen, például akkor nem, ha az ember nem képes kilépni abból a szakaszból, amelynek a végére ért, s ezért nem enged kellő teret a következőnek; ám az is előfordulhat, hogy az adott életszakaszt a következő ígézetében elnyomják, elfojtják.

Ez az átmenet, illetve ez a válság ott húzódik a fiatal ember életszakasza és a következő szakasz, a felnőtt életkor között, s elsősorban a tapasztalatszerzésnek, a tényleges világ megtapasztalásának jegyében áll.

A fiatal ember lényegi képének szerves része a felszökkenő élet viharos lendülete; hirtelen gyorsasággal tudatosodik benne

erőinek mértéke, személyisége, vitalitása. A fiatal életerő pszichológiai hatása az az érzés: végtelen számú lehetőség áll előtttem, befoghatatlan az, mivé válhatok és mit tehetek a jövőben, felmérhetetlen, mi mindent adományozhat nekem az élet. Ezzel párhuzamosan az eszmék és a gondolatok feltétlen igénnyel fogalmazódnak meg az ifjában, elgondolásait abszolút rangra helyezi, tetteiben nem tűr semmiféle megalkuvást — s ezzel együtt meg van győződve róla, hogy az emberi létezés valóságát képes megragadni és kézben tartani.

Valójában azonban mindez annak a jele, hogy túllendül a valóságon. Egyáltalán nincs még szeme a valóságra — sem tulajdon létének valóságára, képességeinek tényleges erejére, életét továbbsegítő és visszavetítő belső mozzanataira, sem környezete valóságára, a gazdasági és társadalmi viszonyokra, más emberek beállítottságára, arra, mások miben segíthetik tovább és vethetik vissza. Az ifjú belső világa idealista, a szó pozitív és negatív értelmében egyaránt.

Később azonban a valóság fokozatosan tudatosodik az emberben. Elsősorban annak nyomán, hogy az idealizmus kudarcokat szül. Az ifjú ember megtapasztalja, hogy sok olyan dologra nem képes, amire pedig képesnek tartotta magát — másfelől azonban talán más jellegű adottságok igenis rejlenek benne, amelyek nem olyan látványosak, kevésbé figyelemfelkeltőek és hatékonyak, de legalább valódiak. Megtapasztalja azt az egészen elemi, mégis csak későn felismert tényt, hogy a többiekben szintén van cselekvésvágy, vannak eszméik, érzéseik, terveik, hogy éppúgy törekednek és iparkodnak, és semmi kedvük ahhoz, hogy valaki más szándékainak rendeljék alá magukat.

Megtapasztalja, mennyire összetettek a dolgok, milyen nehezen lehet boldogulni pusztán a rögzített normák segítségével, s talán mindennek több oldala is van... Észreveszi, olykor milyen irreálisak az abszolút elvek, s ezért folytonosan kompromisszumokba kell bocsátkoznia, amelyekre fiatal emberként még oly nehezen szánta el magát; nehéz szembenéznie azzal, hogy elgondolásai megvalósításának lehetőségéért azzal kell fizetnie, hogy le kell faragnia abszolút igényeiből.

Megtapasztalja, hogy az általa feltétlen eszméi és tiszta érzülete révén megváltoztatni próbált társadalmi, politikai, gazdasági élet valósága jóval szívósabb és ellenállóbb, mint gondolta. Azzal szembesül: sokan meglátják és kifejezik az igazságot, de ez még nem jelenti azt, hogy el is fogadják. A butaság, az önösség, a részvétlenség ereje óriási. A fennálló viszonyok megváltoztatására tett kísérletek sokszor erőtlenül lobbannak el.

És ugyanezt tapasztalja meg saját magával kapcsolatban is. Ha felismeri valaminek az igazságát, az még egyáltalán nem jelenti azt, hogy meg is cselekszi azt. Újra meg újra kudarcot vall. Folytonosan alatta marad annak az erkölcsi mércének, amelyet

kitűzött maga elé. Valamely hiba kiküszöbölése, egy gyenge pont leküzdése, egy helyesnek felismert *areté*, erény kialakítása roppant nehéz feladat.

Megtapasztalja, hogy gyakran milyen szegényes az emberi létezés. Mintha szürkesség borulna rá, amikor megtudja, mi is a „hétköznapok” világa, milyen elvtelve adódnak valódi tehetségek és súlyos teljesítmények, s milyen ritkán következnek be nagyszabású — akár rossz, akár jó — történések.

Felfedezi, mi is a pusztá ténylegesség, a fakticitás; az, aminek nem kell lennie, de van; ami nem vezethető be semmiféle alapelvől, és ezért az ember nem is lehet úrrá rajta elvek segítségével, mégis megképződik, és nem hagyható figyelmen kívül; amin csak hosszas erőfeszítésekkel lehet felülkerekedni... Felfedezi azt az erőt, amely előfeltétele mindenféle termékenységnek és cselekvésnek: a türelmet. (...)

Ezt követők alakul ki a „kijózanodott ember” élethalakja. Az ilyen ember felismeri és elfogadja azt, amit határnak hívunk, az emberi létezés korlátait, a fogyatékoságait, nyomorúságait.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy jónak tartaná a jogtalanságot, a gonosztságot, a közönségességet, szemet hunyna a rendezetlenségen, a szenvedésen, a létezés kiüttalan káoszain; hogy gazdagnak nyilvánítaná azt, ami nyomorúságos, valódinak azt, ami csak látszat, teljességnek azt, ami merő üresség. Ezekkel a különbségekkel teljesen tisztában van, és úgy „fogadja el” a negatív jelenségeket, hogy tudja: ezek léteznek, itt vannak körülötünk, és helyt kell állnunk támadásaikkal szemben.

Az ilyen ember nem hagy fel a munkájával sem, hanem kitarítóan folytatja: családjának, hivatásának, a köznek az érdekeit szem előtt tartva, hiszen felelősséggel tartozik irántuk. Éppoly pontosan és alaposan végzi munkáját, mint azelőtt, minden kudarc ellenére, egyszerűen azért, mert munkája kötelességet ró rá. Mindig és újra megpróbál rendet teremteni és segítséget nyújtani, mert tudja: ha emberek újra meg újra megteszik azt, ami látszólag hiábavaló, abból olyan, senki által sem birtokolható erők fakadnak, amelyek megtartják az oly sok veszélynek kiszolgáltatott emberi létet. (...)

A hiábavalóság érzésének azonban pozitív következménye is van: az emberben egyre világosabban tudatosul, mi az, ami nem múlik el, ami örök. E helyütt nem vizsgálhatjuk meg behatóbban ennek a tudatnak a mibenlétét: az egyes emberek éleltszemléletének megfelelően más-más formát ölt.

Legsekélyesebb formája az a vélekedés, mely szerint az ember gyermekeiben vagy népében továbbél. Ez az elgondolás azonban meghamisítja a maradandóság értelmét; mi több: éppen a mulandóság szolgálatába állítja. Ha komolyan gondolkodunk az Örökről, nem állíthatjuk, hogy az pusztán a mindig-tovább folytonossága, sem a biológia, sem a kultúra, sem a kozmosz össze-

függésében. A mindig-tovább hamis örökkévalóság; nem: a mulandóság elviselhetlenné fokozódása. Az örökkévalóság nem mennyiségi szempontból jelent többletet, nem valamiféle mérhetetlen kiterjedés, hanem minőségileg más, szabad, feltétlen.

Az örök nem a biológiai élethez, hanem a személyhez kapcsolódik, és nem a mindig-tovább folytonosságába oldja, hanem abszolút értelemben vett teljességet ajándékoz neki.

A múlhatatlan annak mértékében tudatosodik az emberben, ahogy képes őszintén elfogadni az elmúlást. Aki menekülni próbál előle, elnyomja vagy tagadja, az sosem tudja meg, mi az, ami sosem múlik el...

Ennek a tapasztalatnak a gyümölcse a lényeges és a lényegtelen, az igazi és a talmi megkülönböztetésének képessége, a létezés összefüggésének megismerése és az emberi lét különböző összetevőinek súlyát érzékelni képes tisztánlátás; mindezek pedig annak különböző formái, amit „bölcességnek” nevezünk. A bölcesség nem egyenlő az elmeéllal vagy a gyakorlati okossággal. A bölcesség akkor születik meg, ha az Abszolút és az Örök teret nyer a véges-mulandó tudatban, és azután fényt vet az egész életre.

Ez a gyökere az öregkor igazi erejének.

Ennek az erőnek, ennek a termékenységnak két formája létezik: az egyik a közvetlenül megnyilvánuló *dünamisz*, a dolgok kezelésének és rendezésének képessége, a másik az értelem, az igazság, a jó hatékony érvényesítése. A felnőtt emberben a kétféle erő bizonyosképpen egyensúlyban van egymással: a felnőtt alkot, küzd, érvényesíti akarátát — de alkotásának a valóságon kell alapulnia, küzdenie a helyesért kell, akarátának a jóra kell irányulnia.

Az öregség beköszöntével a *dünamisz* alábbhagy. Ám ha az ember belsőleg leküzdí fogyatékosságait, úgyszólván átdereng rajta az Értelem. Már nem küzd és nem cselekszik, hanem kisérgároz. Már nem kezeli, és nem uralja a dolgokat, hanem megvilágítja az Értelmet, és önzetlensége, én-nélkülisége révén hatékony erőt is kölcsönöz neki.

E ponton meg kell említenünk egy olyan jelenséget, amely ma különösen súlyos problémát jelent. A mai ember nagyban elfelejtette, lényegében mi is az öregkor. A megöregedés jelenségét a továbbélés homályos képével igyekszik elfedni. Ez azt jelenti, hogy az ifjú ember életformája általános normává emelkedik. Az öregségről csak negatív előjellel esik szó: az idős ember teljesítőképessége megfogyatkozik, rugalmassága csökken stb. E szemlélet szerint az idős ember lényegében pusztán csekélyebb értékű fiatal; és ezzel párhuzamosan egyre jobban bíznak abban, hogy az orvosok és a — sokszor mágikus tisztelettel övezett — gyógy módok meg tudják hosszabbítani az életet. Ez azonban csupán a látszat és az önámítás forrása lehet.

Mindennek következtében az öregkor értékei semmiféle szerepet nem játszanak a mai életeszmenyben: nyoma sincs a bölcse-

ség különböző formáinak, azoknak a magatartásformáknak, amelyek az élet átlátásának, a megkülönböztetés és a megítélés képességéből fakadnak.

Am minél kevésbé ismerik el és értékelik az emberek az öregkört, annál kevésbé lesz szemük a valódi gyermekkorra is. A legtöbb mai gyermek kisméretű felnőtt. A valódi gyermek olyan emberi lény, aki az élet egységében él. A gyermek például odaadóan figyel a mesékre, azaz képes a mitikus gondolkodásra. Ám ha ma még egyáltalán mesélnek meséket a gyermekeknek, azok is csak racionalizált és esztétizált történetek. A gyermekek tudnak játszani, alakokat és személyiségeket teremtenek, leképezik az élet jellegzetes helyzeteit, szertartásokat alakítanak ki. E helyett ma csupa technicizált játékkal találkozunk, amit lényegében a felnőttek eszelnek ki. Ha pedig végre valami igazán gyermeki mutatkozik meg, ha például észreveszik, milyen mély jelentést hordozhatnak a gyermekrajzok, akkor nyomban elméleteket kerítenek köréjük, kiállításokat szerveznek és díjakat osztogatnak, ami pedig kiül minden életerőt. (...)

Ha öregkorra jutva a filozófus becsületes marad, és nem tér ki a problémák elől, de ugyanakkor nem veszti bátorságát, és hisz az értelmességben, még ha látszólag oly sok minden ellene is szól, akkor behatol a létezés valódi rétegeibe. Az illúziók kioltódnak, és felragyog az, ami igaz és maradandó.

Ez nem jelenti azt, hogy immár megold minden problémát. Nem: a problémák még csak könnyebbek sem lesznek. Sőt talán egyenesen azt kell állítanunk: azt tapasztalja, hogy a dolgok titokzatossá, rejtélyessé válnak. De nem különösen nehéz rész kérdések vetődnek fel ekkor, hanem a dolgok általános természete ölt más színezetet. Míg korábban világosan látta: az egyik dolog ilyen, mert a másik olyan, és ez szintén valami korábbiából következik, most azt látja, hogy ezek az állítások ugyan nem tartalom nélküliek, de nem is mondanak túl sokat, legalábbis nem azt, ami fontos. És talán azt is felismeri, hogy az, amit el kellene mondanunk, túl van a mondhatón.

A létezés olyan jelleget ölt, ami — mondjuk — Cézanne egy-egy csendéletén mutatkozik meg. Ott áll egy asztal; az asztalon egy tányér; a tányéron néhány alma. És semmi más. Minden itt van, pontosan megvilágítva és világosan kivehetően. Nincs már mit kérdezni, és válaszokra sincs már szükség. És mégis mindent titokzatosság leng be. Minden több, mint közvetlen önmaga. Az ötlük fel az emberben, hogy a titok hozzá tartozik a világossághoz. A titok az a mélység, amelyben a létezőnek gyökereznie kell, mert csak így nem üres semmiség. Sőt talán az is felrémlik, a lét titokból van szöve: a dolgok, a történések, az az egész folyamat, amit „életnek” hívunk.

Görföl Tibor fordítása

Önmagunkra találni – az alapdöntés

TARJÁNYI ZOLTÁN

A harangöntés

1951-ben született. Katolikus teológus, a PPKE Hit-tudományi Karának professzora, az Erkölcsteológiai Tanszék vezetője. Hosszabb ideig az Új Ember katolikus hetilap főszerkesztője volt.

**Tarkovszkij filmje
Andrej Rubljevéről**

**Legenda Paulinus
püspökről**

Mióta a hetvenes évek közepén megnéztem Tarkovszkij nagyszerű filmjét *Andrej Rubljevéről, az ikonfestőről*, a harang érdeklődésem látókörébe került. Mert sosem gondoltam azelőtt, hogy mindennapjaink tartozéka, a harangzúgás mögött milyen nagy apparátust, és főleg milyen hatalmas szakmai tudást igénylő munka áll. A filmben van egy elég hosszú rész arról, hogy az egyik településen nagy harang öntésébe vágnak bele: olyanba, ami nemcsak az ott lakókat éri el hangjával, hanem átható és messze hangzó szavával szétviszi a világba a helyi közösség Isten iránti buzgóságának is a híret. Vagy harmincan megfeszülve és hónapokon keresztül dolgoznak ezért. Ám a munkálatokat irányító mester egyszer csak hirtelen meghal. Úgy tűnik, ezzel be is fellegett a tervnek, hiszen nincs, aki a titkok tudójaként irányíthatná a munkát. S ekkor az elhunytnak a kamasz fia előáll, állítván, hogy ő be tudja fejezni a folyamatot. A helyi egyházi és világi vezetők, de még maguk a munkások is úgy vannak vele, hogy hiszik is meg nem is, de oly nagy öntudattal hangoztatja a gyerekeMBER szakmai tudását, hogy végül a harangöntés folytatása mellett döntenek. Újabb hetek és hónapok telnek el a rettentő munkával: közben a világ felé melldöngetően magabiztos ifjú parancsnok iszonyú kétségeivel küszködik, hogy jól emlékszik-e az apjától ellesett fortélyokra, s egyáltalán meg fog-e szólalni a harang, s ha megszólal, nem reped-e el? Tudja, hogy kudarc esetén halállal büntetik. Azután kiégetik a sajátos hangszert. Majd kiássák. Majd egy hétig húlni hagyják. Ezután letisztogatják. Végül felrakják a tartószerkezetre, s beleszerelik a nyelvet. Majd meglengetik. S a hatalmas harang diadalmasan megszólal, kamasz mestere pedig az örömtől zokogni kezd. Hátborzongatóan hiteles az egyébként is hiteles film e részlete.

Ez indította el bennem a harang iránti érdeklődést. Néhány rövid és nem kellő mélységű munka után rátaláltam Kovács Mihály: *A harang* című, 1917-ben kiadott könyvére. Úgy vettem ki a könyvtárból, hogy felvágatlan volt — eszerint senki nem olvasta el az elmúlt évtizedek alatt. Sok mindent megtudtam belőle. Nézzük sorjában. A bájos legenda szerint *Paulinus, Campania püspöke* (+431) egy erdőben sétálás közbeni elmélkedés során csodás virágokkal pompázó rétre talált, s hatására vallásos elragadtatásba esett. Felkiáltott: Uram, adj jelet, hogy velem maradsz életem vé-

géig! S a válasz nem késett: a virágkelyhek andalító hangözönben csendültek össze. Ezen istentapasztalatának emlékére a hívei számára ércből egy hatalmas virágkelyhet öntetett a püspök.

Harangok az ókorban

Valójában a harangot már Kr. e. kétezer évvel ismerték a kínaiak, de Asszíriában és Egyiptomban is a II. évezredtől használták vallási célra ércöntvényeket. A szakemberek azt is valószínűnek tartják, hogy a jeruzsálemi templomban használt két ércoszlop is (1Kir 7,21) tulajdonképpen sajátos hangszer lehetett: ütögetésével mintegy értesítették a zarándokokat a szertartások kezdetéről vagy menetéről. Az ókori görögök és rómaiak pedig nemcsak pogány templomaikban használták az ércből készült nagyobb csengőket, hanem a gazdagok házában ezek megkondításával jelezték a rabszolgák munkájának kezdetét, illetve végét, vagy az előkelő vendég érkezését. Sőt a keresztény katakombákban is találtak a régészek apró érc- vagy ezüstcsengőket, melyek alkalmasint az elhunytak magas rangjára utalhattak.

Az első fémből készült harangok

A keresztényüldözés megszűntével az újonnan épült templomok felszereléséhez tartozott a *semantrum*, a *szent fa*, melyre a későbbiekben fémlemezket is szereltek, s ezek kalapáccsal ütögetése a szertartások kezdetét jelezte a harang elterjedéséig. A technikai fejlettség a 6. század végétől tette lehetővé a fémből készített harang készítését: a legrégebbit, ami a népvándorlás pusztításai ellenére megmaradt, *Szent Kolumbán* pléhharangját St. Gallen dómjában őrzik. *Sabinianus pápa* (†606) adta ki az első haranggal kapcsolatos egyházi rendelkezést: nappal négyszer, éjszaka pedig háromszor szólítsa imára a híveket (eszerint ekkor még létezett a későbbiekben csak a papok és szerzetesek által végzett közös zsolozsmázás). Az első harangtoronyot (mely a nagyobb harang öntésére utal) Rómában, a korabeli Szent Péter templom mellé építették 770-ben. *Nagy Károly* azután kifejezetten a harang mecénásaként is jeleskedett: Kölnbe és Aachenbe öntetett akkor óriásinak számító harangokat.

A harangöntési technika fejlődése

Ettől fogva a bencések kezdték fejleszteni a harangöntési technikát, melyet majd a céhek vettek át tőlük a 13. századtól. Nagyon drága dolog volt: sokba kerültek az alapanyagok, s rendkívül idő-, munka- és munkatársigényes maga a folyamat. A vándorló harangöntők általában hamvazó szerdán kezdtek hozzá, s mindenszentek ünnepére szólalt meg először az új mű. A 15. századtól azután a haditechnika átforgatta a harangöntők életét: békeidőben harangokat öntöttek, háborús időben pedig a harangokból ágyút, majd ezekből újra harangot a béke beköszöntekor. Hogy a nagyságrendről fogalmat alkossunk: a francia forradalom alatt több mint százezer harangból lett ágyú (a párizsi *Notre Dame székesegyház* 1472-ben készült, 25 tonnás második nagyharangjának a leszerelésén és szétszedésén hat héten át 80 ember dolgozott), de hazánkban is csak 1918-ban a Weiss Manfréd gyárban 25 ezer harangot olvasztottak be, hogy hadianyag le-

gyen belőle. S persze a harang nagysága egy-egy templom, város vagy nép Isten iránti bőkezűségét is hivatott volt jelezni: az így megindult versengés elképesztő méretű példányokat eredményezett. A világ legnagyobb harangja, a *cár kolokol*, a *harangcár* 444 tonnás, 5,5 méter magas és 6 méteres átmérőjű. 1733-ban öntötték, s nem is szólalt meg sohasem, mert készítése utolsó fázisában belesüllyedt a földbe, és egy jókora darabja letört. 1836-ban kiemelték, s utána 1917-ig kápolnaként használták, hiszen több mint húsz személy kényelmesen aláfér. A legnagyobb működő harang is Moszkvában van: 1817 óta 130 tonnányi tömegével szólal meg. Kölnben 52, Párizsban 44 tonnás a legnagyobb harang, a magyarországi rekorder, a Szent István bazilikáé pedig 7,7 tonnát nyom.

A harang társadalmi funkciója és egyházi szerepe

Míndeközben, mivel a harang a tornyokban kapott helyet, tehát magas helyen, úgynevezett társadalmi funkciót is elkezdett betölteni: árvizet, tűzvészt, ellenséges csapat közeledtét egyaránt jelezte a település lakói számára. Egyházi szerepe pedig a mondás szerint ez volt: „az élőket imára hívom, a viharfellegeket elűzöm, a holtakat elsiratom”. A Trienti zsinat után a 16. század közepétől *Borromeo Szent Károly* milánói előírása terjedt el széles körben: székesegyházban 4-7, plébánia templomban 3, kápolnában 2, koldulórend templomában pedig 1 harangot használhattak. Évszázadok alatt rögzült is a szokásrend: mikor kell az „öreg harangnak”, azaz a legnagyobbnak megszólalnia, s mikor és hányszor csendüljön az úgynevezett lélekharang, jelzőrendszerként tudtul adva, hogy a most elhunyt, akiért imádkoznunk kell, mert Isten színe elé érkezett, férfi vagy nő, avagy gyermek.

A modern harangok

A modern technika immár az üvegből, az alumíniumból és az acélból készített harangot is lehetővé teszi, de egyiknek sincs olyan sokáig, 49 másodpercig a térben továbbhullámzó hangja, mint a bronznak, ezért a legtöbb helyen ragaszkodnak is az utóbbihoz. A bronz pedig 78% rézből és 22%, 8,4 fajsúlyú ónból tevődik össze. Annál tisztábban szól, minél nagyobb az ón aránya, de egy határon nem lehet túlmenni, különben elreped. Márpedig a harangtól azt várjuk el, hogy kibírja a hatalmas nyári melegeket, hogy elviselje az időszakonkénti kemény téli hidegeket, s hogy akár évszázadokon átívelő működése során ne is kopjon el, meg ne is repedjen el használat közben. Ha pedig arra gondolunk, hogy minden harang egy bizonyos zenei hangmagasságban szólal meg, s egy új harangot a már meglévő hangjához kell tervezni, hogy amikor mindannyian megszólalnak, harmóniában zengjenek — nos akkor valóban megcsodálhatjuk a harangöntők szakmai tudását. A maiakét is, de még inkább a régiekét, amikor még nem volt hangvilla, s a mesterek fülükben raktározták el a harangok hangmagasságát, s ezekhez konstruálták meg az újét, a készítendőét.

Megvallom, igen fellelkesített a harangokról és a harangöntésről szóló sok információ. Aki olyan tanár típus, hogy az elméleti ismeret átadásakor képi példát keres, az folyton éber figyelemmel keresi azt a *földlabdát*, amely segítségével életképebben átlántálja tanítványaiába a tudás egy-egy fácskáját. Jézust méltán tarthatjuk az oktatók legtökéletesebb példaképének, mert a mindenki számára érthető képekkel (magvető, kovász, mustármag, aratás, elveszett bárány stb.) Isten Országának igazságait és annak mintegy működését az emberi értelem számára olyanná tette, hogy az ember teljes emberségével beleláthat és belehatolhat a misztériumba: Isten örök tervébe. A harang „megvalósulása” és „sorsa” igen mélyen ilusztrálhatja azt, amit az erkölcteológia *optio fundamentalis*-nak, *alapvető döntésnek* nevez. Mert a harang lényegét keresve miről is van szó? Arról, hogy van egy létező, mely mögött emberek áldozata és szaktudása halmozottan jelen van. S ennek a létezőnek tisztán egy bizonyos hangot kell megszólaltatnia, s közben bele kell simulnia mások hangjának összhangjába. S csak akkor tekinthető értékesnek és használhatónak ez a létező, ha hosszú időn keresztül megőrzi hangját: nem kopik el, nem is reped el, s ez a „hang” értelmezhető és értékes üzenetet tartalmaz mások javára és hasznára.

ez alapdöntés mint
elköteleződés

Az *optio fundamentalis* kifejezést először Jacques Maritain, a keresztény perszonalizmus nagy alakja használta a 20. század első harmadában, de a teológusok (Karl Rahner, Joseph Fuchs, Franz Böckle, Bernhard Häring) igen gyorsan átvették és beleépítették a nagy metafizikai kategóriák (*Legfőbb Jó, habitus, végső cél*) helyett inkább az antropológia felőli megközelítést fontolgató erkölcsi rendszerükbe. Az *alapdöntés* e modern koncepcióban nem más, mint az embernek egy éretten és véglegesen meghozott alapirányultsága, mely bár minden tudatos és szándékos cselekedetét áthatja és irányítja, de egyetlen konkrét tétével sem azonos. Az *optio fundamentalis*-ban az ember önmagáról dönt, hogy milyen vágányon akar haladni, hogy mit akar mintegy kiformálni saját magából. Ilyen egy hitetlen ember megtérése: egészen más távlatban tárul fel előtte az emberi személy titka, s hogy mi ebben a szerepe az erkölcsnek, mint pogány korában vélte. Ilyen egy érett személyiséggel meghozott döntés: „Én pap vagy szerzetes akarok lenni, s ebben az öntőformába teszem bele életem minden energiáját, s így munkálkodom Isten és ember szolgálatában, mert nekem ennek a hivatásnak a vállalása az utam. Akkor lesz kerek és boldog az életem, ha ennek a hívásnak igent mondok.” Ilyen alapdöntés lehet bármilyen életpálya hivatásként megélése: „én orvosként az emberek szenvedését akarom folytonosan kiiktatni vagy csökkenteni”; „én pedagógusként a jövő generációjáért áldozom fel magamat”; „én asztalosként, én tűzoltóként akarok az emberek szolgálatára lenni, teljes szakértelmmel és áldozata-

tos életemmel". De ilyen alapvető döntés a felnőtt gondolkodású házasságkötés is: „Én a társammal Krisztus és az egyház egységét akarom megjeleníteni a világban, vállalva egymás terhét, vállalva az élet szolgálatát. Azaz övele egységben akarom megérlelni magam a szeretetben, hogy állapotbeli kötelességeim teljesítésével az önzést folytonosan legyőzve a tiszta és teljes Szeretethez, Istenhez eljussak." Az *optio fundamentalis*, az *alaplöntés* tehát egy olyan teljes igényű elköteleződés, amellyel egy személy, illetve egy közösség szolgálatára rendeli az ember önmagát az Istentől való függőségében.

Hűség az
alaplöntéshez

Nyilván egy ilyen alapdöntés meghozásához időre és elmélyedésre, valamint személyi érettségre van szükség. S az is nyilvánvaló, hogy ilyet egyszer hoz az ember, de sokszor meg kell újulnia benne (imádságban, szentgyónás által, adott esetben egy lelkigyakorlaton), hogy valóban minden tudatos cselekedetét átítassa, hogy ne kopjon el frissessége és az életet alapvetően beirányzó szerepe. Mert az ember csak akkor marad hűséges alapdöntéséhez, ha a saját jövőjét globálisan átfogó döntés konkrét cselekedetekben realizálódik. Ha így történik, akkor minden tette olyan, mint egy jéghegy csúcsa: sejteti egész életének értékrendjét és irányát. S minél hatékonyabban benne van az alapdöntés a konkrét cselekvésekben, annál jobban kirajzolódik a személyiségen érvényessége. De fordítva is igaz: minél jobb aktuális erkölcsi döntéseket hoz, annál érettebbé válik az ember alapdöntése. Természetesen el kell ismerni, hogy jó alapvető döntést egy nem hívő vagy egy hitetlen ember is tud hozni, amikor életét a maga teljességében a felismert jó szolgálatára rendeli. Egy keresztény azonban a szentségi életben való tudatos részvétellel (felnőtt kereszttség vagy a gyermek keresztény értékrendben való nevelésének garantált ígéretével megkereszteltetése, bérmálás, szentgyónás, szentáldozás, betegek kenete, avagy az ünnepélyes szerzetesi fogadalom, a pappá szentelés, a szentségi házasságkötés) minden életállapotában és minden élethelyzetében sokkal átfogóbban láthatja saját életének alapcélját és annak Krisztus általi beteljesítését.

Elköteleződés
Krisztus követésére

A modern erkölcssteológia azt állítja, hogy az emberi élet teljes elkötelezettsége (hogy tudniillik olyan alapirányt meghatározó döntést hoz, mely totálisan meghatározza a jövő minden konkrét morális állásfoglalását) az *optio fundamentalis*, az *alaplöntés* kategóriája nélkül nem is lenne teljesen értelmezhető: ez az a kulcs, amellyel ki lehet nyitni az ember titkának zárját. Ez által jut földi életében embersége csúcsára az Isten képére és hasonlatosságára teremtett, s Krisztusban megváltott személy. Éppen mert alapdöntésével tudja életét totálisan elkötelezni Krisztus követésére az egyház közösségében. Az ember az alapdöntésével tud önmaga zártságából kilépni, s kapcsolatra, közösségre jutni másokkal és Istennel a Szentlélekben. Harang-példánk alapján fogalmazva: az ember a jó alapdöntésével tud tiszta hangon meg-

szólalni, *értékes üzenetként* megjelenve mások életében, s közben belesimulva mások hangjába, hogy ne disszonáns hangzavar keletkezzen, hanem hozzájáruljon a különféle hangok harmóniájához. S ezt cselekedni hosszú időn át, nem elkopva, nem elrepedve, míg be nem tölti hivatását. Igen, az embernek, ha nem akar felelőtlenül élni a világban, előbb-utóbb el kell köteleznie magát egy érték, egy személy, vagy egy közösség szolgálatában, hogy sokféle tevékenysége egyetlen rendezőelvhez igazodjon, és használni-szolgálni akarásának vágya medret kapjon. A tanulság tehát röviden ez: az *alapszabvány* meghozásával haranggá kell válnunk.

Egy saját hangra találás története

Stefan Zweig

Milyen érlelődési folyamaton szükséges átmennünk, hogy rátaláljunk saját helyünkre a világban? Hogy ezt szemügyre vegyük, vizsgáljunk meg egy szellemi természetű életutat, melyből azután szélesebb körű következtetéseket lehetséges leszűrni. *Stefan Zweig* 1881-ben született Ausztriában. Élénk esze és jó tanulmányi eredményei arra indították, hogy irodalmárként képzelje el saját jövőjét. Bécsben, majd Berlinben germanisztikát és romanisztikát tanult, de a francia nyelv és kultúra is vonzotta, s doktori disszertációját *Taine*-ről, a sok aforizmájáról híressé vált gondolkodóról írta meg. Közben már húszévesen megjelent első kötete, majd sorban jöttek a következők is, s bármennyire sikeresek voltak ezek a kritikások és a külvilág szemében, állandó belső elégedetlenség jellemezte. Érezte, hogy könyveiben még mindig önmagát keresi. Hogy még nem találta meg saját *hangját*. S aztán rájött, mi a teendő: fordítania kell. Önéletrajzában (magyarul *A tegnap világa* címmel jelent meg, Tandori Dezső fordításában) így ír erről: „*Az idegen nyelv a műfordításban eleinte, idegenségének legszemélyesebb rétegeivel, ellenállást kelt, ám ez üdvösségesen hat: mozgósítja a kifejezés végső tartalékait, melyek más-különbön felhasználatlanul maradhattak volna; ekképp az idegen nyelv legsajátabb elemét is átéljük, mi több, megfelelőjét az anyanyelvünkön plasztikus formában megadni kényszerülünk, s ez számomra különös gyönyörűség lett. Mivel ez a csendben végzett, lényegében hálátlan munka sok türelmet és kitartást kíván, oly eredményeket, melyek helyett a gimnáziumban inkább a könnyedséget és vakmerőséget gyakoroltam, csakhamar mélyen megszerettem; mert ez a szerény tevékenység, a fenséges idegen műalkotások tolmácsolása először boldogított olyan biztonságérzettel, hogy valóban értelmes dolgot művelek, hogy létezésem igazolódik.*”

Zweig és Verhaeren

Tehát önmaga keresése közben első felismerése az volt, hogy akkor és mélyebbre önmagában, ha nem saját gondolatait akarja onnan előbányászni, hanem idegen nyelvű szerzők fordítására adja magát. Ezen új perspektíva felfedezése arra vezette, hogy keressen *egyetlen* jellemet, aki méltó arra, hogy minden erőfeszítését neki szentelje. S nemsokára megismerkedett Brüsszelben *Émile Verhaeren* (1855–1916) flamand, franciául alkotó belga köl-

tővel. „E három óra alatt úgy megszerettem ezt az embert, hogy azután egy életem át őriztem emlékét. Lényében volt valami biztonság, mely egyetlen pillanatra sem rémlett öntetszelgő elbizakodottságnak. A pénz nem érdekelt, inkább a vidéki életformát választotta, s le nem írt volna egyetlen sort sem, amely csupán a pillanat aktualitását szolgálja. Függetlenedett a sikertől, melyet nem akart engedményekkel, barátkozásokkal és szívességekkel növelni — elég volt neki hű baráti köre értő elismerése. Sőt a legnagyobb próbát is kiállta: a dicsőségét, mely végre megkereste az élete delén álló férfit; a jellem legveszedelmesebb kísértése az ilyesmi. Nyílt maradt Verhaeren a szó minden értelmében, gátlások nem nyomasztották, hiúság meg nem zavarta, derűs és szabad ember volt, könnyen lelkesülő... Ott állt hát szemközt velem, fiatal látogatóval — a költőt láthattam, akiért idejöttem. Olyan volt, amilyennek elképzeltem. És már a találkozás első órájában megszületett bennem az elhatározás: mindent megteszek ezért a költőért és művéért, amit tudok. Vakmerő terv volt, hiszen Európa abban az időben kevéssé ismerte ezt a himnuszos poétát, és előre tudhattam, hogy monumentális költői életművének és három verses drámájának a lefordítása két-három évet elvesz majd tőlem magamtól. Hanem amikor mégis úgy döntöttem, amikor minden erőmet, időmet és szenvedélyemet egy másik költő szolgálatába állítottam, önmagamat ajándékoztam meg valamivel, ami talán a legfontosabb: erkölcsi feladattal. Bizonytalan keresésemnek és kísérletezésemnek most végre értelme lett. És ha manapság tanácsot kérne tőlem egy fiatal író, aki még bizonytalan az útján, azt javasolnám neki: szolgáljon előbb valamely nagyobb életművet vagy szerzőt. A kezdő számára az áldozatkész szolgálat különösen bizonyosság, mint az önálló kezdemény, és ha odaadóan csináljuk, végül semmi sem marad haszontalan.”

Zweig és
Romain Rolland

Zweig tehát azzal, hogy egy konkrét alkotó értékesnek tartott életművének fordításának szentelt két esztendő, lassan ki is lépett önmaga kereséséből: már nem befelé figyelt, hanem teljesen odafordult valaki és valami felé. Ám egy nagy eszmére még mindig vágyott: olyanra, ami annyira egyetemesen emberi, hogy valóban teljes jövőjét neki ajándékozhatja. Hogy erre is rátalált, azt az első világháború és abban egy újabb személy helytállása hozta meg neki. Zweig írt egy cikket „Barátokhoz — idegen országba” címmel, s hónapok múlva levelet kapott Romain Rolland (1866–1944) francia írótól. „Nem, én sohasem fogom elhagyni barátaimat, közölte. Azonnal megértettem, hogy ez a pár sor kísérlet akar lenni annak kiderítésére, hogy lehetséges-e a háború idején egy franciának egy osztrák jó barátal levelezni, amikor hadseregeink szemben állanak egymással... Ez a levél életem boldog pillanata volt, igazi csoda: fehér galambként érkezett a bömbölő, tomboló, elvadult állatóság bárkájából... Rolland magabiztos lelkiereje engem is megszilárdított. Mert a határokon át is tudhattam, hogy Rolland őrizi bámulatos emberségét. Megtalálta az egyetlen helyes utat, melyen a költőnek ily időkben járnia kellett: távol maradt a gyilkosok, a pusztítók világától, és tevékenyen az emberiség és a segítség ügyét vállalta. Svájcban élt, gyenge egészségi állapota eleve

fölmentette mindenfajta katonai szolgálat alól, s ott, Genfben, ahol a háború kitörése érte, azonnal a Vöröskereszt aktivistája lett, s ott dolgozott nap mint nap azokban a zsúfolt termekben a csodálatos művön, melyet később Európa szíve című cikkemben próbáltam a köz nevében, nyilvánosan is megköszönni. Az első hetek gyilkos csatái után minden kapcsolatot megszakadt; a hozzátartozók egyetlen országban sem tudták, mi történt fiukkal, fivérükkel, apjukkal: elesett-e vagy csak fogságba esett, netán megsebesült; és azt sem tudták, hol érdeklődjenek, hiszen az 'ellenségtől' nem várhattak felvilágosítást. Ekkor vállalta a Vöröskereszt a feladatát: a borzalmak és a rettenetes közepette legalább a leggyötrőbb kintől szabadította meg az embereket, a bizonytalanságtól; odahaza mégis megtudhattak valamit szeretteik sorsáról, mert a genfi szervezet továbbította a foglyok leveleit. Az évtizedekkel azelőtt létrehozott szervezet persze ekkora forgalomra nem számított; napról napra, óráról órára növelni kellett az önkéntes segítők számát, hiszen a hozzátartozóknak minden bizonytalanságban töltött óra egy-egy gyötrelmes örökkévalóság volt. 1914 decemberének végén már napi harmincezer levél áradatával kellett számolni, végül pedig a genfi Musée Rath szűk termeiben ezerkétszáz ember szorongott, hogy a napi postát osztályozza, s a leveleket megválaszolja. És közöttük dolgozott ahelyett, hogy egoista módon saját művének szentelte volna magát, az írók legemberségesebbje: Romain Rolland."

Stefan Zweig
pacifizmusa

Ismételjük csak át Stefan Zweig érlelődési folyamatát: irodalmi ambíciókkal előbb önmagát keresi, azután énjéből kilépteti egy másik szerző életművének szolgálata. Majd még inkább megszabadul egoista önkeresésétől egy nagyszerű emberi példa által, mely rávezeti, hogy az emberek szolgálata, azaz a közösségi szempont adja meg önmagunknak a saját jövőnk távlatát. S amikor éppen Budapesten járva beleolvas egy német nyelvű, háborúról tudósító újságba, akkor születik meg benne az elhatározás, hogy milyen eszmének áldozza egész írói jövőjét: „Mert az újságban frázist frázis hátán olvashattam, a törhetetlen győzni akarásról, saját csapataink csekély veszteségéről, az ellenfél sorainak súlyos megtizedeléséről, és akkor leplezetlenül, szégyentelenül és hatalmasan a szemembe szökött a háború egész hazugsága... Azok a bűnösök, akik háborúra uszítanak a szavukkal. De cinkosaikká válunk mi is, ha a magunk szavát nem fordítjuk ellenük.” A humanista, az emberi értékek védelmére, az igazságosság csoportönzéstől független szolgálatára kell tehát életét fordítania — született meg benne az elhatározás. Számára a pacifizmus eszméjében adatott meg az alapdöntés közösségi szempontja. S hogy mit eredményezett felismerése, azt az 1917-ben megjelent könyvén láthatni, melynek címe Jeremiás volt, s melyről így vall önéletírásában: „Ez az első művem, amit érvényesnek fogadtam el önmagamtól. Ma már tudom: anélkül, amit a világháborúban átéltem, amit megéreztem, amit mások sorsából a szívemben végigszenvedtem, bizony csak olyan író maradtam volna, mint amilyen annak előtte voltam, — 'kellemesen mozgalmás', így mondja a zenei szaknyelv, de semmi több: nem éltem volna át utolsó porcikáimig, lelkemnek minden

ízéig a világot. Most először éreztem, hogy egyszerre szólok önmagamból és a korból. Megpróbáltam segíteni másoknak, és így segítettem magamon: legszemélyesebb, legérzékenyebben közvetlen műveimet írtam meg ekképp, melyhez azután az Erazmus társult 1934-ben... A dráma átsegített a legnehezebb időkön. A terhet, mely a lelkemre nehezedett, leráztam, és megleltem önmagam; s amikor a környező világ rémségeire a leghatározottabb 'Nem!' -et kellett kiáltanom, csendben megleltem azt az 'Igen!' -t, amelyet önmagam útjára mondhatok."

Összegezés

Amit Stefan Zweig szellemi szinten átélt, az a folyamat mindnyájunkra érvényes. Igen, a végleges és érett önmagunkra találás akkor következik be, amikor teljes szívvel átadjuk magunkat egy személy vagy egy közösség szolgálatára. Amikor az ember teljesen felméri: mire kell nemet, és mire kell igent mondania. Vagyis amikor meghozzuk alapdöntésünket. Másként: amikor haraggá öntjük magunkat. Ha ezt nem tesszük meg, s Jézus szavai szerint meg akarjuk menteni életünket, akkor elveszítjük azt (Lk 17,33). Mi minden szükséges, hogy Jézusban találjunk rá életünkre? Először is az, hogy nemes és tiszta anyag legyen bennünk: az Istentől kapott képességek gondos és reális fölmérése, azután a jóakarát, hogy ezekkel nem önmagunkat kell tökéletesítenünk, hanem az igazságot és mások ügyét szolgálunk. Azután kellő ideig és kellő hőfokon ki kell égetnünk magunkat: ez a szakmai igazságok olyatén elsajátítása, mely sosem téveszti szem elől a ránk váró jövőt, s vele az általunk megoldandó feladatokat. Mindez a családtól és a nagyobb közösségeinkhez tartozó személyek ránk hatásától árad felénk: ha a jó példák valóban elérik szívünket, kialakítják bennünk az igazi igényességet. Másképp fogalmazva azt, hogy mindig jobbik énünk szerint hozzuk meg aktuális döntéseinket. S ha engedjük, hogy a Gondviselés sokféle beavatkozása megérleljen bennünket, akkor vállalnunk kell a döntés terhét: mely személy vagy mely közösség szolgálatát akarjuk *saját hangunkkal* beteljesíteni? S aztán, ha a jó alapdöntést meghoztuk, nem szabad sem elkopnunk, sem elrepednünk: mindig ugyanazt a saját hangot kell megszólaltatnunk a hónapok, az évek és az évtizedek alatt. Harangként szükségünk van mindig erős, támogató környezetre is: aki ugyanis önmaga hangját megtalálta, az sokszor akkora erővel lengve mondja ki a felismert igazságokat, hogy teherbíró harangtorony hiányában rombolni is képes. S még egy dolog szükséges: saját harangunk hangmagasságának bele kell simulnia más harangok harmóniájába, különben hiába van meg bennünk az önmagunk evilágban betöltendő szerepére találás, diszharmóniává rontjuk a hangok rendjét és szépségét. Ám ha igaz szívvel megteszünk mindent haraggá válásunkhoz, és alázattal hallatjuk hangunkat, akkor Nagy Zoltán, a kevésbé ismert, fiatalon meghalt költő szavait testesítjük meg: „Ha kérded, mi voltam? / Az voltam, ami: / Egy hang voltam Isten énekében, / És kár lett volna el nem hangzani.”

HORVÁTH-SZABÓ
KATALIN

Az emberélet középső szakasza

Pszichológiai szempontból

*„Az emberélet útjának felén
egy nagy sötét erdőbe jutottam,
mivel az igaz utat nem lelém.
Ó szörnyű elbeszélni mi van ottan,
s milyen e sűrű, kusza, vad vadon.”
(Dante: Isteni színjáték)*

Klinikus szakpszichológus,
kandidátus. A PPKE BTK
Pszichológiai Intézetének
docense, a Sapientia Szer-
zetesi Hittudományi Fő-
iskola Neveléstudományi
Tanszékének a vezetője.
Legutóbbi írását 2003. 3.
számunkban közöltük.

Az átalakulás, a változás ideje

Az emberi élet közepe táján, Dantéhoz hasonlóan, napjainkban is sok ember jut el valamiféle sötét erdőbe, vad vadonba, ahol életének különböző szálai összekuszálódnak, utat keres, iránymutatásra és iránymutatóra szorul. Kételyei támadnak az élet értelmével és a megélt élet hasznosságával kapcsolatban. Hova tart? Mi a feladata? Mi teheti értelmessé az életét? Azt teszi-e, amire rendeltetett?

Az élet középső időszaka minden ember számára az átalakulás, a változás ideje. Van, akinél az átalakulás, a személyiség átformálódása fokozatosan, nagyobb megrázkodtatások nélkül megy végbe, míg másoknál, becslések szerint az emberek kétharmadánál, drámai változások közepette zajlik. Az átalakulás számukra a krízis időszaka.

Ugyanakkor, tapasztalataink és megfigyeléseink szerint az élet közepe a kiegyensúlyozott, gazdag élet időszaka is. Ilyenkor az ember számos fejlődési és élet-feladattal szembesül és kényszerül azok megoldására. Újra kell alkotnia személyes identitását, életcélját, el kell fogadnia életkorát, az öregedés látható és érezhető jeleit, bele kell törődnie abba, hogy jövőendő lehetőségei korlátozottak és az idő múlásával egyre inkább szűkülnek. Ebben az időszakban még gondoskodásra, nevelésre szorulnak gyermekei, de már gondoskodásra, törődésre szorulnak szülei is. Ebben az életszakaszban még aktívan dolgozik hivatásából adódó feladatain, de egyre fontosabbá válnak széles értelemben vett tanítói, utódnevelési feladatai is. Ez az az életkor, amelyben a legtöbb jelentős művészeti alkotás, technikai találmány, tudományos elmélet születik. A gazdag és sikeresnek megélt életre visszatekintő idős emberek visszaemlékezései és a közép-fejőtkort éppen megéltök beszámolói arra hoznak bizonyítékokat, hogy az élet középső szakaszában az ember számos lehetőséggel rendelkezik a benne lévő adottságok megvalósítására, tudásának hasznosítására.

A pszichológia megállapításai

¹E. Erikson: *Gyermekkor és társadalom*. Osiris, Budapest, 2002.

Az életközép időszaka egészen a múlt század derekáig a pszichológia elhanyagolt területe volt, bár az nemcsak az egyik leg-hosszabb, hanem az egyik legfontosabb életszakasz is az ember életében. „Ez az időszak öleli fel azt az evolúciós fejlődést, amely az embert tanító és létesítő, de egyben tanuló lényé tette.”¹ A pszichológiára nagy hatást gyakorló Jung, majd Erikson és a hazánkban alig ismert Levinson voltak az elsők, akik ennek az időszaknak fontosságát felismerték, elemezték és vizsgálat tárgyává tették.

Jung ugyan nem foglalkozott az érett felnőttkor egészével, csupán az élet közepén bekövetkező fordulópontra vagy krízissel. Leírta a személyiség irányulásainak két területén bekövetkező drámai változást. Az egyik a személyiség eddig homályban lévő, elnyomott oldalának, az „árnyékszemélyiségnek” a napvilágra kerülése. A másik pedig a személyiség ellenkező nemre jellegzetes tulajdonságainak felerősödése.

Erikson az érett korról

Erikson a személyiségfejlődés szempontjából az élet középső szakaszát a serdülőkorral azonos jelentőségűnek gondolja. Az érett kor központi feladatának az alkotást (*generativitást*) tartja, amely nemcsak és nem elsődlegesen szellemi termékek vagy tárgyak alkotását jelenti, hanem gyermekek világrahozatalát, a róluk való gondoskodást és a következő nemzedék sorsának irányításában való részvételt.

A középső életszakaszt elemző korai tanulmányokban e kor szak negatív aspektusait hangsúlyozták: szembesülés a véges-séggel, öregedéssel, veszteségekkel. Míg az utóbbi időszakban megjelenő tanulmányok szerzői az élet középső éveit a gazdagodásra, növekedésre lehetőséget adó időszaknak tekintik. Vizsgálatok sora bizonyítja, hogy sokan vannak olyanok a középkorú emberek körében, akiknek önértékelése pozitív, nagylelkűek, akik készek és képesek érzelmetli szoros kapcsolatok kialakítására és fenntartására, készek a megbocsátásra és mások segítésére, elégedettek az életükkel.²

²Vö. R. Gross: *Psychology*. Hodder and Soughton, London, 1996.

Levinson koncepciója

Egészen napjainkig a felnőttkori fejlődés megértésére több okból is Levinson koncepciója hatott a legnagyobb mértékben. Jungot és Eriksont követve elfogadja az élethosszigan tartó fejlődés elvét, koncepciójának és vizsgálatának középpontjába a felnőttkori fejlődést helyezi, míg a gyermek- és a serdülőkort a felnőtt életre való előkészület idejének tartja. Feloldja a korszakról kialakult leírásokban megjelenő ellentmondásokat, helyet ad a krízisnek és értelmezi azt, tárgyalja az élet gazdagodásának lehetőségeit és feltételeit. Egy elméletben integrálja a felnőttkori fejlődés különféle megközelítésmódjait és az individuális fejlődés biológiai, pszichológiai és szociális aspektusait. A fejlődés minden fázisában figyelembe veszi az életszerepek egyéni megvalósításában megjelenő változásokat, a normatív, életkorhoz kötött változások

és a kritikus váratlan élethelyzetek hatásait. A fejlődést lényegében a fenti tényezők kölcsönhatásainak folyamatában képzei el.

Levinson struktúra-építő és struktúra-váltó fejlődési fázisokat különböztet meg. A fejlődésben egyforma jelentősége van az építő és a váltó szakaszoknak. A struktúraváltás időszakát azonban Eriksontól eltérően nem krízisnek, hanem átmenetnek nevezi, és világosan elhatárolja a két fogalmat. Úgy véli, hogy a krízisnek inkább negatív jelentése van, veszélyt, összeomlást juttat eszünkbe, míg az átmenet pozitívabb, lehetőséget, kihívást tartalmaz, természetesen a negatív hatás kialakulásának kockázatával együtt.

Levinson az emberi életet négy nagy szakaszra osztja, és a szakaszok között öt nagy átmeneti szakaszt különböztet meg. A sorban negyedik az élet középső szakasza, amely a 40–65 éves kor között zajlik, és amelyben a 40–45 éves kor közötti időszak az élet középső szakaszába való átmenet, a ma már sokak által középkorbeli krízisnek (*midlife crisis*) nevezett időszak.

A felnőttkor középső szakasza Levinson koncepciója alapján

A korai felnőttkorból a középső felnőttkorba való átmenet idejét egyfajta fejlődési krízisnek vagy a középkori életkrízis időszakának szokás nevezni. Maga Levinson is, Eriksonhoz hasonlóan ezt az időszakot a korai felnőttkorba való átmenet (17–22 éves kor) időszakához hasonló jellegűnek és jelentőségűnek tartja, és kulcsfontosságúnak gondolja a személyiségfejlődés szempontjából. Mindkettő egy közel húsz évig tartó életszakasz lezárásának és egy új életstruktúra, életszakasz elkezdésének az ideje. A korai átmenethez hasonlóan itt is megjelenik az élet értelmének keresése, az eddig megélt élet eredményének, stílusának, céljainak, értékeinek felmérése, kritikája, esetleges átformálása vagy megerősödése.

E két átmeneti szakasz hasonlóságát Fowlernek a hit fejlődését vizsgáló kutatásai is bizonyították. A vallásos egyén mindkét időszakban megkérdőjelezi és kritikus attitűddel vizsgálja eddig megélt vallásosságát, következményképpen a hit személyesebbé válhat és elmélyül, vagy éppen a hit gyengülése vagy más vállaláshoz való kötődés alakul ki.³

Az élet középső szakaszába való belépés egyben egy új életstruktúra választását és egy új generációba kerülést is jelenti. Ezt a folyamatot azonban az ebben az időszakban gyakoribbá váló kritikus, váratlan életesemények (szülők vagy házastárs váratlan halála, válás, súlyos betegségek) megzavarhatják, illetve megnehezítik az új életstruktúrában szükségszerűen megjelenő változásokhoz való alkalmazkodást.

A bekövetkező változások egy része külső esemény, a másik fele belső. Külső események például a gyerekek kirepülése otthonról, illetve a szülőktől való érzelmi leválása, a karrier területén bekövetkező változások (vezetővé válás vagy megreke-

³J. W. Fowler: *Stages of Faith*. Harper and Row, San Francisco, 1981.

dés). A belső változások az egyén viszonyulásaiban és értékeléseiben jelennek meg. Változik a munkához, a teljesítményhez, a sikerhez való viszony, és változik az életesemények jelentőségének értékelése. Tulajdonképpen ez az időszak fordulópont lehet az élet értelmének és az egyén saját feladatainak keresésében.

Az „Álom” megváltozása

Megváltozik az „Álom” is, néhány aspektusa elhalványul, a megmaradók azonban felerősödnek, és lehetőség nyílik azok teljesebb megvalósítására. Az Álom Levinson sajátos fogalma, amely az ember jövőre vonatkozó életterveit fogja egybe. Igen fontosnak gondolja, mondhatnánk úgy is, hogy fejlődési feladatnak tartja az Álom átalakítását. A fiatalkori énközpontú, „narcisztikus” álmokban ez időszakban halványul el az énközpontúság és válik közösségi irányultságúvá.

Már a fiatal felnőttkor vége felé, majd az átmenet krízisében az ember valamilyen egyensúlyhiányt kezd felfedezni magában. Ellentétes törekvések feszültségét éli meg, kötelezettségek és elvárások szorításában él. (Sok Márta ilyenkor éli meg, mennyivel jobb lenne Máriaként élni, de még nem lehet. Vö. Lk 10,38–42.)

Siker és kudarc

Ebben az időszakban egyre gyakrabban gondolkodik el az egyén arról, hogy hol tart a szakmájában, milyen helyet foglal el a karrier-létrán. Döntéseiben saját belső hangját követte-e, vagy mások hangjára figyelt. Valódi siker-e, amit annak gondolt? Egyre több bizonyíték van arra, hogy a siker nagyobb akadálya lehet a fejlődésnek, mint a kudarc, mivel az előbbi félrevezethet feladatainkat illetően, az utóbbi pedig megállásra, feladataink át-gondolására kényszerít. Siegel tanácsolja a fejlődésükben megre- kedt „sikeres” embereknek, hogy lépjenek le a siker létrájáról, mert, ha nem elég gondosak, akkor esetleg a létra tetején veszik észre, hogy nem a megfelelő falhoz támasztották létrájukat.⁴

⁴Idézi: K. Aldridge:
Self-esteem. Doxa
Books, Birmingham,
Alabama, 1993.

A középkorban való megállapodás időszaka lényegében a személyiség irányulásai, feszültségei, ellentétes törekvései közötti egyensúly megteremtése. Levinson az egyensúlyteremtés feladatát négy kiemelt területre koncentráltta, négy kiemelt polaritást határozott meg, amelyek feloldását az egészséges fejlődés, növekedés feltételének tartja. Ezek: fiatalság-öregség, alkotás-rombolás, kötődés-eloldódás, férfiasság-nőiesség.

1) A fiatalság-öregség feszültsége és feloldása

E kiemelt fontosságú polaritás három témára bontható: az én öreg és fiatal dimenziójának integrálása, a halál és halhatatlanság vágyának összeegyeztetése, valamint a következő generáció számára hagyott örökség kérdései.

a) A középkor az első életkori fázis, amikor az én fiatal és öreg dimenziója egyensúlyban van. Az egyén bizonyos vonatkozásokban fiatal, másban öreg, így a fiatalság és az öregség dimenziójának értékelése reálisabb lehet.

**Az én fiatal és öreg
dimenziójának
integrálása**

A korai felnőttkorban úgy jelenik meg a fiatalság az emberben, mint lehetőség és erőforrás, az öregség pedig mint rigiditás és lehangoltság. A középkorúak körében a fiatalság, pontosabban saját fiatalságuk energiát és nyitottságot jelent, az öregség pedig stabilitást, rendezettséget és bölcsességet.

Az *én* fiatal és öreg dimenziójának egyensúlya abban nyilvánul meg, hogy az egyén a múltat és a jövőt feloldó jelenben él, és szilárd, rendezett életstruktúrával rendelkezik, amelyben a fiatalság meglévő energiáját használja az alkotásra, a rendezettség megőrzésére és a bekövetkező változásokra való nyitottságra. Az öregség bölcsessége pedig a változások elfogadásában, a hozzájuk való alkalmazkodásban és a bennük lévő értelem, jelentőség megtalálásában segít.

A polaritás két összetevőjének integrálásában lévő zavarok látványosan mutatkoznak meg az öltözködésben, a test fiatalságának, szépségének sok energiát és pénzt felemésztő megőrzésében, a másik nemhez való viszonyban, a fiatalabbra jellemző életstílusban. Láthatóvá válik a rendezettség felbomlásában, a megállíthatatlanul bekövetkező változások elutasításában, a jövőtől, az öregségtől való rettegésben, illetve utópisztikus álmok szövésében. Az *én* öregség aspektusának a dominanciája pedig az erősen lelassuló életmódban, a jövőre irányuló tervek hiányában, illetve a korábbiakhoz viszonyított jelentéktelenségében, a múltba temetkezésben jelenik meg.

Ennek a polaritásnak megoldása különösen nehéz azok számára, akik önértékelésüket, identitásukat, karrierjüket, életstílusukat, interperszonális kapcsolataikat külső megjelenésükre, a korral gyengülő fizikai vagy egyéb személyes tulajdonságaikra vagy a teljesítményre építették (filmsztárok, modellek, sportolók stb.). A korral járó fizikai változások, a teljesítmény csökkenése feloldhatatlannak vélt krízisét gyakran alkohol- vagy drogfüggésbe meneküléssel, nem ritkán öngyilkossági kísérlettel oldják fel.

b) A fiatalság-öregség polaritásának másik témája az élet végességének, a meghalásnak a tudata és a halhatatlanság vágyának feszültsége. A két pólus ütközése, illetve a feloldás keresése két területen jelenik meg legerőteljesebben.

i) A halálhoz vezető út felismerése, a gyengeségekben való megtapasztalása és a halál utáni étellel kapcsolatos aggodalmak felerősödése.

A halál, a végesség ténye, a meghalás bármikor bekövetkező lehetősége az emberek többségében csak az élet középső időszakától kezdődően okoz szorongást. Ebben az időszakban az egyén már számos olyan kopási, fizikai gyengülésre utaló jelet észlel önmagán, amely az öregedésre és a végesség szükségszerűségére emlékezteti. Emellett rákényszerül szülei, közeli hozzátartozói, esetleg saját korosztályába tartozó barát, ismerős szenvedésének, halálának megtapasztalására, és korábban már maga is

**A halál és a
halhatatlanság
vágyának
összeegyeztetése**

átélhetett életet fenyegető betegségeket, helyzeteket. A meghalás szükségyszerűségével való szembenézés magával hozza a halál utáni élettel kapcsolatos elképzelések, tanítások, ismeretek újragondolását, mérlegelését és valamiféle állásfoglalás kialakítását.

ii) A reménytelenség megélése és a remény, valamint az élet értelmének keresése, az élet apró örömeinek és az eddig homályban lévő értékeinek felfedezése.

A halhatatlanság vágya minden életszakaszban eleven, az élet középső szakaszában azonban különös jelentőségűvé válik. A középkorú ember keresi a halhatatlanság földi útjait, de még a nem vallásos emberben is felerősödhet az örökélet reménye.

A remény vagy a reménytelenség kérdése minden nehéz élet-helyzetben felmerül az emberben. A reménytelenség nyomott hangulattal, érdektelenséggel, az élet értelmének elvesztésével jár, a személyiség öreg aspektusát erősíti. Míg a remény a jövőben való bizalmat és a nehézségeken való felülemelkedés lehetőségét, az élet értelemteliségének felismerését hordozza. A remény az erősödő istenkapcsolatból, hitből táplálkozhat, emellett a személyiség eddig rejtett oldalainak feltárulása és a belső hang felerősödése is segíti.

A személyiség rejtett oldalainak, aspektusainak felismerése, felszínre kerülése az egészséges fejlődés fontos feltétele. Fiatalkorban az egyén énképe gyakran olyan, amilyennek mások látni szeretnék. A középkor jelentős feladatává válik a valódi személyiség kimunkálása, az önmagával való azonosság megélése.

Az árnyékszemélyiség jungi fogalma ma már nem csak a személyiség negatív oldalait jelenti. Hiszen a fejlődő személyiségben gyakran nem csupán a negatív készletek, aspektusok kerülhetnek árnyékba, hanem számos pozitív tulajdonság, irányulás is, amelyek inkább csak az adott környezet szempontjából tűnnek negatívnak, elnyomandónak, a személyiség valódi életfeladata szempontjából viszont pozitívak.

Az árnyékszemélyiség tartalmának kialakulásához a belső hang elhalkulása is hozzájárul. Serdülőkorúak, különösen lányok körében jelenik meg a belső hang elvesztésének, elhalkulásának nevezett jelenség,⁵ amikor a külső elvárásoknak való megfelelés igénye elnyomja a valódi személyiség törekvéseit. A középkorúság éveiben a belső hang felerősödése lehetőséget ad a valódi énnel való találkozásra, az árnyékszemélyiség felismerésére.

c) A fiataloknak hagyott örökség, legyen az alkotás, újítás, anyagi vagy szellemi értékek létrehozása, mindenkor valamiképpen a halhatatlanság vágyának kifejeződése is. (A francia akadémia tagjait halhatatlanoknak nevezik.) Az ember szeretne nyomot hagyni a világban, emlékeztetést alkotni, változásokat létrehozni, örökséget hagyni gyerekei, tanítványai, de legfőképpen a következő nemzedék számára. Az élet közepén az egyén felméri, megalkotja, gyűjti, rendszerezi és folyamatosan átadja hagyai-

⁵C. Gilligan: *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard Univ. Press, Cambridge, 1982.

tékát. A hagyaték fontosságát jelzi, hogy az örökgyógyó ember általában aggodalmaskodó a „vagyonával” kapcsolatban, éberem figyeli hátrahagyandó örökségének kezelését. (Törődik vagyonával, érzékenyen érinti a munkájára vagy alkotásaira vonatkozó kritika, törekszik gyermekei életének, döntéseinek befolyásolására.) Az „örökség” kérdése és annak nem megfelelő kezelése átmenetileg súlyos generációs konfliktusok forrása is lehet.

2) Az alkotás és a rombolás polaritása, és annak feloldása

Valószínűleg nem létezik olyan középkorú ember, aki nem tapasztalta meg a rombolás valamilyen formáját (rombolták önértékelését, akadályozták előmenetelét, korlátozták személyes vagy közösségi céljai elérésében, esetleg fizikailag bántalmazták stb.). De a középkorú ember már képes arra, hogy a maga teljességében megértse a rombolás saját és mások életében betöltött szerepének jelentőségét. Ebben az életkorban fejlődik ki az emberben egy mélyebb megértés a megbántott, a szenvedő emberek irányában. Ennek következtében törekszik saját romboló akcióinak csökkentésére, felerősödik benne a megbánás és a jóvátétel igénye. A szenvedés, a gyász, a zavar és a megbántottság idején az ember rádöbbenhet a rombolás és az építés kapcsolatára, és annak a személyiség fejlődésében játszott szerepére. Felismeri és tudatosítja magában, hogy a rombolás az élet kikerülhetetlen része, bevonódik a kapcsolatok alakulásába, az én differenciálódásának folyamatába. (Abbahagyunk valamilyen tevékenységet más, fontosabbnak vélt tevékenység kedvéért, eloldódunk a szülőktől a házastársi kapcsolat érdekében.)

A szenvedéssel való szembesülés

⁶Horváth-Szabó K.:

*A személyiség fejlesztő
kohója: a szenvedés.*

In: Bánlaky É. (szerk.):
Teológusok és pszichológusok a szenvedésről.

Faludi Akadémia,
Budapest, 2002.

A rombolás szenvedéssel, fájdalommal jár ugyan, de a növekedés lehetőségét is hordozza. A szenvedés személyiségérlelő, személyiséget gazdagító hatásai ma már közismertek és nagy figyelmet kapnak a segítő szakemberek körében.⁶ A rombolás-építés polaritás közötti egyensúly megteremtése tudatos önreflexió és a szenvedés jelentőségének mélyebb megértése által történik.

Kritikus ennek a témának megoldása azok számára, akik tudatosan elkerülik vagy tudattalanul hátrítják a szenvedéssel, a veszteségekkel, kudarcokkal való szembesülést, és azok számára, akik nem tudják végigjárni a szenvedés feldolgozásának nehéz útját, a szenvedés okozója iránti haragtól a megbocsátásig vezető, mélyebb megértéshez vezető utat.

3) Az eloldódás-kötődés feszültsége és feloldása

Az oldódás és a kötődés feszültsége minden életkorban jelentős fejlesztő erő, hiszen az ember az oldódás és kötődés erőterében fejlődik. Vannak olyan életkori szakaszok, amikor a kötődés a fejlődési feladat (korai gyermekkor, korai felnőttkor), máskor az oldódás (serdülőkor, öregkor). Az élet-közép idején lehetőség van arra,

hogyan ez a két törekvés egyensúlyba kerüljön. Megmaradnak, élnek, erősek és mélyek a házastárshoz, gyerekekhez, hivatáshoz, tárgyakhoz fűződő kötelékek, de egyre erősebb lesz a dolgoktól, emberektől való eloldódás folyamata. Az egyensúlyt alakító ember szülőként elfogadja a gyerekektől való eloldódás szükségességét és képes arra, hogy megértse, elfogadja, támogassa azok függetlenedési törekvéseit. Félteve őrzött tárgyai között válogat, egyre többet kidob, kevesebbet őriz meg. A hivatásától való oldódás az utódok nevelésében mutatkozik meg. Míg a külső dolgok fontosságának csökkenését a belső világ felé fordulás mutatja.

„Detribalizáció”

Ebben az életkorban az egyén már inkább a belső világával van elfoglalva. Kiemelkedik, felerősödik a belső történések jelentősége. Problémái megoldása során inkább támaszkodik belső erőforrásaira, saját tapasztalataira, megérzéseire, mint másokra, illetve mások véleményére. Levinson „detribalizációnak”, a saját „törzstől” való elszakadásnak nevezi ezt a jelenséget. Az egyén kritikussá válik azzal az intézménnyel, hagyománnyal, csoporttal szemben, amelybe beleszületett, vagy amelyhez hosszabb ideje tartozik. Választásaiban és viselkedésében kevésbé függ a vonatkoztatási csoport jóváhagyásától, megkérdőjelezi a „törzsi” értékeket.

Univerzális
perspektíva

Hasonló ez a folyamat a fiatal felnőttkorba való átmenet történéseihez, de míg a fiatalnál az eloldódást a korábbinál egy személyesebb, választott kötődés követi, addig a középkorú eloldódás nézőpontváltozással és az oldódás folyamatos erősödésével jár együtt. Ebben a folyamatban az egyén saját életét és az életet általában szélesebb, univerzális perspektívából kezdi nézni. Ezáltal átrendeződik az értékstruktúra, mintha egy szűrőt működtetne, kihullanak a lényegtelen dolgok, és megnő a fennmaradók jelentősége.

A polaritás megoldatlansága mutatkozik meg a szülők, legtöbbször az anyák azon törekvéseiben, hogy felnőtt gyermekeiket magukhoz kössék. De megmutatkozhat a munkához, tárgyakhoz, emlékeket hordozó csecsebecsékhez való ragaszkodásban is. Különösen nehéz ennek a polaritásnak a megoldása azok számára, akiknek korábbi élete, kapcsolati és tevékenységi köre beszűkült volt, így a kötődések eloldása üresség-érzést, bizonytalanságot, szorongást okozhat, és együttjárhat az önértékelés drámai csökkenésével is.

4) Férfiasság-nőiesség feszültsége és feloldása

A feszültség felismerésében és a polaritás megfogalmazásában Jung hatása mutatkozik meg. Szerinte az egyének életük második felében a korábban megvalósított minőségek ellentétének megvalósítására törekszenek (férfiasság-nőiesség, külső-belső élet gazdagsága). A polaritás működését azonban Levinson saját vizsgálatainak eredményei is bizonyították. Ezek szerint a középkorúság

Férfias és nőies személyiségvonások

éveiben a férfiak kezdik jobban elfogadni személyiségük nőies oldalát, míg a nők személyiségük férfias elemeit. A személyiségfejlődésben megvalósuló integrálódási folyamathoz hozzátartozik a nemek közötti különbségek hangsúlyozásának gyengülése és a hasonlóságok kiemelésének erősödése.

Fiatal felnőtt korukban a férfiak férfiasságukat, a nők nőiességüket hangsúlyozzák, amely szinte mindig megjelenik öltözködésükben, a testi jellemzők kiemelésében, viselkedésükben, szerepvállalásukban. Esetenként nem ilyen hangsúlyozottan a férfias, illetve nőies személyiségvonások erőteljes kifejezésében. Az élet középső szakaszában a férfiak és a nők többsége rájön arra, hogy az egyén életében a társadalomban széleskörűen elfogadott nemekhez kötött sztereotípiák az egyes emberek személyiségének meghatározásában és önmaguk megértésében valójában lényegtelenek. A fentiek belátása következtében a férfiak kezdik elfogadni gyengeségüket, sebezhetőségüket, biztonság és gyengédség iránti igényüket, a mély érzelmek átélésének és kifejezésének vágyát. Gyengül viszont személyiségükben a hatalomra való törekvés és a racionalitás uralma. A nők pedig kezdik felismerni és elfogadni önmagukban az ezidáig esetleg rejtett férfiasnak tartott jellemzőket, a határozottságot, a racionális döntésre való képességet, hatalom- és teljesítményigényüket.

Férfi és női „Álmok”

Levinson követőinek vizsgálatai szerint fiatal felnőttkorban a férfiak és a nők Álmai is markánsan különböznek. Míg a férfi Álmodók középpontjában egy autonóm, sikeres, kiemelkedő teljesítményű hős áll, addig a nők Álmai kétszólamúak: jelentősek bennük a nőies kapcsolati elemek (férj, gyerek), de jelen vannak bennük olyan individualisztikus elemek is, mint a függetlenség, az önállóság, a teljesítményszükséglet. A kétszólamúság ugyan a középkorúságban is megmarad, de a hangsúly az individualisztikus elemek irányába tolódik.⁷ Vagyis a nők Álma, fiatal felnőtt és középkorú éveikben egyaránt megoszlik a család és a karrier között, ami arra utal, hogy a nők számára a család, a házassági kapcsolat a felnőttkor minden szakaszában alapvető, életet szervező tényező. A férfiaknál a felnőttkor elején a család csupán támogató szerepet játszik, és álmaikat a foglalkozási szerep szálaiból szövik, de a középkori válság idején a család felé fordulnak.

A polarítások megoldása, illetve a megoldásban mutatkozó különbségek különösen lényegesek a házasság működése szempontjából. A személyiség rejtett oldalainak felszínre kerülése, illetve időbeli eltolódása konfliktusok sorát eredményezheti, de a férfias-nőies vonások egyensúlyának megtalálása lehetőséget ad egymás mélyebb megértésére, elfogadására, a kapcsolat mélyülésére, erősödésére is. Az Álmodók tartalma, illetve a női Álmodók kétszólamúsága a házasságmodellek értékelése (szimmetrikus, aszimmetrikus), illetve a házassággal való elégedettség szempontjából jelentős.

⁷M. Gorman: *Mid-life Transition in Men and Women*. In: R. Wicks – R. D. Parsons: (Eds.): *Clinical Handbook of Pastoral Counseling*. Vol. 2. Paulist Press, New York, 1993, 297–312.

Vallásosság az élet középső szakaszában

⁸L. R. Rembo: *The Psychology of Conversion*. In: H. N. Malony – S. Southard (Eds.): *Handbook of Conversion*. Religious Educ. Press, Birmingham, Alabama, 1992.

⁹J. Brevi – A. Brennan: *Mid-life psychological and spiritual perspectives*. Crossroad Publishing, New York, 1985.; D. Capps: *Pastoral Counseling for Middle Adults: A Levinsonian Perspective*. In: R. Wicks – R. Parsons – D. Capps (Eds.): *Clinical Handbook of Pastoral Counseling*. Integration Books, Paulist Press, New York, 1987, 213-244.; M. Gorman: i. m.

Istenre hagyatkozó érett hit

További irodalom:

D. Levinson et al: *The Season of Man's Life*. Alfred A. Knopf, New York, 1978.; E. Mullet – M. Girard: *Developmental and Cognitive Points of View on Forgiveness*. In: M. E. McCulloch – K. Pargament – C. Thoresen (Eds.): *Forgiveness*. The Guilford Press, London, 2000.

Az élet középső szakaszában jelentős változások tapasztalhatók a személyiség céljaiban, törekvéseiben és működésében. Ezek a változások az ember vallásosságát, Istennel való kapcsolatát is alakítják. Ez az időszak sok ember életében fordulópontot jelent mind a hit fejlődésében, mind az Istenhez való viszonyban, mind az élet értelmének keresésében. Érdemes sorra venni az élet közepén bekövetkező változások azon elemeit, amelyek a vallásosság formálódása szempontjából lényegesekek.

A középelektkorban bekövetkező krízis, amelyben az eddig megélt élet, annak célja, értelme szükségszerűen mérlegre kerül, sok ember számára a megtérés lehetőségét adja. A megtéréssel foglalkozó irodalom két életkori szakaszt jelöl meg a megtérés „csúcsidejekén”: a serdülőkort és az életközép idejét.⁸

A vallásosság szempontjából jelentős az, hogy ebben az életszakaszban felerősödik az élet értelmének keresése, a függőség és a végesség tudatosításának folyamata. A lét kérdéseivel való foglalkozás nyitottá teheti az embert a spirituális dimenzió növelésére és az Istennel való kapcsolat kialakítására, visszaállítására vagy elmélyítésére.⁹

Az ellentétek, polaritások megoldásának feladatai a hitfejlődésben való előrehaladást segítik. Fowler Levinson koncepcióját is figyelembe véve írta le a hitfejlődés 5. fázisát, amelyet összekapcsolódó-elmélyülő hit szakaszának nevezett és a középkorú vagy annál idősebb egyének vallásosságának tartott. A fiatal felnőttkori átmenet idején a hit személyessége formálódik ki, a középkori átmenet idején pedig az ellentéteket egy átfelölő perspektívában feloldani tudó, az élet értelmét megtaláló, Istenre hagyatkozó érett hit emelkedhet ki.

A belső világ felé fordulás, a belső történések számbavétele, a belső hangra figyelés nemcsak a valódi önmagával való találkozást és a másik emberrel való kapcsolat gazdagodását segíti, hanem az Istennel való kapcsolat elmélyülését is. A lehetőségek korlátozottságának, gyengeségeinek felismerése, irgalomra és megbocsátásra szorulásának tudatosítása cselekvéseit a másikkal való megbocsátás, az irgalmasság irányába mozdítja. A remény és a reménytelenség kérdéseivel való szembesülés a gondoskodó, irgalmas Isten felé fordulásra és az öröklétben való hitre készíti.

A vallásosság érése és a személyiség érése közötti kapcsolat azonban kétirányú folyamat. Az élet középső szakaszában kiemelkedő változási folyamatok, az ember önmagához, másokhoz és a világhoz való viszonyának megváltoztatása pszichológiai folyamat ugyan, de ezt a folyamatot a vallásos élet, a vallásos hit és a vallásos megértés nagyban segítheti azáltal, hogy a megélt élet az Istennel való viszony perspektívájából nézhető, elemezhető és változtatható.

Philemon és Baucis

A szerző 1968-ban született. Tanár, klasszika-filológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója.

Publius Ovidius Naso, a római aranykori költészetet formailag betetőző, ám tartalmi, ízlésbeli szempontokból azt már nem reprezentáló, szerencsétlen sorsú költő legfontosabb művének, az *Átváltozások* című történetfolyamnak sem volt szerzőjénél szerencsésebb a fogadtatása. Míg a népszerűségnek egyikük sem volt híján — sem „életükben”, sem az azt követő évszázadokban —, az „illő aranykort” mindenkor mércévé tevő irodalmi ítélet a kortársi, s modern kritika esetében is könyörtelen volt hozzájuk. A *Metamorphoses*ért számtalan elmarasztalás közül számunkra most elsősorban az eredetiség és a költői üzenet mélységének hiánya a legfontosabb. Az epikus mű kétségtelenül „ismert” mítoszokat dolgoz fel, megtalálva (vagy inkább keresve) azokban az átalakulások, átváltozások összekötő motívumát. Régóta tudjuk azonban, hogy ez a másodlagosnak látszó feldolgozás csalóka. A történetek közismertek. Csakhogy többnyire csakis Ovidiusnak köszönhetően azok. Legtöbbször megtalálhatjuk valamiféle görög forrásukat, legalábbis, ha az elmúlt évszázadok kérelhetetlen filhellénizmusával közeledünk azokhoz. Ebben az esetben ugyanis hajlamosak lehetünk a meg nem talált források esetében is feltételezni azokat, s nem észrevenni, hogy míg e történeteknek legföljebb szüzséi terjedtek az ókori Mediterraneumban, az *Átváltozások* szerzője költői megfogalmazását tekintve mindenképp — ám legtöbbször tartalmi szempontból is újat, szuverén műalkotást alkotott belőlük. Az irodalomtudomány java ma már nem vitatja e tényt, legfeljebb adósságának teljes törlesztése van még hátra.

Philemon és Baucis története

A *Metamorphoses* nyolcadik könyvében, többnyire a szó modern értelmében is heroikus hősök között bújik meg Philemon és Baucis története. Az elbeszélés előzménye, hogy az istenek mindenhatóságát megkérdőjelező vitában azt támogató érvet kell szolgáltatni. A történet átváltozás-motívumának poétikai jelentősége tehát ebben keresendő. Az első mondatok elárulják, hogy egy jellemző, úgynevezett *aitiologikus*: okmagyarázó történetet ismerhetünk meg, egy hárs és egy tölgyfa köré szövődő — a mi „nagyenyedi két fűzfánkhoz” hasonló — phrygiai helyi hagyományt. A két fa eredetileg idős házaspár volt, a későbbi mocsaras vidék helyén egykor sűrűn lakott település közepén. Midőn Iuppiter és fia, Mercurius isteni jelvényeiket levette ezen a tájon kerestek szállást, száz bezárult ajtó után a Philemon és Baucis együtt öregedésének otthont adó szegény kunyhó fogadta be őket. A házaspár e szegénységet könnyen, együtt viselte. A mintegy száz soros elbeszélés kétharmadát e szerény lak és vendégvárás aprólékos leírása adja. Jutalmuk sem marad azonban

el: Az istenek fölfedik kilétüket, s a házaspárt a közeli hegytetőre küldik, ahonnan láthatják mocsárba pusztulni a tájat, s hogy csupán az ő házacskájuk marad meg, hogy azután márvány templommá válják. Amikor pedig a maguk számára kívánhatnának folytatást, az agg pár egyfelől a templom szolgájának ajánlkozik, másfelől annyit kér: egyazon óra ragadja el őket, egyiküknek se kelljen párját temetnie. Kérésük beteljesül, halálukban pedig szomszéd fákká válnak, a helyhez és egymáshoz ragaszkodó hűségük örök jeleként.

Akik hagyományosan Ovidius költői mértéktartását hiányolják, elcsemegézhetnek az aránytalan felépítésen, ahol költőnk valóban a mondandó rovására időzik a környezet mikrokozmosz leírásán — ráadásul (bár a szegényes egyszerűség plasztikus megjelenítését szolgálva) kétségtelenül a római költészet nem egy közhelyét is felvonultatja. Amikor az idős házaspár egyetlen lúdjának kergetésébe kezd, a groteszk jelenet szintén szégyellni valóan ovidiusi stílusvesztés: a költő képtelen kihagyni egy ilyen különös epizódban rejlő lehetőséget. Ugyanez mondható el a fává válás manierisztikusan életszerű-érdekes leírásáról. Csak hogy mindez nem érinti a történet valódi érdekességét és újszerűségét.

* * *

**Az öregkorban rejlő
ellentmondások**

¹Th. M. Falkner: *The poetics of old age*.
Norman – London,
1995.

Th. M. Falkner, az időskor kultúrtörténetének egyik legjelesebb modern kutatója szerint az öregkorban rejlő ellentmondások teszik azt izgalmas és termékeny témává az irodalom számára. Egyfelől az időskor belső paradoxona, mely a betegséghez és a halálhoz hasonlóan az emberi lehetőségek határaitra hívja föl a figyelmet. A végtelen vágyak, álmok, törekvések és a sérülékeny, korlátolt fizikai létezés — végső soron a test és a lélek közti konfliktusra. Másfelől az időskorral járó — közösségi szempontból is fontos — nyilvánvaló tapasztalat és a társadalom ezt háttérbe szorító ismétlődő kirekesztő gesztusa.¹

**Az antik szerzők az
idős korról**

Az antik költői képeket végigpásztázva valóban végletes megfogalmazásokkal találkozunk. Szinte nem találunk olyan költőt, író, sőt írástudót, még a töredékesen ránk maradt szerzőket is beleértve, aki ne reflektált volna valamiképpen az idős korra. Őket olvasva akárhányszor visszaköszön az öregek erkölcsi és kulturális szempontból is meghatározó jelentősége. A homérosi eposzokban az énekmondók, a jósök, a hagyományt és hagyományos értékeket képviselő agg szülők és szolgálók, majd így tovább. Ugyanakkor már a homéroszi *Aphrodité himnuszban* olvashatjuk a következőket is: „csakhogy a rémületes vénkor beborít hamar ügyis, végül is ott áll mindegyik ember háta mögött az, vészes, terhes, utált, a nagy égilakók is utálják...” (ford.: Devecseri G.). A legkorábbi költők ismétlődő epikus fordulataiban *gyűlöletes, ne-*

héz, átkozott és szomorú az öregség, tehát annak szubjektív árnyoldalai domborodnak ki. Hasonló a helyzet a drámai hagyományban, ahol szereplőként ismét a korral értékesebbé váló alakok tűnnek fel: legmarkánsabban talán az aggok karaiban. Euripidés *Heraklésében* ugyanakkor éppen az ő szájukból hangzik el a *végzetes, keserves öregkor* panaszja, mely már Sophoklész *Oidipus Kolónosban* című darabjában is egyenesen bizonytalan, barátságtalan s szeretet nélkül való. Ha pedig a korai lírai megfogalmazások összhatását az elégikus Mimnermosszal reprezentáljuk: „A nehéz, az alaktalan aggkor... gyűlöletes ha utólér...” (ford.: Trencsényi-Waldapfel I.) — az a benyomásunk támad, mintha léteznék ugyan az öregek pozitív társadalmi megítélése, de a nyelv szintjén, mintha valamiféle taburól lenne szó, rendre annak tragikumát vagy éppen csak szánalmas voltát ismétlik. Különösen amikor az időződő emberek önmagukról szólnak. A kimondott véleményeknek e negatív hangulata, mely talán a görög-római újkomédia nevetségesen kisszerű öregember típusalakjában válik a legerősebbé, valószínűleg nemcsak a költészet sajátja. Már az említett, Kr. e. a 7. században élt Mimnermosnak is legfőbb időskori féltelme a mindennapok ítélkezésének súlya. „Mégha a legszebb volt is előbb: ifjúkora múltán már sem övéi, se volt hívei nem becsülik” (ford.: Franyó Z.).

Az ókori filozófusok az öregségről

A filozófusok ide vonatkozó elképzelései, melyek egyszerre tükrözhetik a valós társadalmi viszonyulást az erkölcsi szempontból legderekabbak véleményével, megerősítik eddigi képünket. A törvényalkotó Solón, még mindig költői és stilizált, ám annál metszőbben pontos felsorolásából megtudhatjuk, hogy az életkorok sorában a negyvenes-ötvenes évek képviselik az elismerten tapasztalt és bölcs korszakot, de „bár a kilencszer hét éves még nem tehetetlen, nagy tettekre tunyább szelleme és szava már, végre, ki tízszer hét esztendő t érve, keresztüllépte e kor küszöbét, sorsa halálra megért” (ford.: Kárpáthy Cs.). Ugyanő Hérodotos legendás elbeszélésében maga testesíti meg a tapasztalatszerzés fontosságát, miközben az emberi boldogság mibenlétéről nyilatkozva azt állítja, a legnagyobb ajándék, melyet ember kaphat, ha az erőteljes férfikor után egyenest a halálba segítik az istenek. Platón *Álamlának* bevezetőjében Sókratés az öreg Kephalosszal beszélget az öregségről. Sókratés elismeri a tapasztaltság hasznát: „szívesen beszélgetek igen öreg emberekkel, mert úgy vélem, tőlük, akik egy bizonyos utat, melyet talán nekünk is meg kell majd még tennünk, már bejártak előttünk...” (ford.: Szabó M.). A válaszból azonban megtudjuk, hogy a többi öreg maga is inkább panaszkodik korára, esetleges vigaszt csakis az ösztönvilág egy részének csendesedése jelent, akinek jelent. Ráadásul a nagyra becsült tapasztalatról is megtudhatjuk, hogy ez nem valamiféle bölcsesség, hanem egyszerűen időbeli előny a fiatalokkal szemben. *Menón* című dialógusában, ahol Platón egyenesen egyenjogúvá teszi az öregsé-

get bármely más korrall és nemmel, ugyanakkor elvitatja tőle a tapasztalatszerzés elsőségét is — hiszen éppen az erény elvont, idealisztikus létezését hangsúlyozza, melynek a kisgyermekben éppen úgy kell tetet öltenie, mint a nagyszülőben. Aristotelés pedig *Rétorikájában*, ahol a különböző korú szónokok jelleméről ír, tragikusan elmarasztalja az élemedett korúakat. „Élettapasztalatukból” — mivel a bölcs szerint a megtapasztalt élet maga is hitvány — fakad, hogy rendre rosszindulatúak, gyanakvóak, kicsinyhitűek, zsugoriak, gyávák, élni vágyók, önzők és remény nélküliek.

**Aristotelés
véleményének hatása**

Ha nem ismernénk az öregkor megítélésének későbbi, római kori változását, azt hihetnénk, Ovidius éppen Aristotelést cáfolandó írta meg történetét. Nem kell azonban ilyen közvetlen párhuzamokra gondolnunk. Igaz, Rómában az ősi kultuszokban s a hagyományos értékrendben az ősök és mindenkori „atyák” tisztelete meghatározó erkölcsi irányvonal volt, Aristotelésnek a fiatalabbak szemében mindenkori és mindennapos értékelése — más alapon és felhangokkal — a római fiatalok körében is állandó. A korai komédiák gúnyától az aranykori Catullus megvető pimaszságáig: „*A zord öregek morgását egy garasra se becsüljük!*” A korai Róma említett erkölcsi elveinek tényleges létezése és mi-benléte amúgy is vitatható: az erről alkotott képünk elsősorban az aranykori és későbbi irodalom érezhetően tendenciózus szűrőin keresztül alakult. Az idős Marcus Porcius Cato mindenestre valóban létező emblematikus figurája ennek a vélt vagy valós erkölcsi régiségnek, nem véletlen tehát, hogy a Kr. e. 1. század derekán az ő alakja szolgálhatott kiindulópontul az öregségről szóló legszebb és legnagyobb ívű etikai értekezéshez.

**Cicero: Az idősebb
Cato vagy az
öregségről**

Az Ovidiusnál valamivel idősebb Cicerónak az öregségről írt filozófiai műve, *Az idősebb Cato vagy az öregségről* ugyan az időskor lehetséges szépségét kívánja bemutatni, ám ez a szépség csakis a filozófia állandó műveléséből fakadhat: ez az egyetlen módja annak, hogy az öregség egyébként elviselhetetlen terhe mégis tűrhető legyen. Sokatmondó ugyanakkor, hogy Cicero a bölcsességet azzal az egyértelműséggel köti az idős korhoz, mely — láttuk — mindig is lappangott az antik gondolkodásban. „*A meggondolatlanság ugyanis a virágzó korrall, az okosság az öregséggel jár együtt...*” — írja, Aristotelésszel is polemizálva (ford.: Némethy G.). Indokai közt azután felsorolja és igyekszik sorra meg is cáfolni mindazokat a vádakot, melyek a közgondolkodás szerint az öregeket illetik. Először az emlékezet gyöngülésére hozza a görög és római nevezetességek ellenpéldáit. Azután az öregkor vélt reménytelensége ellen szól: „*hiszen nincs olyan vénember, aki ne hinné, hogy még egy évig élélhet; de ugyancsak ők olyan munkákban is fáradoznak, amelyekről tudják, hogy hasznát már semmiképp sem láthatják.*” Cicero maga idézi az irodalmi megfogalmazás kedvéért Statiust, az archaikus római költőt. Ha az öreg

fát ültet, s kérdőre vonják, kinek teszi, így felel: „A halhatatlan isteneknek ültetem; Átvennem ők hagyják az ősök örökét, de megkívánják épp ezért én tőlem is, utódaimra hogy gondom legyen.” Később cáfolja, hogy az öregség megfosztana minden érzéki gyönyörűségtől, majd még a halál közelségének terhét is enyhíteni próbálja, mondván, a halálfélelem egész életünket végigkíséri.

Ahogy azonban a nagy szónok költői ihletettségű cáfolatai sorakoznak, az olvasó nem egy indirekt közlésre is felfigyelhet. Az első, hogy a hatvanon túli szerző nem annyira az elvont öregkor, mint inkább a maga védelmében, saját és barátai mintegy vizsgáztatására érvel. A második, amikor maga Cicero is elismeri: „ne feledjétek, hogy egész beszédemben csak az olyan öregséget dicsérem, melynek alapját az ifjúkor vetette meg, (...) hiszen az ősz haj, se a ráncok nem ragadhatják egyszerre magukhoz a tekintélyt, hanem a becsületben eltöltött korábbi élet nyeri el azt végső jutalmul.” Más szóval nem annyira az öregséget, mint olyat, hanem bizonyos emberek öregkorát elemzi. Harmadszor: ne feledjük, Cicero cáfol, méghozzá kiderül, hogy a közvélemény általános vélekedését cáfolja... A rétorikai eszközök mögé nézve ráadásul kitetszik, hogy nem egyszer csak névleg mond ellent annak. Egy példa a látszólagos cáfolatra: „De vannak mogorva, aggodalmas, haragos és zsémbes öregek;” — az ellenfél tételének kijelentése figyelemfelkeltő, a folytatásból kitetszik az irónia — „ha keressük, fősvények is.” A cáfolat: „Ez azonban a jellem hibája, nem az öregségé.” A tetszetős és velős érv után azonban folytatódik a szöveg: „Különben a mogorvaságnak és az említett hibáknak még van valami mentségük, ami ha nem jogos is, legalább érthető...” — s következik a mentegetés, mint egyébként a többi tételnél is. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Cicero nem az öregségben rejlő erényeket taglalja kis művében, hanem elterjedt — s legtöbbször nem is cáfolható — vádakra mond mentségeket, elsősorban a saját példáját állítva elének. Az értekezés költői szépsége, filozófiai állásfoglalásai, gesztusértéke tehát továbbra sem kérdőjelezi meg a kor alapvetően negatív öregség-képét.

Mint korábban említettük: a római szépirodalmi örökség végképp a görög hagyományt erősíti. Ovidius közvetlen költő-elődéinél s kortársainál az öregség rendre szomorú, nehézkes, szánalmas és erőtlén. Az „öreg” szóból képzett *senilis* melléknév nem rendelkezett ugyan mai pejoratív holdudvarával, ám az örege-dést kifejező *senescere* ige kifejezetten a tunyulás, elbutulás terminusa volt. Igaz, éppen a költőkhöz korban s műfajilag is talán legközelebb álló Propertiusnál etikailag és stílusértékében is határozottan semleges fogalom az öregség, de a másik irodalmi rokon, Tibullus költészetében egyenesen a Philemon és Baucis zsánerkép ebbéli ellentétét fedezhetjük fel. Tibullusnak a békéről szóló híres elégiája — egyébként ugyancsak az ismert toposzok halmozásával — minden másban előképe lehetne a két öreg egy-

szerű és ezen keresztül erkölcsileg is példamutató életvitelének és környezetének, ha nem jelentené ki, hogy a ház urát békeidőben a mégoly idillikus *lomha, rest* öregség éri utol. Az egyszerű ember kicsiny kunyhójába beköszöntő tisztas öregségkor tehát (mely egyébként még egyetlenegyszer, Vergilius *Eclogáiban* köszön vissza) híján van mindenféle életerőnek, szellemi vagy fizikai aktivitásnak.

* * *

²F. Bömer:

*P. Ovidii Nasonis
Metamorphoseon libri
VIII–IX. – Kommentar.*
Heidelberg, 1977.

³Legteljesebb felsorolásuk M. Beller művében:
*Philemon und Baucis
in der Europäischen
Literatur.* Heidelberg,
1967.

A Philemon és Baucis történet bibliai párhuzamai

Az átváltozások Philemon és Baucis alakja merőben eltér minden addigi etikai állásfoglalástól és megfogalmazástól. Vajon a történet forrásvidékén vagy Ovidius költészetében keresendő a magyarázat?

A két főszereplő elgörögösödött neve ellenére görög irodalmi forrásról nem tudunk, nem is igen feltételezhető.² Költőnk maga lokalizálja a mesét. Phrygia Kisázsianak a görögséggel mindig is kapcsolatban lévő keletibb területe, politikailag inkább rendre a keleti nagy birodalmak része. Méltán tarthatjuk egyfajta kultúrkörök közötti közvetítőnek. Fontos ez a szempont, hiszen a Philemon és Baucis történet bibliai párhuzamait már évszázadok óta számon tartják.³

Az istenek földi vándorlása és megjelenése az egyszerű kunyhóban, rögtön eszünkbe juttatja a *Teremtés könyvének* 18. fejezetét, ahol az Úr és angyalai Ábrahám sátránál jelennek meg. Ábrahám azonnal felismeri az Urat, de a vendéglátás motívuma ugyanúgy következik, mint az *Átváltozásokban*: Sárával együtt sűrög-forog a vendéglátó, itt is, ott is sütés-főzés, lábmosás, a gyermekáldás ígéretében itt is megtörténik a kiválasztás, Szodoma képében pedig a bűnös szomszédság elpusztítása, amit egy hegyről néz végig Ábrahám (legalábbis a héber „letekint” szóval). Igaz, Ábrahám és Sára hitetlenkednek, sőt megmosolyogják az Úr ígéretét, a város pusztítása okán pedig Ábrahám híresen groteszk vitába száll vele. Ábrahám és az Úr e találkozása egyébként kerettörténetként tartalmazza Lót menekülését is, melynek menete egyezik az iméntivel. A vendégek érkezése, a vendéglátás, a kiválasztás, a menekülés, a város pusztulása — és a részleges hitetlenség is, mely Lót feleségének pusztulásához vezet. Philemon és Baucis velük szemben a teljes odaadás példái — kivételes erényüket mutatja, hogy ők ismeretlenül rendezték a lakomát, ami bár a görög-római antikvitásban elvárt vendégbarátság, mint a kerettörténetből kitetszik: Phrygiában kevésbé.

Vándormotívumok

A bibliai történet hasonlósága első megközelítésben óvatosságra int: bár éppen a *Metamorphoses* mutat számtalan efféle párhuzamot (hogy csak a leghíresebből szóljunk, az özönvíz leírásában), e vándormotívumok nem valószínű, hogy bibliai átvételtől, akár csak a Biblia — egyébként nem kizárható —

ismeretéről tanúskodnak. Példaként hadd említsünk egy zavarba ejtő részletet az Apostolok Cselekedeteiből: „amikor a néptömeg látta, hogy mit tett Pál, likaóniai nyelven felkiáltott: 'az istenek emberi alakot öltöttek, s leszállottak hozzánk!'. Barnabást elnevezték Jupiternek, Pált meg Merkurnak, mert ő vitte a szót...” Noha sokan emlegetik e néhány szót revelatív utalásként a *Metamorphoses* tárgyalt helyére, s Phrygiától sem járunk messze, a két isten együttes epifániája olyan elterjedt motívum, melynek csak egy szálát, például Plautus *Amphitruo* című darabját taláalomra kiválasztva máris Molière-től Giraudoux-ig vizsgálhatjuk a hatásmechanizmust. Annyi azonban mindenképp megfontolandó a bárhonnan is ismert bibliai történetészövés ovidiusi újragondolásában, vajon mi ragadta meg költőnket e mesében, a pusztá érdekességen kívül milyen részlet, motívum tesz nála szert központi jelentőségre.

Párhuzamok Ábrahám és Sára történetével

Nehéz lenne bármiféle algoritmust keresnünk abban, ahogy az Úr kiválasztja prófétáit, földi szövetségeseit. A legkülönbélebb emberek, élethelyzetek fordulnak elő — emberi mércével mérve még az érdemesség is nemegyszer vitatható. Éppen a tárgyalt részletnél azonban, amikor is Ábrahám vendégül látja az égiet, két számunkra fontos elemre figyelhetünk fel. A kis epizód irodalmi szempontból is meghökkentő előképe a Philemon és Baucis történetnek; az elbeszélésfolyamban lényegi szerepe nincs, Istenről, emberről ismert tényeket közöl. Szerepe azonban mindkét műben még egyszer megerősíteni az isteni erő és mindenhatóság jelenlétét, ugyanakkor tükrözni az isteni szférával kialakítható személyesen bensőséges kapcsolatot — egészen a libergetés illetve az Istennel folytatott polémia egyiként groteszk szintjéig. Mindennek kifejezésében pedig lényegi elem egyrészt a vendéglátók kora, másrészt házastársi egységük. A Teremtés könyvében Ábrahám éveinek száma többször hangsúlyozott elem, hiszen így hitének még nagyobb erejét tükrözi az újrakezés. A szövetségkötést megpecsételő gyermekáldás jelentőségét szintén a házaspár reménytelen életkora adja. Az sem véletlen, hogy Ábrahám meghívását sokszor mint *Ábrahám és Sára* történetét tartjuk számon. Az ő házastársi kapcsolatuk szintén különös nyomatékkal szerepel. Sára odaadó igyekezete, hogy Ábrahámnak bárhonnan is fiú utódja születésük, Ábrahám Sárát búcsúztató szeretete mellett említhetjük, hogy a főtebb említett 18. fejezetben az Úr kettejüket látogatja meg, s ígérteit közösen erősíti meg nekik. Mindenek előtt pedig: ha Ábrahám fiú-utód kéreséből, majd későbbi alkudozásaiából kiderül is, hogy számára a szolgától származó Izmael megfelel utódnak, s ha az egyiptomi kalandban is kétes szerepet szán hitvesének, a történetnek végül szintén elemi fontosságú mozzanata lesz (természetesen számtalan teológiai értelmezést vonva maga után), hogy Isten és az elbeszélést leíró szerző mindkét esetben a Sárával való egység

Erkölcsei hitel és öregség

mellett döntsön. Megtartsa házasságukat, s közös utóddal aján-
dékozza meg őket.

Ovidius elbeszélésében Philemon és Baucis alakját ugyanez a két jellemző határozza meg. Az emberek közé látogató isteneket csak egy kicsi kunyhó fogadja be, de a szerény hajléknak a költő első szavaival olyan erkölcsi jelentőséget biztosít, hogy az olvasónak pillanatnyi kétsége ne lehessen: a megfelelő helyre érkeztek az égiek. A főszereplők erkölcsi hitelét pedig a következő adja: „házasok ott lettek még ifjan, s ott öregedtek együtt, és a szegénységet megvallva viselték könnyen e kunyhóban, sose lázadt ellene lelkük; ott urat és szolgát, vendég, be hiába keresnél: ők az egész háznép, s a parancsot az adja, ki kapja” (ford.: Devecseri G.). A házastársi hűség és egység jelentőségét aztán a pár kérése, az együtt érkező halál teljesíti be. Az öregség sem kisebb jelentőségű azonban, hiszen egyrészt az egész életútjuk tisztaságának képe erősíti meg a kiválasztást, másrészt az idős pár vendéglátó igyekezete, majd Ábrahámhoz hasonló újrakezdésük (mint az istenek templomának őrei) pecsételi meg későbbi sorsukat. Ovidius lankadatlan igyekezettel erősíti, mennyire vén ez a két ember. *Baucis anyó, s vele egykorú férje, együtt öregedtek, Philemon agg, de még lehellete is öreg, amikor pedig végig kell nézniük szomszédságuk pusztulását, botrahajolva lépdelnek föl a domb derekán igyekezve a vénnek...*

* * *

Ovidius öregség-képe

⁴Legutóbb A. D. Nikolopoulos: *Old age in Ovid's Metamorphoses*. Mnemosyne LVI. (2003) 48–60.

Térjünk most vissza korábbi kérdésünkhöz: mennyire fakadhat általában Ovidius öregség-képéből ez a kitüntetett figyelem. Az utóbbi években néhány kutató feltett már hasonló kérdést, ám vizsgálataikat rendre különösebb eredmény nélkül zárták, mondván, Ovidiusnál az öregség hol ilyen, hol olyan megítélés alá esik.⁴ Ha nem teszünk különbséget az életmű egyes darabjai között, és kizárólag statisztikai alapon közelítjük vizsgált tárgyunkat, mi sem jutunk messzebbre. De tegyük most Ovidius költészetét a korábban vázlatosan megismert antik háttér elé, s tekintsük azt át — futólag bár — a költői oeuvre születésének folyamataiban.

Fiatalkori művei

Ovidius első művei — őt a már említett Tibullushoz, Propertiusához kapcsoló — szerelmi elégiák, majd nemcsak erotikusan, inkább általában fiatalosan szabad szájú szerelmi tanköltemények. Költőjük feltételezéseink szerint tizennyolc-húsz éves kora közt debütál, első korszaka negyven-egynehány esztendőig tart. Nem nehéz kitalálnunk: e művei maradéktalanul visszhangozzák a költő elődök gúnyos, elutasító képeit az öregségről. Ugyanazok a jelzők kerülnek elő: *tehetetlen, rosszindulatú, nélkülöző*. Az öregedés igéje a megszokott pejoratív értelemben szerepel. Ráadásul az öregséggel kapcsolatos kifejezések számos alkalommal átokformulákban szerepelnek.

A valamikor negyvenhárom éves kora körül írt *Hősnők levelei* több szempontból is kísérletező paradigmaváltást jelez művészetében. A híres mitológiai hősnők kedveseiknek, férjeiknek írt levélcsokra rengeteg irodalmi, szemléleti újdonságot vonultat fel. Számunkra itt a legfontosabb fordulat, hogy az öregség egy csapásra teljesen semleges fogalomná válik, sőt megjelenik a bölcs öregek Homérostól élő epikus alakja, akinek erkölcsi jelentőségét megélt hosszú élete adja. Többször előforduló jelzőjük is: *longaevus*, vagyis „hosszúéltű” ritka, leginkább Vergilius eposzában gyakori kifejezés. A *Hősnők levelei* szóhasználatának egy még érdekesebb eleme a *iusti senes* szókapcsolat, melynek körülbelüli jelentése — *igaz(ságos), igazságszerető öregek* — hatalmas nyelvi holdudvarral rendelkezik a latinban. A *ius* és az ebből képzett szavak a római erkölcsök egyik alappilléret, sarkalatos erényt jelölnek. Öregekre azonban az egész római irodalomban mindössze kétszer alkalmazzák e jelzőt, egyszer itt, egyszer pedig akkor, amikor Iuppiter a már kiválasztott Philemont szólítja meg. Az öregségnek azt a különleges erkölcsi értékét jelzi ez a hely, melyre különösebb nyomaték nélkül már Platón utal *Törvények* című munkájában: „*legalább hatvanéves legyen, aki a szent törvények szerint eleget akar tenni az istenek iránti kötelességének*” (ford.: Kövendi D.).

Római naptár

Ovidius negyvenes éveinek végére, ötvenes éveinek elejére esik két nagy epikus művének, a *Római naptár*nak és a *Metamorphoses*nek a megírása. Most csak az előbbiről szólva: a befejezetlenül ránk maradt mű a dicső római múltat hivatott megidézni, így hát témájából fakadóan is megmarad az öregség pozitív beállítása. Egyfajta „derék régiséget” jelent itt a fogalom, s nem meglepő, hogy találkozunk a Philemonékhöz hasonló figurákkal is, például a Terminus istennek szentelt áldozat előkészítésében fáradozó párral. Ovidiust közvetlenül az *Átváltozások* befejezése után, a *Naptár* írása közben a Fekete-tenger partjára, az akkori világ végére számúzik, mint később kiderül, örökre. Mégis, a száműzetés elégiáiban sem a keserűség kapcsolódik az — egyébként váratlanul kevésszer szóba hozott — öregséghez. Egyszer nevezi azt a költő *kárt okozónak*; a lecsendesülés, a nyugalom hangulata határozza meg a fogalomkört.

Metamorphoses

A Philemon és Baucis történetet is magában foglaló *Metamorphoses* foglalkozik legtöbbször az öregség jelenségével. Egyszer tételesen is, hiszen a tizenötödik énekben a filozófus Pythagorast beszélgetve Ovidius végigtekint az életkorokon, s az öregségről a megszokott közhelyeket olvashatjuk újra: „*jaj, te idő, mindent felfalsz, s te irigy kor, öregség, mindent szétronttok, szétrágatok lassan a korrallal, szívósan fölemésztték mindent lassu halállal...*” Pythagoras és egész beszédének szerepe a műben azonban vitatott, alapvetően megfejtetlen jelenség, így az amúgy is inkább az idő könyörtelen múlását lefestő, mintsem az öregek etikai meg-

ítélését adó szöveget nehezen helyezhetjük tágabb összefüggésbe. Más szöveghelyeket keresve azt tapasztaljuk, hogy az öregek, öregség ovidiusi megítélése hol semleges, hol inkább pozitív. Idős szereplői bölcssek, ékesszólók, a római költészetben az öregség mellett leggyakrabban szereplő *rests*éget kimondottan el is utasítja. Egyszer mondatja el másokkal az öregséggel szembeni ismert érveket; a hétszáz éves Sibylla az, akinek vénsége már — a groteszkségig — elviselhetetlen; egy alkalommal pedig éppen a túlzott ifjúi hév, beképzeltség, sőt istenek elleni lázadás szemléltetéseként fordul elő az öregség megcsúfolása, amikor a tudásával kérkedő szövölány, Arachné az öregasszony képében megjelenő vetélytárs Pallas Athénét ócsárolja. Ilyen kontextusban kerül sor Philemon és Baucis bemutatására.

„Ott öregedtek
együtt...”

S hogy immár kimondhassuk: a másutt is hasonló tanulságokkal szolgáló történet érzékeny kiválasztásával, az öregség e megbecsüléssel és szeretettel teli ábrázolásában a költő minden irodalmi hagyománnyal dacoló legszemélyesebb érzelmeit öntötte formába, induljunk ki ismét egyetlen szóból. „Ott öregedtek együtt...” — olvashattuk a történet erkölcsi esszenciáját adó néhány sorban. A latinban egyetlen ige, a *consenuere* jelenti ezt az együtt öregedést. A szó itt egyszerre fejezi ki a két lényegi elemet, az öregség és a házastársi közösség szépségét. A ritka szó más jelentésben (az *öregedni* ige már említett negatív jelentését hatványozva) még előfordul néhol, de az *együtt* öregedés terminusaként Horatius egy kifejezetten gúnyosan elmarasztaló hangú verssorán kívül mindössze kétszer. Egyszer itt, egyszer Ovidiusnak egy már a száműzetésben írt elégiájában, mely ezzel egy lehetséges kulcsát adja a Philemon és Baucis történet értelmezésének is. Mit is kívánhatna egy ötven felé közeledő, boldog házasságban élő római férfi, ha az istenek megkérdnék őt... Néhány év sem telik el, s a géták barbár vidékén e lehetőségnek még a gondolata is elszáll: „...most, most kellett volna, a munkám végére érvén, gondtalanul, békén élnem az életemet, élveznem, mire mindig vágytam: a lelki nyugalmat, halk tudományokban lelve szelíd örömöm; meg kicsi házamban tisztelni az ősi Penatest, és eleim mezejét járni — ma árva e táj —, s asszonyom édes ölén, vele együtt, drága barátok közt, a hazám földjén várni öregkoromat. Azt hittem, hogy eképp töltöm majd éveim, egykor — így érdemlettem volna —, csalóka remény! Isteneink másképp döntöttek...” (ford.: Kerényi G.)

BENEY ZSUZSA

Summa

*Mindig a halál árnyékában éltem
holott csak a halál mítosza volt
ami körülengett. Vonzott a fáklya
lefelé függőlegesen lobogása,*

*vonzott a szenvedés. De egyszer csak megéltem
az igazit: hogy egyszerre vagyok
meggyilkolt gyilkos, bűnös áldozat
beburkol a füst, égre, földbe szálló*

*Átlátszatlan lég lesz majd szemfedőm.
Egyetlen vezeklésem hallgatás.
Mégis folyton megtöröm szavaimmal
a csend tömbjének tiszta üvegét.*

Por

*Nem gyűlölök semmit jobban a pornál
a szobák sarkaiban s az értelemben.
De már nem tudok takarítani.
Nem a munkához nincs erőm, hanem a tisztasághoz.*

*Homályban élek. Szó szerint homályban.
Szemeim már nem bírják a napot.
Szívem sem tűri meg részvétetek.
Nem nézek bátran szembe a halállal.*

*Mert nincs halálkapu csak lassú porladás.
Sár és piszok lepi be életünket.
Összegyűlik lelkiünk sarkaiban,
nem átlépünk a fénybe csak belefulladásunk.*

Színöröm

Petri György: Mosoly

1970-ben született. Kritikus, a Jelenkor szerkesztője.

¹Erről a témáról már értekeztem egyszer: *Hibát hibára. Petri György kései költészete és a hiba poétikája*. Jelenkor, 2001. január. E tanulmány számos érve és megállapítása ebben az esszében is óhatatlanul fel fog bukkanni. — Időközben (2003 decemberében) megjelent a Magvető Kiadónál *Petri György minden munkájának első, összegyűjtött verseit tartalmazó kötete*, benne az 1999–2000-ben írt utolsó versekkel.

A tabusértő, konvenciókat felrúgó költői beszédmód

Nemrégiben egy körkérdésre válaszolva — többek között — meg kellett neveznem az elmúlt tizenöt év legemlékezetesebb verseskötetét. A kérdésre természetesen több egyenértékű és vitathatatlan válasz is adható. Én Petri György 1999-es, *Amíg lehet* című kötetét választottam, azt a könyvet, amelyben a *Mosoly* is szerepel. Az *Amíg lehet* a költő életében megjelent utolsó kötet, s ilyenformán az életmű egyik záróköve. A másik a kötetnyi terjedelmű hátrahagyott vers anyaga. E költemények együttese valamiféle félfordulatot jelent Petri pályáján¹ — azon a pályán, amelyet mindvégig az „el nem fordult tekintet” éthosza jellemzett, a kíméletlen, átható pillantás és a nem egyszer meghökkentően brutális szókimondás.

Tisztában vagyok vele (és ennek elhallgatása nem csupán választott költőnkkel szemben volna méltatlan), hogy Petri György költészetét, vagy legalábbis a költeményeinek egy részét a Vigilia számos olvasója öncélúan provokatívnak és destruktívnak találhatja. A botránykeltés, a szembeszegülés a különféle, bevett normákkal mindamellett egyként eshet izlésbeli és morális megítélés alá. Ha az előbbi gyakran el is nyomja az utóbbit, nem szabad megfeledkezni arról, hogy a morális indítékok számos esetben igazolhatják a normaszegő magatartást, amire rengeteg példát lehet hozni a művészet területéről — és nem csak onnan. Talán nem minősül frivolitásnak, ha itt emlékeztetek a botrány konstruktív szerepére a nyugati kultúrában, aminek az Újszövetségben találjuk a legfontosabb forrását. Jézus fellépését és tanításait olyan radikális jellemzi, amelynek az őszinte elfogadása nyilvánvaló konfliktusokkal jár, amely nem illeszthető be zökkenőmentesen a „rég ember” meghitt és otthonos világába, s így ebből a világból szemlélve egész egyszerűen elfogadhatatlannak hat: „*a zsidóknak ugyan botrány, a pogányoknak meg balgaság*”. (1Kor 1,23)

A művészi alkotások esetében a normaszegés, a poétikai és tematikus határok tágítása vagy átírása, úgy tűnik, az egyik legfontosabb, katalizátorként működő belső elv. A modern művészet határsértő mozgását persze nem progresszió és regresszió pólusai között kell elképzelnünk: a művészetben az új nem feltétlenül jobb, mint a régi, és önmagában semmilyen poétikai eljárás, formaelv vagy stíluselem nem garancia semmire. A megszólalási mód hitelességének az igénye azonban fontos hajtóerő. A közvetlenül előttünk forgalomban lévő, nagy hatású beszédmódok fölülírása, leváltása számos esetben a saját hang megtalálásának az előfeltétele is egyben. Ebben az értelemben nyilatkoz-

hatta a fiatal Petri György egy 1971-es interjúbán, hogy szakítani óhajt a József Attila-típusú lírával.

Petri költői pályája ebből a szempontból a lebontó, visszavonó gesztusok sorozatának tekinthető. Nemcsak a költői kifejezés-mód hagyományos értelemben vett „szépségét”, emelkedettségét, lekerekített zártságát veti el (hogy aztán nyomokban, a lírai törmelékek alól, a — Szigeti Csaba szép kifejezésével — „versárnyékok” fedezékéből mégiscsak felmutassa, ha nem is a tiszta, nagy formát, de annak az emlékezetét), de elveti a költői megszólalás közösséget képviselő, küldetéses szerepét is. A Petri-líra nem szószólója maga fölött álló értékeknek és érdekeknek, pusztán a saját nevében hajlandó beszélni. Ebből a pozícióból azonban nem hajlandó semmilyen kompromisszumra. Ha e költészet kíméletlenül nyers hangütését nem elutasítani, hanem értelmezni próbáljuk, észre kell vennünk, hogy mindez egészében egyetlen, minden továbbit fölülíró erkölcsi imperatívuszra épül, a „ne hazudj” parancsára. A többszörösen tabusértő, politikai, morális-ízlésbeli és poétikai konvenciókat egyaránt felrúgó költői beszédmódnak ez a kérlelhetetlen szókimondás adja a páratlanul erős morális koherenciáját. E magatartás legfontosabb metaforája „az el nem fordult tekintet” lesz. Petri radikális módon felmondja a Kádár-rendszerrel kötött társadalmi kompromisszumot, és két megjelent kötettel a háta mögött szamizdat-szerzővé válik, költészetébe szokatlan nyíltsággal építve be a politikai témákat. Ahogy a valamivel későbbi, *A 301-es parcelláról* című versben írja: *„A halál ellen nincs remedium: / özvegyeknek, árváknak, nemzeteknek / nincs jóvátétel. Nem érdekelnek / a hóhérségek megkésését könnyei. / Az én szemem száraz. Nézni akarok vele.”*

Ugyanakkor a „magántárgyú” szövegek szintén hasonlóképpen szókimondóak és élesek. A külső cenzúrához hasonlóan elutasítanak bármiféle öncenzúrát is. Petri költészete nagyban épít a szerző személyes életpályájának az ismeretére, számos magánéleti konfliktusa vallomásos nyíltsággal, de a vallomás műfajában honos emelkedett tónus elvetésével épül be a versek anyagába. Akkor is ez történik, amikor a kilencvenes évek vége felé egyre nagyobb számban jelennek meg a költő halálos betegségét tárgyaló költemények.

* * *

Az elmúlás közvetlen közelségének a tudatában az eddig kidolgozott poétikai eszközök mintha elégtelennek bizonyulnának. A kései Petri-versekben háttérbe szorul az indulati töltet, a költemények gyakran dalszerűvé és érzelmessé válnak: *„Ötvenöt évesen / megfáradt, beteg férfi, / szeretnék a gyerek- / koromba visszatérni. // So-hase hittem volna, / szánalmas állapot, / hogy így kapaszkodom, / hogy élni akarok.”* (Megjött a tél) Ezek a szövegek természetesen szintén

feltételezik a költő életpályájának és költői pályájának, az eddigi Petri-versek világának az ismeretét. Hiszen a búcsúzás pátosza az eddigi életműnek a pátoszt igen óvatosan, rejtve adagoló attitűdjéhez képest bizonyul ismét csak radikális gesztusnak. Petri kései korszakának költői bátorsága abban áll, hogy saját poétikai előfeltevéseit, melyek mindeddig a költői megszólalás hitelességének a kereteit biztosították, képes felülbírálni. (A tabusértő szókimondás mindemellett nem tűnik el a költeményekből, csak éppen új elemmel, a gyógyíthatatlan betegségről szóló, nem ritkán morbid humorú versbeszéddel gazdagodik.)

Mosoly

*Meg fogok halni. Nem is oly sokára.
S ez olyan könnyű szédülettel tölt el,
mint ifjúkoromban kezdő dohányost —
az erkélyen reggelente leszívott
első néhány slukk. Ez azóta elmúlt,
persze, ahogyan elmúlt annyi minden.
Hovatovább csak egy maradt velem,
de az igen, Istennek hála érte!
A szem mohó, éhes kíváncsisága,
a nézés gyönyöre, hogy minden látvány
a maga más-más módján színöröm:
egyforma szép a szurok és a csurgatott méz,
és egy kazánház tekergő csövei
burkolva üvegyapottal és sztaniollal.
Vagy egy tengerszem türkizcsöndje kék fenyők közt
és a levegő üveghidege. Egy eldobott
üres cigarettásdoboz céltalan zörgő
összevissza szálldosása az út betonján
a változó szél szeszélye szerint. A mosoly
egy besüppedt ínyű fakó banyácska arcán,
a szemzugában sárga gyantacseppként megülő könny,
valamint a feszes húsup ifjú leány
csöppnyi tokája, fogainak kimutatott fehérje,
miből, bár csak egy kissé, túl sokat mutat,
ám ez nem baj: a szépség
fűszere és forrása a hiba.
De nemkülönben a munkásasszonyok visszeres lába,
és a piacon a halárusnő pontyvértől és harcsanyáktól
iszamos, félig elfagyott, szederjes, lilás keze —
Mert az angyal a részletekben lakik.*

„A szem mohó, éhes
kíváncsisága...”

A *Mosoly* kezdősorának csöndes és határozott hangú bejelentése — „*Meg fogok halni. Nem is oly sokára*” — szinte szentvitenül találja ezt a mindent felülíró szituációt. A bejelentéssel járó szédület önkéntelen reakciója ugyanakkor arra utal, hogy szó sincs szentvitenésről. Az erős szituáló kezdésből a szerző egy hasonlat segítségével tér más vágányra, a vers voltaképpen témájához. A csevegő, asszociatív szövegvezetés egyébként is jellemző Petrire, ám ettől a ponttól fogva nem találkozunk újabb elágazással, hirtelen váltással, közbevetéssel. A *Mosoly* klasszikus zártságú és elégikus hangú költemény, amely éppen e két vonás együttállásánál fogva jelent határozott eltérést a költő korábbi korszakaitól — valamint egy harmadik, még fontosabb motívum tekintetében. „*A szem mohó, éhes kíváncsisága, / a nézés gyönyöre*” a vers témája. Olyan halálverssel állunk tehát szemben, amely a gyönyörrel és az örömről szól. Ráadásul nem transzcendens, hanem kifejezetten evilági, érzéki boldogságról.

„...minden látvány / a
maga más-más
módján színöröm”

Kétségkívül komoly szerepet játszik mindebben, hogy az utolsó korszakát megelőzően Petri a halál témájának olyan végletesen keserű megfogalmazásáig jutott el, amely valószínűleg már nem bizonyult folytathatónak vagy fokozhatónak. A halál fenyegető közelsége új helyzetet teremtett, amely a költői megszólalás lehetőségeinek radikális újragondolását is magával vonta. Észre kell vennünk azonban, hogy „az el nem fordult tekintet” éthoszához mindvégig hű marad — csak éppen e tekintet fókusza változik meg ebben az időszakban. A tapasztalat, „*hogy minden látvány / a maga más-más módján színöröm*”, mindeddig egyáltalán nem volt jellemző Petri György költészetére. A *Mosoly* gerincét voltaképpen a különféle látványok katalógusa alkotja: „*egyforma szép a szurok és a csurgatott méz, / és egy kazánház tekergő csövei / burkolva üvegyapottal és sztaniollal.*” A képek sorjázása megszűnteti az esztétikai minőségeket, pontosabban minden megszépül a rá irányuló tekintettől.

Elégikus búcsúvers

Érzésem szerint ezen a ponton Petri már-már kilép a „csak egy személy” mindig csupán önmaga nevében megszólaló pozíciójából, és a világ szemléletének egyfajta általános tapasztalatát kívánja megfogalmazni. Mindamellettt ugyanis, hogy természetesen továbbra is csak a saját nevében beszél, a búcsúzás szituációja bonyolultabbá teszi a helyzetet, s a megszólalás „én”-jét bizonyos értelemben a „mi” irányába tolja el. A halál közelsége az emberi életnek az a mozzanata, amely egyfelől a lehető legáltalánosabb, ugyanakkor végletesen személyes is. Hogy a *Mosoly* szép, kifejezetten régi vágású költemény, s mint ilyen a hagyományos versízlés felől is jól olvasható, Petri pályájának az ismeretében egyáltalán nem magától értetődő tény. A költői megszólalásmód visszavezetése a nagy búcsúversek elégikus tónusához a hagyományos Petri-olvasatok konvencióit sutba dobó, a költő

„Mert az angyal a részletekben lakik.”

saját lírikusi imázsától is elrugaszkodni képes, bátor és őszinte poétikai döntés.

S ha egy Petrin iskolázott olvasói szem számára mindez meghátrálásnak, költői kapitulációnak tűnik is, a *Mosoly* választ kínál erre a kifogásra: „a szépség / fűszere és forrása — a hiba”. A hiba mindvégig a Petri-költészet egyik fő szervezőeleme volt. A kötött formák megbontása, a gondolatmenetek szétszalazása, a retorikai esetlegességek, szójátékok központi szerepe, a „hagyományos” költői témák provokatív kiforgatása mind-mind fontos része a költői eszköztárnak. Véleményem szerint ezúttal sem történik más, mint a lírai megszólalás hagyományos kereteinek az átörése — csak ezeket a kereteket ezúttal nem a korábbi poétikai hagyományok, hanem éppen a költő addigi életműve szabta meg. Petri költészete a kezdetektől fogva erősen támaszkodott a túllét, az időskor rezignált, kiábrándult gesztusaira. Az élet, a világ nyüzsgésének dicsérete a késői korszakban ilyenformán nem időskori líraként, hanem inkább annak elvetéseként, inverzeként jelenik meg. „Mert az angyal a részletekben lakik” — a verszárlat felismerése a fiatalság habzsoló mohóságát idézi. A köznapiból és a csúnyából kimentett szépség kapaszkodóját.

Michelangelo alkotása:
Vázlat a Sixtus-kápolna
boltozati freskóján
látható líbiai szibillához
(Metropolitan Museum
of Art, New York)

Téli képek

Csupasz fák

Milyen szépek ők csupaszon. A fák,
ha már ellődötték a lombjukat.
Felrajzolódnak apró ízüikig.
Szárnyrajzuk szenes térképet mutat.

Szemem, mint szeretőm testét, bejárja
őket, egy fészeknél úgy elmatat...
Öreg szépség, kialvó meztelenség
kovácsolt, vas inak közt nyit kutat.

A fa égnek mered, az ágyúcső.
Tavasza hányja sortüzét virágja.
Egy ág csupasz nyila robog a menny felé,
hogy a vak sorsot fönn szemén találja.

Mikulás

Kint vizslatunk, belátva. Szerte, szét.
Most is várakozunk, talán nem is
tudjuk, mire. Irgalmas ébredésre.
Ne essünk messze. Nehezére másnak.

Cipőmön fénysugár. Egy ágdarab,
melyet a szűrt, kevéské pír beárnyal.
Tudtam, itt Szent Miklós suhan — de szárnyal?
Virgács, villámlevélbe vésve, másnap.

Jégrajz

Ingó ágon madár kapaszkodik. S az utolsó levél.
Égbe csapkod, lobban a sárga folt, gyanútlan szárnyra kél.
Szorítja körmeit a göb madár, fejét behúzza. Vár.
Nem röpköd most, aki repülni tud — ki fél. Ő tudja már,
hogyan tép szét a szél.

Freskó

Felbreddek, éber kakas. Ma gyáva,
vértelen itt a csend. Poharak gömbje,
kemény kölökszilvák csokra, sunyi
kenyérmorzsák ráspolyos mezeje
a háttér. Lomha, szitakötőlenge
szöszst lökdös a hajnal, szórt suttogásra
szítja szemközt a tűzfal fekete
foltját. Teremtő-füllel hallani,

Teremtő szemével látni az első
halandó léptek harkálycsattogását,
eperfák bánatát, a cinkefűрге
avar surrogását a szürke szélben.
Forró viasz, pillantásom lecsöppen
a poros, hullámló járdaperemre.
Egy pepita szoknya fityeg komor fák
alján. Fenevad szagú ing idéetlen

robog el orrom, ablakom előtt.
Még árny, már fény ébredéskor az ember.
Pengő kötőtűk hurkolják a földre
és felhőkre, vadrókák csalogatják
mellékutakra, őzek türelemmel
vezetik, és ha órát megelőzve
sóvárog s éjjel összegyűri ágyát,
veres ölyvek mérik rá az időt.

Hajnalonként mindenkivel titok van.
Felnéz a kútból, mely egyszerre hál el
a Nappal és a Holddal. Karimáján,
kerek garatján át egy pillanatra
látja a sistergő, bejárhatatlan
égi zátonyt, hallja a szívbé zárt jel
kattogását. Világot vet a hullám,
ahogy teremtő teremtmény akarja.

Haydon, a festő, és az önsorsrontás anatómiája

LÁBASS ENDRE

„Egy élet, melynek nem lehet jogos igénye külön életrajzra”

1957-ben született, festő,
író. Legutóbbi írását 2004.
1. számunkban közzöltük.

¹*Life of Benjamin Robert Haydon, Historical Painter. From his Autobiography and Journals.* Edited and compiled by Tom Taylor, of the Inner Temple, Esq., late Fellow of Trinity College, Cambridge, and late Professor of the English Language and Literature in University College, London. In 3 Vols. London, 1853. (*Quarterly Review* 93. kötet — CLXXXV, CLXXXVI. számok, 1853. június-szeptember), részlet, ford.: L. E.

Benjamin Robert Haydonre, a 19. századi festőre hazájában, Angliában még emlékeznek, a világ más tájain tán meg sem ismerték, legfeljebb Keats hívei tudnak róla — Keats halotti maszkiájának fényképe alatt olvassák nevét: jó esetben oda van írva a kisimult vonású arc alá: a maszkot készítette Haydon.

Haydon Keats barátja volt. Elképzelem, amint a finom, hűvös gipszet elsimítja barátja fején, végigsimít minden egyes apró vonáson, hullámon, leltárba veszi a homlok kiemelkedéseit és a szemek völgyeit. Nyilván először. Olyan volt ez, mint a fényképezés után az előhívó táblán végigsimítani a fehér lapon, míg végre lassan előhívódik az elmúlt pillanat, és a papírlap visszaemlékezik a régi fényre.

Egy nap a *Quarterly Review*-ban egy Haydon életéről írott könyv — néhol elképesztően lelketlen — anonim ismertetésére leltem.¹

„Benjamin Robert Haydon Történeti Festő Élete. Önéletrajzából és Naplójából.

E munka utolsó lapja lehetne az első. Azt olvassuk ott, hogy Benjamin Robert Haydon 1846. június 22-én halt »önmaga által előidézett halált«, és hogy —

»a coroner [halottkém] úgy találta, hogy az öngyilkos beteg elmeállapotban volt cselekedete idején.«

Úgy gondoljuk, egész életének kulcsa ez — *le mot de l'enigme* —, magyarázata egy sor csalódásnak, tévelygésnek, különösségnek és állhatatlanságnak, melyeket, úgy véljük, eddig sosem jellemeztek le hűségeken — az eltékozolt és rosszul használt féktelen tehetségeknek — az erőtlen ember szertelen törekvéseinek — a jámborság és becsületesség lelkesült hitvallásának, melyet oly szegyenkezés nélküli, erélytelen gyakorlat cáfolt, hogy nehéz lenne kevésbé szigorúan jellemezni, mint tisztességtelenségként és szélhámosággként. Semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy ez az elme »beteg« — vagy, a közönségesebb, de kifejezőbb me-

²E Vergilius Aeneiséből jelzetlenül idézett sorok eredetiben így festenek: „Vestibulum ante ipsum primis in faucibus Orci / Luctus et ultrices posuere cubila Curae; / Pallentesque habitant Morbi tristisque Senectus, / Et Metus et malesuada Fames ac turpis Egestas.” (VI. 273.). „Ott van előttük először az Orcusnak küszöbénél / Gyász és Bosszúvágy, mellette egy ágyban a sápadt / Vénség, és szomorún együtt lakik itt a Betegség, / Félelem, és még bünteli Éhség.” (Vergilius: *Aeneis*. Ford.: Kartal Zsuzsa. Kozmosz könyvek, Budapest, 1987.)

taforával, *cracked* — azaz bolond — volt a kezdettől fogva. Ennek legfőbb jele a korai, téves ábránd volt, hogy nagy festőnek rendeltetett; bár éppen ellenkezőleg, alig akadt olyan hivatás, melyben ügyessége, lelkesedése s állhatatossága nem arathatott volna nagyobb sikert. Elhivatottságának e félreértése, és stílusának önfejű különiségei, melyekkel természetes erőinek hiányosságát próbálta kiegyenlíteni, kudarcot hoztak, kiábrándultságot és kétségbeesést. Ekkor jött el halálos hiúság, lealázó szűkölködés, reménytelen öregkor — *tristisque senectus*, / *Et metus et malesuada fames et turpis egestas*.²

Egy ilyen életnek nyilvánvalóan nem lehet jogos igénye külön életrajzra, s az ember első benyomása az, *minél kevesebbet monddunk róla, annál jobb*. Neki magának is olyan előérzete lehetett, hogy senki sem akad majd, ki megírja életét, de jellemző hiúsága megvédte az ily hanyagolás ellen, megírta saját maga. Hátrahagyott egy önéletrajzot, mely elbeszéli életét 1820-ig — ez foglalja el e jelen kiadvány első kötetét. Végakaratóban kifejezte, »egyetlen kiadó se kurtítsa meg azt«. A kiadó nem említi, pontosan ekként cselekedett-e; azt mondja, »*súritette*« az anyagot; de több mint elég maradt; a festő »életének maradékáról — mondja a végrendelet — naplói majd megfelelően beszámolnak«. E napló huszonhat nagy fólió kötet, melyekből a kiadó alkalmilag bőven »kivág«, majd saját megjegyzéseivel tölti fel a szakadékokat. (...)

Azon csodálkozunk csupán, hogy bárki, aki a legkisebb személyes megbecsülést érzi Haydon iránt, belenyugodhat egy olyan munka megjelenésébe, mely művészként nem hoz számára megbecsülést, ellenben kifejezetten lejárhatja mint embert. Érvelni lehetne azzal, hogy Haydon saját maga rendelte el a publikációt végakaratóban. Nem kétség, így tett, de hát mi más volt ez, mint elmebeli gyengeségének még egy jele? A végakaratót épp csak pár perccel betegségének legutolsó tette előtt írta. Megengedve, mindemellett, hogy egész életében ezt tervezte, a következő kérdés adódik: helyesen teszik-e, ha pisztolyt adnak neki vagy mérget biztosítanak számára, hogy végrehajthassa öngyilkosságát, melyet elkövetett, csupán, mert elég örült volt erre vágyani, s helyeselhetőbb-e segíteni neki, hogy posztumusz öngyilkosságot követhessen el emlékezetén? (...)

Először is, mind morálisan, mind orvosilag kuriózum magától a páciensről kapunk Dryden kifejezésével a »bölcsesség és örület« egyazon elmében való együttélésének ily figyelemre méltó példáját, okosságot és tévedést, sok tárgyban ép ítéletet, egyben viszont folyamatos, javíthatatlan torzulást. E morbid egyveleg példáiról olvasunk, s köröttünk naponta látjuk is, de el nem képzelhetjük, hol lelhetnénk ily anatómiai szemléltetésére, mint amilyet Haydon saját személyében öntudatlanul maga nyújt ne-

künk. És olyannyira, hogy végül is nem csupán fájdalomossá növekedik mindez, de fárasztóvá és visszataszítóvá. Mr. Taylor oly rövidre fogta a naplókából vett kivonatait, mint mondja, amennyire csak tudta, mert — »a két utolsó kötet alig több mint a rettentő szenvedésekkel váltakozó kétségbeesett, dühös lázadások feljegyzése, mely mind arra a szomorú katasztrófára mutat, mely e viharos életút végéhez vezetett.«

(...)

Másodszor — a saját magával és művészeti stílusával kapcsolatos téveszméitől eltérően — az éles ész és a művészeti tárgyakkal kapcsolatos helyes ítélet nem jelentéktelen fokát figyelhetjük meg itt, főként kortársainak munkáiról és jelleméről tett kritikái és életrajzi észrevételei között, s bár nem kétség, gyakran egyfajta személyes bú és féltékenység árnyaival, egészében mégis szabadabban az ily hibáktól, mint vérmérsékletét vagy a szakmai versengés szokásos hatásait ismerve gondolnánk. Természetes hajlama szerint kedves és nyílt lehetett.

(...)

Haydon 1786. január 25-én, Plymouth-ban született, hol atyja és nagyatyja is tekintélyes könyvkereskedő volt; s maga Haydon, két iskola után — melyből az utóbbiba már »Virgilt olvasgatva, Homért gyilkolászva« lépett — apja segédjévé kellett szegődjön, mely hivatással, mint hamarosan kiderült, sem ízlése, sem vérmérséklete nem egyezett. »Ekkor kezdődött — mondja — a *szakadatlan szembenállás*, a nyomorúság azon fajtája, mely attól fogva nem hagyott el sosem.« Ez így igaz: de hozzá kell tenni, hogy vérmérséklete szerint egész pályafutása során mindig szembenállást teremtett ott is, ahol egyébként nem lelhetett volna erre. Véletlenül a rajzolásba szeretett. Tán örökölhetett — ha ízlést nem is mondhatunk — valami hajlamot, hisz nagyatyja, ha Northcote-nak hihetünk, holmi gyengécske amatőr mázsolmányokat készített. Egyik tanára s apja két inasa is rajzolgatott, sőt, apja talján könyvkötője is. »Az inasok — mondja — zseninek hitték magukat, csak mert lusták voltak. Egyikük, emlékszem, semmi mást nem csinált, csak rajzolt és festegetett.« Haydon viszonya is hasonló lehetett a rajzoláshoz, mint az inasoké:

»Atyám üzlete elég szépen jövedelmezett: semmi mást nem kellett tennem, mint példáját követni, a függetlenség biztosítva volt, de munkaundorom napról napra nőtt. Korán keltem, a tengerparton vándoroltam fel s alá, későn feküdtem, s *vágyaim felett ábrándoztam*. ... Gyűlöltem a számlákat, főkönyveket &. Gyűlöltem a pult mögött állni, s inzultáltam a vevőket. Gyűlöltem a várost és benne az embereket.«

Egy nap, miután inzultált egy vevőt, kirohant az üzletből, és soha többé nem tért vissza:

»Mit volt mit tenni most? A boltba vissza nem mehettem, atyám is belátta az ilyen óhaj abszurditását. Jóságos, kedves,

³Sir Joshua Reynolds
Dr. Samuel Johnson
egyik legjobb barátja és
klubtársa, a 18. századi
Anglia legelismertebb
festője volt, sok száz
arisztokrata arcképét
festette meg rendelésre
— ezek között akad ke-
vésbé sikerült munka is,
azonban ismerjük pár,
korát egy évszázaddal
meghaladó, finom arc-
képét is, eleven lelkek-
kel, impresszionista mo-
dornban, az 1760-as
években! Ő volt a Királyi
Festőakadémia első
elnöke, említett,
Discourses on art...
című könyvéhez van
szerencsém, ez az újon-
nan alapított akadémián
tartott 15 előadását tar-
talmazza, az 1769. január
2-i megnyitói előadás-
tól 1790. december
10-ig. E könyvet Ruskin
is sokat forgatta, főleg
amikor az oxfordi egye-
temen művészetet kez-
dett oktatni. Az csak ké-
sőbb derült ki, hogy a
képeken általában halló-
tölcserrel ábrázolt Sir
Joshua remek emberis-
merő volt, és tanulságos
elemzéseket írt egyes
kortársai személyiségé-
ről. Hozzá vezetett a né-
metföldről érkezett fiatal
rajzoló, Heinrich Füssli
(a későbbi Henry Fuseli)
első útja is. A mester
azt tanácsolta neki,
kezdjen festeni, a festés
az igazi. A holt kőszob-
rok utáni rajzolás helyett

gondoskodó atya volt. Megbeszéltük eljövendő kilátásaimat, s megkérdezte tőlem, nem gondolom-e, hogy egy ilyen remek üzlet romba dőlése felettébb szomorú dolog lenne? 'Ezen nem se-
gíthetek. — Miért? — Mert egész bensőm megindul, ha arra gondolok, hogy nagy festő lehetek. — Ki ültette ezt a bogarat a füledbe? — Senki; mindig benne volt. — Majd még megbánod ezt. — Sohasem; inkább belehalok.' Elhívták a barátokat, nagynénikkel tanácskoztak, nagybácsikkal értekeztek, csak ennél maradtam, az üzletet változatlanul megvettem. Elszántságomon a kánpad szenvedései sem változtathattak volna.«''

Lényegében e történet szerepel a *Robinson* lelegején is. De olvassuk tovább Haydon könyvszemlében idézett önéletrajzát:

„Épp ekkoriban olyasmi történt, ami egy józan elmét megszelídített volna, őt azonban csak felbőszítette:

»Szerencsére egy oly betegségbe estem, mely pár hét alatt krónikus szemgyulladásához vezetett. Hat héten át vak voltam, s családom kétségbeesett. Látásomat visszanyertem, de sosem tökéletesen; kaptam egy újabb rohamot — lassan abból is felgyógyultam, de észre kellett vennem, hogy tökéletes látásom odavan, s mindez a művészet iránti égő, mély szenvedéllyel társult. 'Micsoda bolondság! Hogy is gondolhatod, hogy festő lehetsz? Nem látsz — mondták. — Látok eleget — válaszoltam; de látok, vagy nem látok, festő leszek; s ha látás nélkül is nagy leszek, a legelsőnek kell lennem.'«

Ekkor folytatja vallomásait, a zavart elmének és aberrációnak ama stílusában, mely egész életét jellemezte:

»Egy egyszerű lélek számára teljesen természetes lenne azt gondolni, hogy a vakság okvetlen akadályozója egy oly művészet gyakorlásának, melynek látszólag épp a tökéletes látás a lényege; ám 'midőn az istenség mozgást adott nekünk', a legközöségsébb elme sem közönségsébbé.«

Mindez számunkra igen különös, mivel festményei előtt állva mindig az az erős benyomásunk volt, hogy csupán a formákhoz van szeme, a színeket azonban egészen másként látja, mint az emberiség többi része. Mikor Londonba érkezvén egy ajánlólevéllel felkereste Northcote-ot, a cinikus öreg

»gunyorosan rám hunyorított, s azt mondta: 'émlékszem az ön átyjára és az ön nagyátyjára is, ő is szókot féstení. — Úgy hallottam, uram. — Egyszer fésztet egy tigríis helyet egy éléfántot, és megkérdezte az átyámat, milyen színű légyén á fül bélséje, és az átyám ázt montá, pirosás, és az ön nagyátyjá házámént, és fésztet egy cínóbéerlilá fülét.'«

Nem tudhatjuk, de feltételezzük, hogy ha Haydon örökölte nagyatyja rajzolás iránti vonzalmát, örökölhette színlátását is.

Míg ilyen lelkiállapotban volt, az egyik inastól megvett két gipszöntvényt, a Discobolosról és Apollóról:

pedig az élő modelleket javasolta. A Füssli-Haydon-Blake iskola későbbi történetét ismerve ez előrelátó tanács volt. A Királyi Akadémián évente két tárlatot rendeztek, egyet télen a klasszikus mestereknek, egyet nyáron a kortársak számára.

»Addig bámultam őket, hogy ismét megbetegedett a szemem. Csüggttem rajtuk, álmodoztam róluk, s amint jobban lettem, halálos kábultságban jártam a várost művészeti könyveket keresve.«

E keresés közben lelte meg Reynolds Előadásait,³ és egy kötet anatómiai tanulmányrajzot. Ez megpecsételte végzetét.

»A dolog megvolt. Megírva éreztem végzetem. A szikra, mely évek óta lappangva izzott, most örök tűzben tört ki.

Reynolds könyvével a hónom alatt jöttem le reggelizni, s ezentúl oly energiával nyilvánítottam ki szándékaimat, mely félresöpört minden érvelést.«

Nem akármilyen könyv volt a könyvkereskedő fiának reggeli olvasmánya. Sir Joshua Reynolds e könyv negyedik „diskurzusának” elején a következőt írja (s e tételét a címben írt dátum szerint 1771. december 10-én élő szóval is hirdette):

³Sir Joshua Reynolds, *Discourses on art delivered to the students of the Royal Academy*, London, George Routledge & Sons, [é.n.], Fourth Discourse, *Delivered to the Students of the Royal Academy, on the Distribution of the Prizes*, December 10. 1771., 35.

„Minden művészet értéke és rangja arányban áll az elkészítésébe fektetett szellemi munka mennyiségével vagy az általa kiváltott szellemi öröm fokával. Amennyire e princípiumot érzékelik vagy elhanyagolják, úgy válik hivatásunk szabad művészetté, avagy gépies kereskedelemmé. Egyik ember kezei között a legnagyobb kiterjedését nyerheti, miként a legnemesebb képességeknek kijár; mások kezei között pusztá díszítéssé redukálódik, s a festő számára lakásaink elegáns bútorozásának tartománya marad csupán.”⁴

Nem csoda, hogy egy fiatalembert, akit szülei kereskedőnek szántak, de ő maga festő akart lenni, elvarázsoltak ezek az akkoriban szinte forradalmi szavak.

„»Tekintetemet látva, mely vélhetően inkább valami mániákuséra, semmint értelmes lényére hasonlított, anyám könnyekben tört ki. Apám szenvedélyei is feltörték, s az egész ház egy merő zenebona volt. Aznap mindenki csak azért jött, hogy engem zaklasson, de oly tüzesen vertem vissza őket, hogy végül ott kellett hagyjanak elmélkedéseim között. Otthonom iránti érzelmeim nem csak lankadtak, de elfojtódtak bennem teljesen, csak Londonra gondoltam immár — Sir Joshuára — a rajzolásra — a boncolásra — és a magas művészetre.«

E magas művészetről alkotott ideáinak egyike volt, hogy egy nagy festőnek gyakorlati anatómusnak kell lennie; de hát milyen gyakorlati haszonnal járhat az anatómia olyasvalaki számára, aki még az élő modell külső formáinak lemásolásában sem tett szert semmiféle biztonságra sosem? Mily haszonnal járhatott számára »kívülről tudni a testnek összes izmait? Hány feje van a deltoidnak? Honnan ered? Hová kapcsolódik?« — mikor bőséges bizonyítékaink vannak arra nézvést, hogy még a kar körvonalait is képtelen volt lemásolni, melyet a *deltaizom* megemel. Ha le tudta volna

⁵Leonardo, Michelangelo és az itáliai reneszánsz sok halhatatlan alakja e sorok írója számára ismeretlenek.

⁶Johann Heinrich Füssli — Byron és Oscar Wilde kedves festője — Zürichben született 1741-ben, Goethe kortársa volt, Goethe munkatársának, a fiziognómus Lavaternek pedig iskolatársa, közeli barátja s később egyik angliai kiadója. Lelkészenek tanult, 1761-ben felvette a szentségeket, de nem gyakorolta hivatását, rajzolni kezdett. Szerette a műtermek il-
latát, egy őse, Mathias tengeri- és csataképeket, édesapja, Johann Caspar pedig portrékat festett. A berlini brit nagykövetségnek meg-
tette a rajzait, tanácsára Angliába utazott, és Sir Joshua Reynolds biztatására olajjal kezdett festeni. 1770-ben Itáliába utazott, s majd egy évtizedig ott maradt, elbűvölték Michelangelo munkái. 1779 elején tért vissza Angliába, s nevét Henry Fuselire változtatta. Antonio Canova lo-
vag, az Angliában járt híres olasz szobrász — Ferenczy István esz-
ményképe és vágyott mestere — nagyra tar-
totta őt, javasolta; vegyék fel Fuselit az

pontosan másolni ezt a mozgást a modellről, mindent tudott volna a *deltaizomról*, ami a látható természet ábrázolásához szükséges, mely a festészet tárgya. Senki nem tagadja, hogy az anatómia ismerete képessé tesz egy művészt modelljei látványának jobb megértésére, de nem látjuk be, hogy mindez növelné az utánzásukhoz szükséges erőket. Az öreg Northcote s mások, kikkel társalgott, egyszerűen azt mondták neki, mindennek semmi haszna sincs; s hogy Sir Joshua, mint a legtöbb — ha nem az összes — nagy festő, semmit sem konyított ehhez.⁵ De Haydon hajthatatlan maradt. S a következő, különös példáját adja ez ügyben való megrögzöttségének. Miután Londonba érkezett, atyja halálos ágyához szólították. És már kegyes látogatása másnapjának reggelén — mely alkalom, az ember úgy gondolná, legalább egy időre megszakítja az ilyesfajta tanulmányokat —

»csontokat és izmokat szereztem az ispotály felcserétől, s az egész éj folyamán keményen dolgoztam fölöttük.«

Atyjának beszámolván helyesen mondom nagybátyja, miután londoni lakásának padlóján fekve, anatómiai ábrákat tanulmányozva találta: »*Ó, ő teljesen bolond — bizonyosan bolond.*«

(...)

Azonnal az Akadémia növendéke lett, a rajz-osztályba iratkozott, hol, mint mondja, »nem tartották túl nagyra«, anatómiai tanulmányokban kifejtett szorgalma és a boncolási gyakorlata ellenére, melyet morbid megszállottsággal továbbra is folytatott. Fuseliben, az igazgatóban, szíves, de elég ártalmas vezetőre talált — mivel Fuseli⁶ művészi fogvatkozásai túlságosan is közel állottak Haydon saját álmódoszásaihoz. Midőn harminc-negyven esztendő múltán összerendezte emlékiratait, már megláthatta mestere hibáit, ám akkoriban ezek csak megerősítették saját vélekedéseit.

»Az irodalom, a művészet, a szkepticizmus, a tapintatlanság, a profanitás és a kedvesség groteszk egyvelegének láttam őt. ... A gyöngye szellemeket eltiporta. Szellemességét értelemnek, tapintatlanságát nevelésnek, káromkodásait férfiasságnak, hitlenségét pedig a szellem erejének tartották; de valóban jártas volt az elegáns irodalom terén, és megvolt a képessége a fiatal szellemeket nagyszerű, magasztos célokra ösztönözni. Kijelenttem neki, *sosem festek arcképeket*, a magas művészetnek szentelem magam. 'Tartsd magad ehhez! — mondta Fuseli tüzesen a szemembe nézve. — Úgy lesz, uram.' Bensőségebb kapcsolatban voltunk ettől az órától fogva. Ellenőriznie kellett engem, elmagyarázta, hogy az arcképfestés hasznos művészi gyakorlat, ha akként is kezeljük, de én nem hagytam magam az ezzel megke-
reshető pénzösszeg által a magas művészettől eltántorítani.«

(...)

Az angolok úgy mondják: »szegény, mint egy költő« — a franciák ezt úgy fejezik ki: »*koldus, mint egy festő*«. Mindkettő igaz, de

itáliai Szent Lukács festőcéhbe. Angliába való visszatérése után állította ki *Nightmare* című festményét a Királyi Akadémián 1772-ben, e kép egyik változatáról készült metszet a frankfurti Goethe Múzeumban látható, egy másik változatról készült nyomat pedig Sigmund Freud bécsi dolgozószobájában függött az 1920-as években. Íme, Haydon külföld tanárának utóélete.

úgy gondoljuk, a francia mondás a kifejezőbb. Egy szegény költő egyéb pénzforrást is talál a versfaragás mellett — az írás egyéb műfajait is megpróbálhatja: újságokba, magazinokba is írhat, sőt még irodai írások is lehet — akad szabadideje —, műhelye a fejében van, szerszáma szinte semmibe sem kerül, s élhet akár egy pincetorokban is; de a festészet, amellet, hogy művészet, egyben kézműves mesterség is, mely állandó helyzetet és megfelelő területet igényel, arcképfestés esetén pedig egyenesen csinos környezetet — nyersanyagai valamekkora pénzüsszegbe kerülnek, mely, bármilyen szerény, mégis évekre szóló adósságokat akaszt a szegény művész nyakába; s a hozadék, kudarc esetén, a semminél is kevesebb, teher a tulajdonosnak, inger a behajtóknak — egy festményt nem lehet a szekreterbe elszüllyeszteni, mint egy verset, bár egy verset meg nem lehet árverésen kiállítani.”

1826 előtti festményeinek sorsáról így emlékezett meg a festő:

„»Hol van az ön *Salamonja*, Mr. Haydon? — Egy fűszerboltban lóg. — Hol van *Jeruzsáleme*? — Egy üzlethelyiségben, Holbornban. — Hol van *Lázárja*? — Egy kárpitos műhelyében, a Mount-Streeten. — És az ön *Macbethje*? — A Chancery Lane-en. — *Fáraója*? — Egy padláson, zálogban. — Istenem! És az ön *Keresztrefeszítése*? — Egy szénapadláson. — És *Silenus*? — Eladtam féláron.«

És tíz esztendő múltán:

»Egy művelt francia jött látogatóba képeimet megtekinteni. Nincs itthon egy darab se. — Hol vannak? — *Salamonom* egy ácsműhelyben rothad — *Lázárom* egy konyhában.«

(...)

»Mind a Lord, mind a Lady úgy tűnt, támogatnak, de mint szokásos, nem remekeltem mindennap arcképeket (egyetlen nap sem [*a könyvszemle szerzőjének sanda jegyzete*]), ráadásul Lord Burlington, midőn egy nap távollétemben keresett, meglátta néhány sikertelen próbálkozásomat, melyek, szerencsétlenségemre, a festőállványon maradtak, és soha többé nem hallottam róla.«

Ez legalább becsületes bevallása a — lényegi — ténynek, hogy *nem tudott* arcképet festeni. Mindaz, ami ezután következett, merő kiábrándulás volt; s miután Plymouth-ban rájött, hogy nem tud valóság után festeni, Londonban visszatért a fikcióhoz, melyet *históriának* nevezett.

(...)

»1808. okt., kedd — elhatároztam, hogy kitörlöm a főalakomat, s így is tettem: mennyi időt veszteget el az ember fölöslegesen! Most örülök, hogy túlvagyok a dolgon.

Szerda — Samu, az Akadémia egyik portása ült nekem mellém, s most egész főalakomat jobban felvázolhattam.

Péntek — Megrajzoltam hősöm fejét.

Szombat — Egy percnyi habozás nélkül kitöröltem hősöm fejét.

Hétfő — Megfestettem haldokló alakom mellkasát.

Kedd — Haldoklóm mellkasa oly nyomorultul nézett ki, hogy letöröltem az egészet.

November 17. — Hősöm feje elkészült; de látom, hogy ez nem az, amit elterveztem, így holnap kitörölöm az egészet.

Hétfő, 21. — Vártam egy modellre, de hiába. Felszedtem egy nyugat-indiait: remek fej. Megvan a hősöm.«

Miután az előző lapokon elolvastuk beszámolóit a festéshez tett előkészületeiről, abban való előrehaladásáról, mindenkifelett pedig elragadtatásáról, melyet akkor érzett, mikor »ezen isteni műveket tanulmányozta [az Elgin-márványokat], s a *Dentatus* számára az emberi mozgáshoz szükséges összes izmokat kiválasztotta« — meglepetés volt látnunk, mint esett vissza a *modell*választás rég elcsépelte, ám egészséges módjához, bár azon csak mosolyogni tudtunk, hogy római »hősének« modellje az Akadémia portása és egy nyugat-indiai fekete volt; s legmeglepőbb az a mondata volt, melyben megvallotta kétségeit és bizonytalanságait. Miután hőse fejét végképp letörölte, megjegyzi: »*Fejembe vettem, hogy e képnek olyannak kell lennie, mintha a VALA-HA ÉLT LEGNAGYOBB FESTŐ festette volna.*«

A Krisztus bevonulása Jeruzsálembé című festményének alakjai közt pedig feltűnik Haydon több barátja, Wordsworth, William Hazlitt, Keats és Leigh Hunt is. De vissza a könyvszemléhez.

„Csak azt mondhatjuk, már a kiállításon úgy gondoltuk, e festmény [a *Dentatus*] a közönségesség és torzítás abszurd káosza, mely a legkisebb mértékben sem felel meg tárgyának, s most, a róla készült nyomatot kezünkben tartva csak megerősödött e véleményünk, s egyáltalán nem vagyunk meglepve, azt olvasva Haydonnál, hogy mikor két esztendő múlva Lord Mulgrave-hez látogatott főművét (chef d'œuvre) megtekinteni, megtudta,

»képét visszarakták a ládája és az istállóba vitték.«

S az összes többi képen is, már amelyekre egyáltalán pontosan visszaemlékezünk, ugyanazokat a hibákat találjuk, mint a *Dentatuson* — rossz színezést, zavaros rajzolatot, határozatlanságot, különcködést és közönségességet.

(...)

És most e szegény ember mániájának új s még fájdalmasabb fokozatához érkezünk. Mindezen vad és önfejű különbségeknek és vétkes tévelygéseknek ismétlődő példái közepette előbb megriadunk, majd megdöbbenünk az ismétlődő, erőteljes imádságo-

kon — megdöbbenünk, mivel Isten ezen ünnepélyes megszólításai fájoan téves helyen vannak egy ilyen naplóban, s gyakorta oly hangon szólnak, mely éppen ellentéte annak, ami egy valóban kegyes lélekhez illene. Isten megtiltja, hogy leértékeljük az érzést, mely minden körülmények között, de különösen veszedelmünk és szerencsétlenségünk idején lehetővé teszi számunkra, hogy isteni védelemért és támogatásért könyörögjünk; de egy rendezett elme kegyessége titok, önkéntelen, hivalkodástól mentes — nem alkot bonyolult imaformákat, melyeket gondosan naplókba másolnak, majd végrehajtókra hagynak publikálás végett, a hétköznapi élet minden kusza szemete között.”

A szemleíró tehát kioktat egy holtat, hogyan kell méltón imádkozni. Azt is méltatlannak, alantasnak ítéli, hogy *Lázár* című festményének, majd rajzainak kiállításakor a festő a képek sikeréért imádkozik:

„Ó Isten, Te, aki idáig elhoztál, segíts tovább, tedd, hogy a kiállítás alatt semmi ne történjen, ami csökkentheti a sikert, diadalmas siker szakadatlan folyama legyen az a legutolsó pillanatig. (...)

Június 1. — Ó Isten, köszönöm Neked, hogy ezen a napon biztonságban kiállíthattam rajzaimat a Westminster Hallban. Segítsd őket! Nagy nap ez szellemeknek és lelkemnek. Köszönöm Neked, hogy megélhettem e napot...«

(...)

Június 22-én, hétfőn reggel Haydon korán kelt, kísétált, s láthatóan fáradtan, kilenckor tért haza. Ekkor írt. Tízkor műterembe ment, nemsokára látta feleségét, ki öltözködött, mert férje kifejezett kérésére egy brixtoni barátjukhoz indult látogatóba. Forrón átölelte feleségét és visszatért a műterembe. Háromnegyed tizenegy körül felesége és lánya fegyverdörrenést hallottak, de nem sok figyelmet fordítottak rá, azt hitték, a parkban gyakorlatozó katonáktól ered. Mrs. Haydon eltávozott. Úgy egy óra múlva Miss Haydon a műterembe lépett, s ott találta atyját holtan elterülve a festőállvány előtt, melyen befejezetlen képe állt, *Alfréd király és az első brit bíróság*, fehér haja vérben ázott — egy vérrrel szennyezett, félig nyitott borotva hevert mellette — közélében egy kis pisztoly, melyet nemrég elsütöttek — torkán retentő vágás, és golyó ütötte lyuk a koponyáján. Felesége arcképe egy kisebb állványon állt, szemben a nagy festménnyel. Az egyik közeli asztalon nyitott naplója feküdt, órája, imakönyve (a Vízkereszt utáni hatodik vasárnap zsoldáránál felnyitva), feleségének és gyermekének címzett levelek, s a végakarató tartalmazó papír a következő címmel:

»B. R. Haydon utolsó gondolatai, fél tizenegykor: — Ember ne használjon biztos rosszat bizonytalan jóért sosem, bármilyen nagy is a cél. A rossz az Istenség előjoga.«”

Ha van ég

Török Endrének

Nem tudom, kiáltásomat
 ki hallja meg az angyali
 rendben. Kiáltozom, mert
 fáj. Sajog. Széttépne is,
 ha épp nem máshol bűnözne
 egy gyermek ellen, derékig
 érő gyógyvízben kéjelegne,
 vagy venné rá a részegét,
 csavarhúzójával azt szúrja
 le, akit szeret;
 elfoglalt menedzser a gonosz.
 Megsokszorozva él. Az éjt
 s napot munkában tölti.
 Száz keze van, s egy sem
 dologtalan. Mily rettenetes
 szorgalom. Védek s védekezem,
 kiengedem a hangomat. Talán
 bele a semmibe? Tele volna
 az ég közömbös hatalmasokkal,
 kik csak „iszonyúak”? Ha van
 ég, s vannak angyalok — kit
 érdekel, hogy korszerűtlenek —,
 akkor a mindenüttben. Ott is,
 ahol ülök. Magam talán soha.
 Az önhibán kívül megváltatlanokkal.
 Kik nem kapták, hogy szülessenek.
 Én igen.
 Lehet, kiáltásaimra nem, csak
 a lélegzetemre figyelnek.
 S mi még ennél is csendesebb,
 a létezésem-verte úr-neszekre.
 De minthogy hús vagyok, világ,
 ideg s idő, ez annyi, mintha
 semmit sem törődnének velem.
 Iszonyúak, mert szellemek.
 Szelíd, akinek Teste s Vére van.
 Így én mindig öröm előtt.
 Mert mindig túl a szenvedésen.

Atyavilág!

1929-ben született Mandalban. A nyolcvanas-kilencvenes évek egyik legjelentősebb norvég írója, a minimálpróza mestere. Itt közölt írásai a *Thomas F. utolsó feljegyzései a nagyközönség számára* (1983) című novellafüzéréből valók, ami teljes terjedelmében a közeljövőben jelenik meg magyarul a Noran kiadó gondozásában. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: *Thomas F's siste nedtegnelser til almenheten*. Forlaget Oktober, Oslo, 1999.

Egy nyári napon, amikor nem esett az eső, kedvem támadt egy kicsit megmozgatni magam, legalább körbejárni a háztömböt. A gondolat felélénkített, hirtelen olyan jó hangulatom támadt, amilyen nem volt már hosszú idő óta. Meleg áramlatok terjengtek a levegőben, úgyhogy arra gondoltam, rövid alsónadrágot kellene húzni, de amint elkezdtem keresgélni, eszembe jutott, hogy előző évben egy melankóliaroham alkalmával mindet kidobtam. A rövid alsónadrág gondolata azonban nem ment ki a fejemből, úgyhogy levágtam annak a szarát, ami rajtam volt. Az ember soha nem lehet elég öreg ahhoz, hogy feladja a reményt.

Furcsa volt kijönni ilyen hosszú idő után, noha természetesen még mindig kiismertem magam. Erről írni fogok, gondoltam. (...)

Amikor elértem az első sarokig — sokáig tartott, mert hajtott bár a szellem, de nem bírta a láb — rájöttem, hogy már nem is akarom körbejárni a háztömböt. Végtére is nyár van, valami zöldet kellene látni, legalább egy fát, folytattam hát az utam, egyenesen előre. Meleg volt, ugyanolyan meleg, mint gyerekkoromban, úgyhogy örültem a rövid alsónadrágnak. Talán túlzásnak tűnik, de így volt.

Már majdnem elhagytam a harmadik házat is, amikor hallottam, hogy valaki a nevemet kiáltja. Bár idős volt a hang, mégsem fordultam meg, hiszen oly sok embert hívnak Thomasnak. Harmadszorra azonban már a hang irányába néztem, olyan rendkívüli volt ez a nap, ilyenkor bármi megtörténhet. És valóban, a szemközti járdán ott állt az öreg Storm professzor. „Felix”, kiáltottam, de elszoktam attól, hogy a hangomat használjam, így aztán nem lett valami nagy rikkantás az egészből. Köztünk volt az úttest forgalma, és egyikünk sem kockáztatta meg az átkelést, ostobaság lett volna az életemet veszélyeztetni egy kis öröm miatt, miután olyan sokáig kibírtam e nélkül. Mi mást tehettem volna, hát még egyszer kiáltottam a nevét és meglengettem a sétabotomat. Nagy csalódás volt, de végtére is az vigasztalt, hogy észrevett és a nevemet kiáltotta. „Isten veled, Felix”, kiáltottam és tovább indultam.

Nagy nehezen elbaktattam a következő kereszteződésig, és akkor egyszer csak ott állott előttem, úgyhogy teljesen felesleges volt bánkódnom. „Thomas, öreg barátom”, mondta, „merre bujkáltál a nagyvilágban?” Nem akartam megmondani, így aztán nem válaszoltam, mindössze annyit mondtam: „Bizony, nagy a világ, Félix.” „És mindenki halott már, vagy majdhogynem halott.” „Az ám, az élet megköveteli a maga jussát.” „Jól mondod,

Thomas, jól mondod." Nem gondoltam, hogy a legkevésbé is jól mondtam volna, és talán azért, hogy megszolgáljam a dicséretét, így szóltam: „Amíg árnyékot vetünk, van élet.” „Igen, igazad lehet, a gonosz nem ismer határokat.” Ekkor vetődött fel bennem, hogy talán szenilis lett, és elhatároztam, próbára teszem. „Nem a gonosz az, amivel baj van”, mondtam, „hanem az értelmetlenség — vegyük csak példának ezeket az elképesztő motorbiciklis fiatalokat.” Hosszan nézett, aztán kijelentette: „Azt hiszem, nem értem teljesen, amit mondasz.” Nem akartam diadalmaskodni, úgyhogy csak úgy könnyedén odavetettem: „Hja, hát miben is áll a gonoszság?” Természetesen adós maradt a válasszal, hiszen nem volt teológus, úgyhogy sietve hozzátettem: „De ne beszéljünk erről — hogy vagy?” Am nyilvánvalóan elrontottam a hangulatát, mert az órájára nézett, hosszan bámulta, aztán azt mondta: „Minden újabb találkozás csak növeli a magányom.” Hát ez nem volt valami szép tőle, de úgy tettem, mintha mi sem történt volna. „Igen”, mondtam, „ez már csak így van”. Tudtam, hogy ha nem igyekszem elbúcsúzni, megelőz, és nem igyekeztem eléggé, úgyhogy ez is történt: „Most már mennem kell, Thomas, odatettem a krumplit főni.” „No igen, a krumpli”, feleltem. Így aztán kezét nyújtottam és azt mondtam: „Hát, ha többé nem találkozánk —” A levegőben lógtak a szavak, olyan mondat volt, ami befejezetlenül a leghatásosabb. „Igen”, mondta, és megszorította a kezemet. „Isten veled, Felix.” „Isten veled, Thomas.”

Sarkon fordultam és hazamentem. Nem láttam ugyan semmi zöldet, de atyavilág, micsoda eseménydús nap volt!

A kávéházban

Egyike a legutóbbi alkalmaknak, amikor kávéházban jártam, egy nyári vasárnapra esett; jól emlékszem, mert majdnem senki nem viselt felöltőt és nyakkendőt, én meg azt gondoltam magamban: nincs ma véletlenül vasárnap?, és azért emlékszem ilyen pontosan, mert ezt gondoltam. Ültem az asztalomnál, a terem közepén, körülöttem egy sereg ember, süteményeket ettek, meg vajaskenyeret, többnyire csak egy-egy ember mindegyik asztalnál. A kávézón eluralkodott a magány, ám minthogy már jó ideje nem beszéltem senkivel, nem lett volna semmi kifogásom az ellen, hogy ha nem egyéb, legalább egy pár szót váltsak valakivel. Sokáig törtem a fejem, miként lehetne ezt megtenni, minél tovább vizsgálgattam az arcokat magam körül, annál nehezebbnek tűnt a feladat, mintha csupa tekintet nélküli ember ült volna körülöttem, a világ valóban nyomasztó lett. De akkor már befészkelte magát a fejembe az az

elképzelés, hogy kellemes lenne, ha valaki intézne hozzám pár szót, úgyhogy tovább gondolkodtam, ez az egyetlen, ami segít. Egy idő után rájöttem, mit kell tennem. Leejtettem a pénztárcámat a földre, mintha csak teljesen véletlenül történt volna. A szék mellett hevert, a körülöttem ülők többsége észrevette, láttam, hogy többen is mogorva pillantásokat vetettek felé. Arra számítottam, hogy egy vagy talán akár két ember is feláll, hogy felemelje és ideadja, elvégre én már elég öreg vagyok, vagy hogy valaki legalább átkiabál, például így: „Leejtette a pénztárcáját a földre.” Hiába, az ember soha nem adja fel a reményt, pedig annyi csalódást megspórolhatna magának! Végül, számos várakozással és mogorva ábrázattal teli perc után úgy tettem, mintha hirtelen felfedeztem volna, hogy elvesztettem, nem mertem tovább várni, attól tartottam, hogy valamelyik zordon tekintetű ember hirtelen felugrik, ráveti magát a pénztárcámra és kirohan az ajtón. Senki nem lehet teljesen biztos abban, hogy a tárca nem dagad a pénztől, néha megtörténik, hogy az öregemberek nem szűkölködnek, néha egyenesen tehetősek, ilyen a világ, akik összeharásolták magukat fiatalkorukban vagy a legjobb éveikben, azok még fizetséget is kapnak ezért öregségükre.

Hát, a kávéházban manapság már csak ilyenek az emberek, legalábbis én ezt tapasztaltam aznap, az ember holtig tanul, de mi értelme a tanulásnak a halál előtti pillanatban.

M. asszony

M. asszony a sarki boltból egyike azoknak, akik tudják, hogy még létezem. Hetente kétszer hozza mindazt, amire szükségem van az élethez, és nem sajnálkozik. Ritkán látom, mert kulcsa van a lakáshoz, csak beteszi az árut az ajtó mögé, így a legjobb, ily módon magunkat is, egymást is megkíméljük a kellemetlenségektől, így sikerül fenntartani a békés, kis túlzással barátinak nevezhető kapcsolatot.

Egy alkalommal azonban, amikor hallottam, hogy az ajtót nyitja, kiáltanom kellett érte. Leestem és megütöttem a térdem, és nem sikerült elmennem a kanapéig. Szerencsére ez egy olyan napon történt, amikor jött az áruval, úgyhogy mindössze négy órát várakoztam. Akkor kiáltottam érte. Azonnal orvost akart hívni, jó volt a szándéka, csak a legközelebbi rokonok hívnak orvost rosszindulatból, olyankor akarnak megszabadulni az öregektől. Elmagyaráztam M. asszonynak mindent, amit tudnia kell a kórházról, az elkerülhetetlen aggmenházról, és a szánakozó lelkek borogatásának kiszolgáltató emberekről. Így hát készített

három vajaskenyeret, letette az asztalkára az ágy mellé, egy kancsó vízzel együtt. Végül megjelent egy régi tejes kancsóval, amit a konyhában talált, „ha szüksége volna rá”, így fejezte ki magát.

Aztán elment. Este megettem az egyik vajaskenyeret, és éppen amikor vacsoráztam, beállított M. asszony, hogy megnézzem. Annyira váratlan volt, be kell vallanom, hogy megrohantak az érzések és azt mondtam: „Milyen jó ember maga.” „Ugyan, ugyan”, csak ennyit válaszolt, és nekiállt borogatást cserélni a térdemen. „Ez így megteszi”, mondta, aztán folytatta: „Szóval nem akar aggmenházba menni. Pedig nagyon jól tudja, hogy már nem aggmenháznak hívják, hanem öregek otthonának.” Ezen mindketten jót neveltünk, majdhogynem emelkedett volt a hangulat, nagy öröm elmés emberrel találkozni.

A lábam majdnem egy hétig fájt, és M. asszony mindennap eljött és meglátogatott. Az utolsó napon azt mondtam: „Most már újra jól vagyok, hála magának.” „Ne legyen már ilyen ünnepeles”, szakított félbe, „minden pontosan úgy ment, ahogy kellett.” Az utóbbi kijelentését illetően igazat kellett adnom neki, de kitartottam amellett, hogy nélküle az életem igen szerencsétlen fordulatot is vehetett volna. „Ugyan, maga mindig elboldogul”, válaszolta, „annyi makacsság van magában. Volt valaha egy apám, hasonlított magára, úgyhogy tudom, miről beszélek.” Úgy gondoltam, elég ingatag talajon áll, amikor a következtetéseit levonja, hiszen jóformán alig ismer, de nem akartam, hogy úgy tűnjék, mintha kioktatnám, ezért csak ennyit mondtam: „Attól félek, túl sokra tart.” „Á, nem”, felelte, „ismernie kellett volna, nagyon öntörvényű és nehéz ember volt.” Teljesen komolyan mondta, be kell vallanom, hogy ínyemre volt a válasz, kedvem lett volna nevetni a örömtől, de visszafogtam magam, és komolyan feleltem: „Bizonyára. A maga apja is nagyon magas kort ért meg?” „Igen, elég öreg volt. Mindig lenézően beszélt az életről, de senkit nem ismerek, aki többet küzdött volna érte, soha nem adta fel.” Ezen nyugodtan mosolyoghattam, megkönnyebbülés volt hallani, kicsit még nevetgéltem is, akárcsak M. asszony. „Tehát akkor jól érzi magát”, mondta, és a pillanat hatása alatt megkérdezte, olvashat-e a tenyeremben. Odanyújtottam neki a kezem, nem emlékszem, melyiket, de a másikra volt kíváncsi. Vizsgálta egy darabig, aztán elmosolyodott és azt mondta: „Ha nem úgy volna, ahogy gondolom, maga már rég halott lenne.”

Pap Vera-Ágnes fordításai

GÖRFÖL TIBOR

Tringer Lászlóval

A technicizált kor egyik jellegzetes jegye az analízis, a felbontás, sőt szétforgácsolás. Az egészre, az egyetemesre irányuló szemléletet gyakran elavultnak, idejét múltnak tekintik. Mintha a pszichológiát különösen elevenen fenyegetnék a különböző redukciók, az ember egy-egy dimenziójának abszolutizálása. Mójában áll-e egyáltalán a pszichológiának, hogy a maga egészében tekintse az embert, olyan testi-lelki lénynek, akiben mégis a szellem a meghatározó?

A szétforgácsoló elemzés jellegzetes példája a „neurózis” klasszikus fogalmának eltűnése a klinikai gyakorlat területéről. Mindazok a „kórképek”, amelyeket a korábbi „neurózis” diagnózisa helyett alkalmazunk, csak részei a korábbinak. Ez önmagában még nem volna baj. Csakhogy ezek a részfogalmak igazában mesterséges konstruktumok, amelyeknek a valósággal való kapcsolata annál bizonytalanabb, minél részletesebb alkategóriáról van szó. Egyes ilyen új keletű elnevezések fényes karriert futnak be. A „pánik-betegség” diagnózisát szívesen osztogatják az orvosok, megnyugodva fogadják a betegek. A korábban kissé lesajnált neurotikus imígyen szalonképeesebb minősítést nyer. A mentális zavarok Amerikából elindult új diagnosztikai rendszere (DSM), melynek manapság a módosított IV. változata van érvényben, egészében ezt a szétforgácsolódást jeleníti meg.

A pszichológiát, de különösen a kórlélektant a redukcionizmusok különféle változatai fenyegetik. Legerőteljesebb a neurobiológiai redukcionizmus kísértése, különösen az idegtudományok látványos fejlődésének korában (a 2. évezred utolsó tizedét az „Agy évtizedének” nyilvánították). Még mindig erőteljes a hatása azoknak a nézeteknek, amelyek a „tudattalan” konstruktumát állítják középpontba (mélylélektani redukcionizmus). Jelentős szerepet játszik a behaviourista redukcionizmus is, az inger-reakció séma modern változataiban (például a kontextualizmus). A leegyszerűsítő nézetek háttérében többnyire a kauzális gondolkodás kísértése érvényesül: a lehetőségi feltétel (*conditio sine qua non*) létesítő okként (*causa efficiens*) jelenik meg: agy nélkül nincs lelki tevékenység, tehát az agy a lelki jelenségek oka.

A 20. század számos pszichológiai elmélete tűzi ki célul, hogy megőrizze, vagy helyreállítsa az emberi spirituális egységét. A mélylélektan az egyéni élettörténet jelentőségét hangsúlyozza. A Carl R. Rogers nevével fémjelzett személyközpontú irányzat a szubjektív élményvilágot helyezi előtérbe. Viktor E. Frankl logoterápiája az élet egyéni értelmének (*Sinn*) keresését állítja gyógyító tevékenységének középpontjába. Egyes holisztikus szemléletű megközelítések ezoterikus irányba tolódnak el (például a transzperszonális pszichológia). Saját oktatói tevékenységem során a neurózis-fogalom megőrzését és új alapokra helyezését hangsúlyozom azzal a céllal, hogy tanítványaimat a lelki szenvedés átfogó, egységes szemléletére neveljem.

Ha létezik ilyen egységes szemlélet, milyen szerepet tulajdoníthat azoknak a magatartásmódoknak, amelyeket nem ritkán egyszerűen irracionálisnak bélyegeznek? Konkrétan: hogyan közelíti meg például a vallási magatartást? Képes-e túllépni a racionális-irracionális (hamisnak tűnő) alternatíváján?

A racionális-irracionális megkülönböztetés valóban hamis alternatíva, hiszen — bizonyos megközelítésben — minden emberi magatartást „irracionális” erők irányítanak, azaz a logikai evidencias túlmutató beállítódások, nézetek, preferenciák, hitek (számos esetben balhitek) befolyásolják a mégoly racionálisnak látszó döntéseinket is. Az „irracionális” cselekedetek sokfélesége (agresszió, bűnözés, önpusztító magatartásformák, élőködő életmód, egyéb devianciák stb.) háttérben egyéni hipotézis-rendszerek állnak, amelyek természetesen nem függetlenek a környező társadalomban elterjedt nézetektől. Az öngyilkosjelölt például úgy vélekedik, hogy saját élete élésre méltatlan. A nárcisztikus személyiségzavarral jellemezhető egyénnek meggyőződése, hogy a társadalom az ő kiszolgálására rendeltetett. A mimózáként állandóan megsértődő egyén úgy érzi, hogy őt rendszeresen bántják, megalázzák stb. Bántást, megaláztatást fedez fel ott is, ahol arról egyáltalán nincsen szó. Az „irracionális” cselekedetek igazában racionálisak. A hiba a perceptuális oldalon történik, nem pedig a „kimeneti” viselkedésben. Ha a nárcisztikus és semmittevő fiatal, aki „csak” használt gépkocsit kap apjától, nem pedig komolyabb márkát, és ezen felháborodva hangosan üvöltözik, „racionálisan” jár el, hiszen a világ, benne szülei, arra valók, hogy őt szolgálják. Amíg e sorokat írom, a rádióban egy ifjú filmrendezőcske (zsenialitásának nyilvánvaló tudatában) háborog azon, hogy — az egyébként szokatlanul drága — filmtervéhez nem kap kellő támogatást (természetesen közpénzekből). Irracionálisak lehetnek a nézetek, a beállítódások. Az erkölcsi tudatnak tehát tágabb tere van arra, hogy érvényesítse a morális törvényt, mint első megközelítésben gondolnánk: nem csupán a cselekedetek, hanem a gondolkodás, az érzelmek, a mérlegelés, a cselekvés mentális előképe, és a tényleges megvalósítás hosszú folyamata áll rendelkezésére.

Fölfedezhető-e az emberben a transzcendencia, konkrétan az Isten utáni vágy? Ha igen, milyen helyzetekben jelentkezik leginkább?

A pszichológiai tevékenység során, különösen a pszichoterápiás gyakorlatban a transzcendencia iránti igény gyakran felmerül. Vallásos páciensek esetén nemegyszer maga a pszichopatológiai történés is szakrális nyelvezetben fogalmazódik meg. Nem hívők esetén inkább homályos utalások történnek személyen kívüli erőkre, mint „sors”, az „élet törvényszerűségei” stb. Saját gyakorlatomból azt az összbenyomást erősíthetem meg, hogy a legtöbb emberben lakozik valamilyen homályos fogalom egy legfőbb létezőről. Saját példáim ugyan nem reprezentatívak, hiszen többnyire bajba jutott emberekkel foglalkozom, mégis azt állíthatom, hogy a mindenk fölétt létezővel való szembesülés az önmagunkkal való szembesülés során jelenik meg elsősorban. Amikor felszínre kerül, hogy mennyire ki vagyunk szolgáltatva önmagunknak (reflexeinknek, környezetünknek, neveltetésünknek, és legfőképpen nézeteinknek). Tanítványaimat arra biztatom,

hogyan tanulják meg a hívő ember beszédmódjának alapjait, ismerjék meg a hívő gondolkodás alapvető tényeit akkor is, ha maguk nem hisznek. Hangsúlyt helyezek ugyanakkor arra, hogy a pszichopatológia tényeit és a hit tényeit ne mossák össze, és maximuman tartsák tiszteltben a páciens világnézeti meggyőződését. A pszichoterápia nem a „térítő” tevékenység területe. Előfordul mégis, hogy a pszichoterápia során — hívőnél és nem hívőnél egyaránt — a „végső” kérdések is felmerülnek (az élet értelme, célja, erkölcsi jó forrása, a halál, és ami azután van/lehet stb.). Egyre gyakoribb, hogy pszichoterápiás segítséget igénylő betegek hívő terapeutát keresnek. Az esetek többségében negatív tapasztalatok rejlenek a háttérben. Hit kérdéseiben tájékozatlan terapeuták és hívő betegek között gyakran támadnak kommunikációs nehézségek. Ezeket minden esetben szakmai hibákra lehet visszavezetni.

A transzcendencia, illetve az Isten utáni vágy leggyakrabban depressziós állapotokban jelenik meg, amikor a személy a maga nyers valóságában átéli saját nyomorúságát, saját képtelenségét arra, hogy kétségbeesett állapotából kievickéljen. „Külső” erő, segítség iránti igény fogalmazódik meg, még az orvosi beavatkozás mellett is. Előfordul, hogy a nem gyakorló hívő egy-egy depressziós állapotból kikerülve vallását újra gyakorolni kezdi. Az Istenre-találás eme „betegségen át” megvalósuló formája azonban nem tipikus, inkább szórványos történés.

Ellenkező irányú példa gyakoribb: a depresszióba süllyedő, egyébként vallását gyakorló egyén elveszíti korábban megélt Isten-kapcsolatát, hite meginog, minden kérdőjelessé válik, gépies az ima, ha egyáltalán van, megszokott automatizmussá silányulnak, átélés nélküliek a vallásos cselekmények. Nemegyszer súlyos büntudat kíséri ezeket az élményeket, helyesebben az élmények hiányát. A depresszió tüneteként értékelhető érzelem-hiány rávetül a vallási életre is. Nagy tapintattal és szakmai hozzáértéssel kell eljárnia mind a terapeutának, mind a lelkipásztornak, mert az öngyilkosság kockázata, mint Damoklesz kardja, ott lebeg mindannyiunk felett. Előfordul, hogy a depresszió elmúltával a személy hitében megerősödik, újra örül mindennek, mint aki megtalálta a garast.

A vallásos közösségek a mentális betegségek elleni védelem egyik fontos erőforrása. Ugyancsak jelentős szerepet kaphatnak a rehabilitációban. Egy idült szkizofréniában szenvedő betegem évek óta visszaesés nélkül, viszonylag jó állapotban van, munkakörét is el tudja látni. Meggyőződésem, hogy jó állapotának fenntartásában a gyógyszerek mellett lényeges szerepet játszik az a vallásos kisközösség is, amely őt befogadta.

Az emberi létezés szerves dimenziója a halál. Korunk egyrészt elfedi a halál tényét, másrészt banalizálja (filmek stb.) vagy éppen szórakoztatásra használja fel. Ugyanakkor pedig a halál súlyára intők gondolatai is egyre üresebbé válnak. Mintha olykor a halál súlyáról beszélők is hozzájárulnának a halál értelmetlenné szelídítéséhez. Véleménye szerint milyen szempontok szerint beszélhetünk úgy a halálról, hogy sem nem fedjük el, sem nem értelmetlenné tegyünk?

Öngyilkossági kísérleten átesett betegeim tanítottak meg arra, hogy a probléma gyökere a halál és a megsemmisülés fogalmának összemosásában rejlik. A semmi a lét teljes tagadása, a lét kontrasztja. A halál ellenben a lét szerves tartozéka, mint ahogy számos kultúrában inkább örömnép, mintsem gyász. A depressziós létmód a semmitől való rettegés jegyében való botorkálás, amelyet tévesen halálfélelemnek neveznek. Jóllehet inkább a megsemmisüléstől való félelemtől van szó. Különben hogyan volna lehetséges, hogy a „haláltól” rettegő önmaga választja a rettegett halált, önkezeléssel véget életének? A semmitől való irtózat még nagyobb, mint a halálfélelem. Sőt, az élet néha akadály a halál és a semmitől való rettegés (a nagy Ismeretlenből való félelem) megoldójának. Amit ugyanis megismerem, az már nem annyira félelmetes. „Én nem akartam meghalni, csak átmenni a halálon” — mondta egy költő betegem, sokadik öngyilkossági kísérlete után (tegyük hozzá: hogy megismerjem a rettegett semmit).

A médiumok által megjelenített halál-kép (tisztelet a kivételnek) jelentéktelen epizódként adja vissza az élet e fontos mozzanatát. A halál nem több, mint egy átlagnál súlyosabb sérülés, egy jól sikerült knock-out, egy James Bond osztogatta golyó. Szaknyelven szólva a halál eseményét körülvevő természetes érzelmek (aggodalom, gyász, veszteség, a betegségekkel együtt járó szenvedés) elveszítik jelentőségüket, „deszenzibilizálódnak”.

A halál eseményének komolyságát hangsúlyozandó, a hívőket sokan a kárhozat lehetőségével fenyegetik. Még ma is élen él az emberek fejében a Pokol középkori megjelenítése. Mennyivel olvasmányosabb Dante *Inferno*-ja, mint a *Paradiso*. A kárhozatot, amelyről annyit tudunk, hogy valamiféle Istentől való megfosztottság, az emberi fantázia a borzalmak tarka kavalkádjával festette láthatóvá. Márpedig a félelem árnyékában élni — nem valami vonzó életeszme.

A „jó halál” feltétele a jó élet. Az embernevelő hivatások képviselőinek figyelmét a „jó élet” fogalmára kellene élesíteni. A Lét önmaga előtt van, mondja Heidegger. Az ember léte egy jövőbe vetülő terv, amely nyitott a lehetőségek irányában. A múlt pedig a személy harmónikus, integráns része. A „jó élet” nyitott a jövőre, szinte a „jövőben él”, ugyanakkor békében van múltjával. Ha az emberi lét súlypontja áthelyeződik a jövőre, a halál a maga helyére kerül. (A depressziós állapotra a fordítottja jellemző.)

A „jó élet” nem külső feltételek együttese. Mélyen szubjektív beállítódás kérdése. Az életminőséggel kapcsolatos legújabb kutatások rávilágítanak, hogy az életminőséget döntően meghatározó faktorok mindegyike szubjektív viszonyuláson alapul.

A társadalmi struktúrának egyik alapvető meghatározója az életkorok figyelembe vétele. A filozófia (állomások az élet útján) és a vallás (szentségek) egyaránt komolyan számot vet az életkorok sajátosságaival. A pszichológián belül — a fejlődéslelektan követhetetlen differenciáltságú analíziséin túl — miként jelenik meg az életkorok jelentősége?

Bármily homályos fogalom is a „felnőtség”, véleménye szerint milyen alapvető kritériumai vannak a felnőtt állapotnak?

Az életciklus tagolásának lélektani szempontjait valószínűleg ugyanaz az ismeretelméleti törvényszerűség vezérli, mint az egyéb megközelítésekét. Az emberi elme ugyanis akként ragadja meg a valóságot, hogy strukturálja azt. A struktúra maga nem annyira a dolgokban van, mint inkább elménk működésének természetrajzához tartozik. Maga a nyelv, a fogalmak is e megismerő folyamat részei. Az életciklus egészének folyamatában idői, biológiai, szocializációs, vagy akár szakrális struktúrákat „fedezhetünk fel”. A pszichológiai strukturálásnak számtalan változata van. Legnagyobb publicitásnak a freudi elgondoláson alapuló fejlődési fázisok örvendhetnek.

A fentiekből következik (lásd a 3. kérdéssel kapcsolatos gondolatokat), hogy az életkor nem tartozik az emberi lét lényegéhez. Ilyen módon nincs jobb vagy rosszabb életszakasz. Az idős korral kapcsolatos negatív társadalmi beállítottság alapvető, az ember lényegét tévesen értelmező nézetekre vezethető vissza.

Az élet szakaszolásának tehát inkább csak didaktikus jelentősége van. Ugyanakkor az időben való lét folyamatos gazdagodás. A személy integráns részét alkotó múlt (szubjektumunkkal áthatott létmozzanatok) egyre terebélyesebb anélkül, hogy a jövőre vetülés bármit is sorvadna. Számos, kezeim között kimúlt (idős vagy fiatal) betegem halála előtti napjait is jövőbeli elgondolásai vezérelték. A halálára tudatosan készülülő súlyos beteg is jövőjét rendezgeti.

A „felnőtt” kifejezés használata az esetek többségében eufemizmus. Valami negatívummal való egybevetés, utalás valamire, amit nem szívesen mondunk ki. Legalább három ilyen negatív mozzanat különíthető el, s egyben ez a „felnőtt” szó használatának három árnyalata.

Először is a „felnőttel” szemben áll a „nem felnőtt”, a gyermek, az éretlen, az infantilis. Felnőtt az, akire mindezek nem jellemzőek. Ahhoz, hogy tudjuk, mit jelent „felnőtnék” lenni, meg kell határozni, mi a gyermeki, az éretlen, mikor mondjuk valamire, hogy infantilis. Ami mégiscsak könnyebb, mint pozitív terminusokban meghatározni a felnőttiséget. A közbeszédben természetesen felnőtt az, aki „én” vagyok, illetve az a magatartás, amelyet „én” helyesnek tartok.

Másodszor a „felnőtt” szemben áll a kórossal. Az elmeegyógyászok és pszichológusok gyakran használják az „infantilis” vagy „regresszív” kifejezést abban az értelemben, hogy a személy magatartása kóros értelemben különbözik a tőle elvárható „felnőtt” (vagy felnőttesebb) megnyilvánulásoktól.

Harmadszor a „felnőtt” kifejezésnek morális tartalma van. Abban az értelemben, ahogy Kohlberg és Szentmártoni használják a morális fejlettség „posztkonvencionális” szintjét. A kevésbé „felnőtt” azért cselekszik így, mert mások is hasonlóképpen cselekszenek (konvencionális szint). A „felnőtt” viszont belsőleg indokolja eljárás módját: azért teszi ezt meg ezt, mert így tartja helyesnek.

A „felnőtt” kifejezés az ideális én (vagy énídeál) megnyilvánulása, éppen ezért nem túl egyedi, hanem inkább közkeletű sémák gyűjteménye, ahogy Zöld Bálint munkatársam a 80-as években kimutatta (Vö. A *jelzőlistás önképvizsgálat. Elméleti-módszertani megfontolások*. Pszichológia, 4, 35–52, 1985). Az énídeál ugyanis (szemben az önkép sokarcúságával) durva esetvonásokkal, homályos utalásokkal ábrázolt diffúz elvárások rendszere.

Nem csak érzelmes pátoz vagy az eszményi állapotba menekülés vágya beszél azokból, akik a gyermeki, sőt újszülött állapot „végtelen méltóságát” hangsúlyozzák. Az anyja karjában nyugvó gyermek a saját létezésének és általában a létnek a lényegi jóságát és szépségét tapasztalja meg. Miként határozna meg a gyermeki létállapot alaptapasztalatát?

Ontológiai értelemben a gyermeki lét nem különbözik a felnőttétől: mindkettő a létből való részesedés (hitünk szerint teremtettség). A gyermeki léttapasztalatban a létezés és ennek alapvető határozmányai együtt jelennek meg. Mintha a gyermeki létezésben megvalósulna a skolasztikus igazság, a lét és a jó (igaz, szép) fogalma felcserélhető (*ens et bonum {verum, pulchrum} conventuntur*). A „felnőtt” értelem képes arra, hogy elvonatkoztasson a közvetlen tapasztalástól, és átélje a létezés töredékességét, önmagát és a világot egy tökéletesebb, egy ideális fényében tapasztalja meg. E tapasztalás fájdalommal, szenvedéssel járhat együtt. A hiányérzettel, súlyosabb esetben szenvedéssel járó létélmény olyan tökéletesebbre, jobbra, szebbre való utalásból fakad, amelyről az egyénnek tapasztalata nem lehet. A depressziós „jobbra-vágyás” ugyanis kielégíthetetlen. A kisgyermek, a csecsemő viszont kielégíthető. Nála még nem különül el a lét tapasztalat és a lét minősítésének tapasztalata. Legalábbis föltételezem. Ugyanakkor adatok szólnak amellet, hogy a sokat és érthetetlenül síró csecsemők felnőtt korukban gyakrabban lesznek neurotikusok, depressziósok. Tehát felnőtt korukban is „sírnak”.

A gyermeki létet még nem terheli a világról és önmagunkról alkotott hipotézisek tömkelege. A Teremtő által megalkotott világból az emberi elme konstruál egy másik, „emberi világot” amely az isteninek töredékes, sokszor valamiféle torzult változata. Jó lenne, ha gyermeki módon tudnánk létezni, felnőtt elmével. Lehet, hogy ez a paradicsomi állapot?

Sokak életében alapvető változásokat hoz magával az idős kor. Idős korára Bonaventura prófétai antiintellektualizmusra jutott, Nietzsche nem bírta tovább hordozni terheit. Mivel magyarázhatók az időskori változások, legyenek akár pozitívak, akár negatívak?

Az idős korban bekövetkező alapvető változások egy részét (elsősorban a negatív irányúakat, ritkán egyes kreatív megnyilvánulásokat) valamely betegségre vezethetjük vissza, amelyeket az adott korban esetleg még nem ismertek fel. A felsorolt nevek közül Nietzsche tartozik ide. Más esetben igazában nem történik lényeges változás, csak az egyébként is kreatív egyén gondolatait még írásba is foglalja. Carl Rogers például 62 éves kora után alkotta meg alapvető műveit, ugyanakkor iskolateremtő elgondolásait már fiatalabb korában is megfogalmazta (Vö. Tringer László: *Rogers és a modern lélekgyógyászat*. Vigilia, 1985, 461–470). A körülmények is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az idősebb korban alapvető változások következzenek be. Számos sikeres vállalkozó idős ember volt már akkor is, amikor a rendszerváltozás a szabad vállalkozásnak teret engedett.

Az életkorral együtt járó természetszerű változások, amelyek lassú, egyenletes folyamatok (például a lényeges és lényegtelen dolgok határozott elkülönítése, a döntésekben a meglévő és az új információk arányának eltolódása az előbbieik javára stb.), néha látványos külső változásokat eredményeznek. Időskorban a meglévő személyiségtulajdonságok kifejezettebbé válnak. Egyesek, amelyek korábban rejtve maradtak, most felszínre kerülnek és látszólag új tulajdonságként jelennek meg. Tolsztoj messianisztikus elhivatottsága élete végén drámai eseménysorozatban csúcsonyult ki. Mindez azonban a világhír rózsaszíne alatt látszik csak misztikusnak. Egyébiránt egy önközpontú, környezetével kíméletlen, kiszámíthatatlan öreg újabb, váratlan akciójáról van szó. Szerencsés esetben az idős kor a személy szociálisan kedvező tulajdonságait domborítja ki.

Egyik szép írásában Romano Guardini a melankóliát (a német Schwermut szó alapján) az emberre nehezedő léttelher felől közelíti meg, kiemelve, hogy az alkotóerőnek sokszor az az alapja, hogy a személyiség vállalja a rá nehezedő terheket. Mások ellenben megtörnek a rájuk nehezedő — vélt vagy valós — terhek alatt. Ön szerint milyen pozitív ereje lehet a „melankóliának” és miért lehet, hogy annyian depresszióba süllyednek (elég csak hazánkra gondolnunk)? Milyen tényezők járultak hozzá ahhoz, hogy ez a kóros állapot tömegessé vált? Szerepet játszik-e a depresszió terjedésében az, hogy sokan elvesztették hitüket, nem találták életük értelmét?

A melankólia, újabb orvosi kifejezéssel depresszió — mint előbb már többször utaltam rá — a lét sajátos állapota. A legtöbb ember számára teherként, szenvedésként jelenik meg. Ugyanakkor számos esetben a melankólia végső mérlege mégis pozitív. Először a 70-es években döbentem rá arra, hogy a neurotikus állapotok (akkor a depressziók nagy részét neurozisznak neveztük) átélése, akár túlélése következtében a személy nyereségre tesz szert. Személyiségében gyarapodik, önmagát más megvilágításban éli át, önismerete javul. Nemegetszer kreatív erők szabadulnak fel valamely neurotikus gátlás alól. E gyarapodáshoz esetenként egy-egy jól vezetett terápia is hozzájárulhat.

A régi korok orvosai a melankóliát különös tisztelettel övezték. A klasszikus korban a melankólikusra (a szó Hippokratésztől ered, mivel ő a fekete epe [*melainé cholé*] túltengésére vezette vissza) úgy tekintettek, mint aki rendkívüli tudás birtokában van. A „depresszió” a közgondolkodásban ma is különleges helyet foglal el. Míg a többi mentális betegség a lakosság körében negatív asszociációkat kelt, addig a „depresszió” pozitív odafordulást, segítőkészséget, elfogadást, tiszteletet vált ki. Egy új keletű ausztráliai felmérés szerint a depresszió a „legpozitívabban” fogadott mentális betegség. Nem véletlen, hogy más diagnózisok helyett szívesebben adják az orvosok, és szívesebben fogadják a betegek. Ugyanakkor a gyógyszeriparnak is érdeke, hogy ez a diagnózis gyakrabban szülessék, hiszen a depresszió gyógyszeres kezelése sikerágazatnak bizonyul.

A depresszió szaporodása tehát részben látszat-jelenség: nevezéktani módosulás, a szociális elvárások hatása, piaci nyomás stb.

A depresszió gyakoribb előfordulása mögött valós folyamatok is rejtőznek. A lakosság pszichológiai kultúrájának fejlődése magával vonja, hogy egyre több személy lesz képes lelki problémáit pszichológiai nyelvezetben megfogalmazni, nem szorul arra, hogy szubjektumának feszültségeit testi betegséggé jelenítse meg. Nö-

vekszik az igény a lelki segítség iránt. A szekularizáció világméretű folyamata is hozzájárul, hogy többen keresnek orvosi és pszichológiai segítséget, következésképp diagnosztikai megjelölést kapnak. Korábban többen voltak, akik lelkipásztoruktól igényeltek segítséget lelki problémáik megoldásában.

Kérdéses az is, hogy a magyar nyelvterületen gyakoribb lenne a depresszió, mint másutt. Bár számos adat szól amellett, hogy a magyar nyelvű kultúrkör melankóliára hajlamos, sőt, Szádóczky adatai is magasabbak, mint a legtöbb hasonló statisztika (Vö. *Kedélybetegségek és szorongásos zavarok prevalenciája Magyarországon*. Print-Tech Kiadó, Budapest, 2000), semmiképpen nem állítható, hogy valamely nemzeti sajátosság és a depresszióban rejlő általános emberi problémák között különleges kapcsolat volna föllelhető. Kétségtelen, hogy az irodalomban tükröződő magyar „nemzeti önkép” gyakran mutat melankólikus, büntudatos vonásokat. Számos költőnk, írónk orvosilag is depressziósnak minősíthető (Vajda János, Juhász Gyula, Reményik Sándor, Vörösmarty Mihály stb.). Valószínűleg nincs még egy ország, amely nemzeti himnuszában nem csak az elkövetett, de a jövőendő bűnök miatt is bocsánatért esdekelne.

Ugyanakkor a melankólia történelmi korok meghatározó szellemi áramlataként is megjelenik, nem csak hazánkban, és nem csak jelen korunkban. A magyar nyelvű kultúra mindig is része volt a szellemtörténet nemzetek feletti vonulatainak. Minden valószínűség szerint állíthatjuk, hogy az irodalom és a művészetek által tükrözött nemzeti önkép magán viseli a melankóliára különösen fogékony művészeti irányok hatását. A depressziót illetően is Európában vagyunk.

Hívó emberek esélyei a depresszió elkerülésére, a visszaesések megelőzésére jobbak, mint a nem hívóké. Általánosabban: határozott érték-orientáció nélküli személyek depresszió szempontjából esékényebbek. Egy amerikai vizsgálat során kimutatták, hogy egy újabb depresszió kialakulásának az esélye kisebb a hívő, mint a nem hívő betegek esetén. Közismert, hogy a családi, közösségi háttér nélkül élők körében a depresszió gyakoribb, s a gyógyulás esélyei rosszabbak. A gyökerek nélküli ember nem csupán külső hatásoknak van kiszolgáltatva (lásd a fogyasztó tömegembert), hanem belső hangulatoknak, érzelmeknek, beállítódásoknak is. Ez utóbbiak a depresszió kialakulásában jelentős szerepet játszanak.

Súlyos mulasztás lenne mégis, ha a hívő depressziós lelki vívdását és szenvedéseit hitéleti kérdéssé redukálnánk, s a pszichopatológiai tüneteket szakrális nyelvre átfordítva az illetőt fokozott buzgóságra intenénk. Kellő eredmény híján azután elmarasztalnánk a buzgóság hiánya miatt (mint ahogy számos fel nem ismert depresszió esetén ez történik). Az egyébként is meglévő kóros büntudat fokozódása a szerencsétlent az öngyilkosság felé terelheti.

Végezetül engedjen meg, kérem, egy személyes kérdést. Múlt- és jövőbeli szellemi életútjára vissza-, illetve előretekintve milyen lényeges állomásokat tudna meghatározni, és miként vélekedik arról, milyen változások érhetik az elkövetkezőkben? Személyes élettapasztalata alapján is miben látja a boldog élet (a boldog házasság, a boldog öregség stb.) titkát?

Életem első szakasza Pannonhalmához köt. Ott születtem (az akkori Győrszentmártonban), s ott jártam iskolába. A kolostor szellemisége már ministráns korom óta hatott rám. A gimnázium, azokkal a tanárokkal, akikkel a kapcsolatom életük végéig (sőt, talán utána is) megmaradt, életem maradandó, és talán legerősebb gyökere. Az orvosegyetem, meghívásom a klinikára: másik meghatározó szakasz. Szakmai identitásom kialakulásában jelentős szerepet játszottak azok a tanulmányok, amelyeket az ELTE Bölcsészettudományi Karán folytattam, ahol pszichológiai diplomát szereztem. Később, már „felőtt” fejjel teológiai tanulmányokat is folytattam. Gimnáziumi tanárain mellett jelentős hatást gyakorolt rám két klinika-igazgatóm: Nyíró Gyula és Juhász Pál, valamint Pierre Pichot Párizsban, ahol egy akadémiai évet töltöttem 1974/75-ben. 1990-től az egyetem vezetésében is részt veszek, az egyetemmel szerveződő Kútvölgyi Kórház első egyetemi főigazgatója voltam. 1994 óta vezetem a Pszichiátriai Klinikát.

40 éves orvosi pályafutásom során egyre inkább az orvos-tanári szerep kerül előtérbe. Szívesen oktatok, sokfelé hívnak előadásokat tartani. A tanrendi kötelezettségeken kívül évente mintegy 40-50 előadást tartok. 1973 óta vagyok vezető beosztásban. Szeretek emberekkel, munkatársakkal foglalkozni, s örömet találok abban is, ha nagy rendszerekkel, szervezetekkel kell foglalkoznom. 2004-ben letelik igazgatói megbízásom, ennek lezárására és életem új szakaszára készülök: egyetemi tanár tanszékvezetői feladatok nélkül. Ez az időszak — ha a Mindenható is úgy akarja — 2009-ig terjed.

A boldogságról alkotott elképzelésem, amely kezdetben meglehetősen elvont, idealisztikus volt, az idők folyamán sokat változott. A Vigilia azzal tisztelt meg, hogy közölte a boldogsággal kapcsolatos elképzeléseimet (*A boldogság keresésének útjai és útvesztői*. Vigilia, 1992, 273–278.). Ma is úgy vélem, mint tíz évvel ezelőtt, hogy a boldogság nem állapot, hanem cél, amely felé közelíteni: aktív cselekvés. A boldog házasság ennek mintájára nem abban áll, hogy két ember szerencsésen összetalálkozik, mert éppen megfelelnek egymásnak. A jó házasság: alkotás, amelyre két ember szövetkezik. A jó házasság nem „lesz”, alakul, adódik, hanem létrehozzák, építik, művelik. Az öregség boldogsága azon múlik, miként vélekedünk róla. Amennyiben az idősödő állapotot negatívumként fogjuk fel, úgy nehéz azt boldognak elképzelni. Amennyiben viszont az élet egy másfajta, sok örömmel tarkított szakaszának fogjuk fel, és ennek megfelelően cselekszünk (például terveket készítünk, tanulunk, valós és szimbolikus fákat ültetünk), az öregség ugyanannyi lehetőséget kínál (sőt, bizonyos szempontból többet is), mint a fiatalabb évek. Hívó ember számára pedig az élet pillanata áll szemben az örökkévalósággal.

DEBRECENYI
KÁROLY ISTVÁN

A növekedés boldogsága

A fölfelé vezető út

„Az ember sohasem teljes, létezése a valamivé válásban rejlik”
(Von Herder)

„Örül az ember, ha válaszolni tud, és milyen jó az idején mondott szó!
Az értelmes ember életútja fölfelé visz.”
(Példabeszédek könyve, 15,23–24)

Teológus, klinikai lelkipáter.
Teológus, klinikai lelkipáter.

Erik H. Erikson, az európai származású amerikai pszichoanalitikus, az egész emberi életút átgondolásával alkotja meg nagyhatású — már hazánkban is jól ismert — fejlődési modelljét. A leghatásosabb módon ő tesz kísérletet a kérdés megválaszolására, hogyan tekinthető az egész emberi élet — a külső és belső hatások, krízisek és megoldások éltető küzdelmében formálódva — a személyiségfejlődés, lelki-szellemi érlelődés kiteljesedő folyamatának. Ő maga így vall minderről: „Elméletem leghangsúlyosabb eleme az emberi lehetőségek kibontakozásának tétele, valamint e fejlődés játéktere... hangsúlyozom a fejlődés egymást követő szakaszainak mindegyikében szervesen benne gyökerező konfliktusokat, és az új szakaszok beköszöntével felbukkanó válságokat is. Amikor olyan fogalmakat használok, mint például az autonómia vagy szégyen és a kétség, azt a feltételezést fogalmazom meg, hogy egyetlen emberi lény sem létezhet úgy más emberek között, hogy ne tanult volna meg szégyenkezni vagy kételkedni; kiegyensúlyozott fejlődés esetén ezeknek a képességeknek mégis az autonómia érzés támogatásával kell kibontakozniuk.”

Erikson elméletének alapja az epigenetikus elv. Ez az eredendően élettanban használatos kifejezés arra utal, hogy a magzati fejlődés során a szervek a csíra alakatlan tömegéből lassú fejlődésben alakulnak ki. Ezt a gondolatot követve azt kell mondanunk, hogy az ember személyisége sincs „készen”, kialakulása, fejlődése szakaszokban történik, és a fejlődés egymásra építkezve megy végbe. Minden fejlődési szakasznak megvan a maga belső ellentmondása. A fejlődési szakaszok feladata ezekkel a belső ellentmondásokkal való birkózás. Az átmenet mindig „értékteremtő válság” keretei között történik. Fontos arra gondol-

nunk, hogy a válság — vagy közkeletű nevén krízis — nem csupán negatív tartalmat hordoz. A válság szavunkba belehallható a váltás, változás jelentés is. A válság tehát nem csupán kihívást jelent, hanem fordulópontot is. Az eriksoni személyiségfejlődési modell az identitásfejlődés nyolc szakaszát írja le. Ezen a nyolc stádiumon keresztül akkor alakul egészségesen az ember személyisége, ha az egyes fejlődési korszakokban sikeresen vívta meg a küzdelmet a belső lelki ellentmondással, élethelyzeti krízissel, az „értékteremtő válság” valóban a személyiséget érlelő változást idézett elő. A szakaszok tehát egymásra épülnek, láncolatot alkotnak — szerencsés esetben. De a láncszemek valamelyike meg is sérülhet, és az egészséges folyamatban szakadás állhat be. A későbbi terápia, s bizonyos keretek között a gyógyító-segítő beszélgetés, lelkigondozás, lelki vezetés is ahhoz kíván segítséget nyújtani, hogy a megsérült személyiségű ember felfedezze saját személyiségfejlődési folyamatában a „szakadásokat”, azokat értelmezze, és a megszakadt láncolatot újra összekösse.

Az élet az utolsó pillanatig magában hordozza a lélektani fejlődést, a szellemi-lelki építkezés, formálódás lehetőségét. A személyiségfejlődés egész földi létünket átölelő lehetősége az a kihívás, ami igazán izgalmassá teheti életünket. Jézus három évet tölt kiválasztott tanítványaival, hogy felkészítse őket a küldetésre. Mennyi bizonytalankodás és megerősödés, kételkedés és bizonyosság, hit és hitetlenség, bizalom és bizalmatlanság jellemzi útjukat Jézus közelében, s utána, apostoli szolgálatukban is. Amikor a Hegyi Beszédben Jézusnak ezekhez a szavaihoz érünk: „Legyetek tökéletesek, miként a Ti mennyei Atyátok tökéletes” (Mt 5,48), akkor az eredeti szöveg lehetővé teszi a következő fordítást is: „Tökéletesek lesztek...” A felszólítás és az ígélet tehát egyszerre hangzik el. Jézus szavát így is lehetne érteni: Ne elégedjete meg kevesebb életcéllal, mint egy életen keresztül szenvedélyesen keresni a tökéletesedés útját! Legyetek növekedő élet! Ne elégedjete meg a kényelmes önelégültséggel, sokkal inkább gazdagodjatok naponta istenismeretben és önismeretben, így érlelve szüntelen személyiségeteket! Mert a személyiségfejlődésben nincs stagnálás — ezt is érdemes kimondani. Vagy zsugorodás van vagy növekedés. Jézus szavai a növekedésre hívnak!

Vagy ott van az ószövetségi tíz Ige, amit előszeretettel hirdet az egyház „Tízparancsolat”-ként. Pedig mennyivel inkább tíz segítségként kellene ezeket a bibliai szavakat emlegetnünk. Tíz segítségként kapta a választott nép, hogy a negyvenévi pusztai vándorlás alatt az egyiptomi szolgahadból honfoglaló, államalapító, a kiválasztottság küldetésében helytállni tudó néppé váljanak. Ma is úgy vehetjük kezünkbe ezeket az Istentől kapott tanácsokat, mint emberré formálódásunk (de úgy is mondhatjuk: személyiségfejlődésünk) egyik fontos útikalauzát.

A természettudományok különböző területei emberré válásunk idejét valahová az évmilliárdok kódébe vesző múltba helyezik. A modern valláslélektan az emberré válást életprogramnak tekinti.

Hézszer Gábor pasztorálpszichológiáról szóló könyvében írja: „A századforduló gondolkodását a természettudomány mámore jellemezte. Az ún. pozitivizmus még meg volt győződve, hogy a megismerés, a felismerés és a felfedezés, valamint ezek gyakorlati alkalmazása között töretlen kapcsolat áll fenn. A kutatási eredményeket a lét és a gyakorlat szempontjából is abszolút értékűeknek tartotta. A természettudományos mámort Európában és Amerikában az utóbbi negyedszázadban a gazdasági mámor váltotta fel. A fogyasztói társadalmak emberének legfontosabb kérdése nem a »Ki vagyok?«, hanem a »Mi szerez élvezetet az embernek?«. Mindkét korszakra kijózanodás következett. Napjainkban bizonyos visszakanyarodás figyelhető meg a *homo religiosus* mindenkori kérdéséhez: »Ki vagyok?«, »Mi a célom?«. A mai tudományos gondolkodás jellemzőjévé az elővigyázatos tartózkodás vált. A kutatás önkritikusabbá vált, megtanulta kétségbe vonni saját eredményeit is... A pszichológia, szociológia és egyéb tudományok kifejezetten számolnak azzal, hogy »emberképek« nem a valóságot, hanem annak tudományos-elméleti konstrukcióik által kialakított képét jelentik. Ha a teológia ezt a fejlődést megérti, akkor ráébredhet (újra) roppant felelősségére és feladatára: a »Ki vagyok?« kérdésre neki kell keresnie a választ, az integráció ma is az ő feladata.”

A személyiségfejlődéssel foglalkozó tanulmányokban, a nyolcvanas évektől, két új fogalommal is találkozhatunk: az életpálya és az életút-megközelítéssel. Egyes életpálya kutatók szerint az emberek a felnőttkor ideje alatt minőségileg újfajta gondolkodást fejlesztenek ki. Amit ők bölcsességnek neveznek: „a bölcsesség eléréséhez az embereknek személyiségük két különálló vonatkozását, a gondolkodást és az érzelmeket kell integrálniuk”. Elvileg lehetséges, hogy valaki már fiatalabb korában is rendelkezik ezzel az „újfajta gondolkodással”, integráló bölcsességgel, a jellemzőbb mégis az, hogy időre, tapasztalatokra, belső érlelődésre, megküzdött válságokra, növekedést hozó krízisekre van szükségünk ahhoz, hogy eljussunk idáig.

Az *út* az egyik legősibb és legegységesebb spirituális szimbólum, és ennek a szónak a bibliai szövegekben is kiemelt jelentősége van. A *Zsoltáros* így imádkozik: „Utadat, Uram, ismerd meg velem, ösvényeidre taníts meg engem!”. Jézus Krisztus pedig saját magát — tanítását, küldetés-vállalását, Istenhez, az Atyához való viszonyát, a világ üdvösségéért végbevitt áldozatát — nevezi útnak: „Én vagyok az út, az igazság és az élet.” Miközben igazat adunk Eriksonnak, mondata magyarázatra és kiegészítésre is szorul: „A vallásos világmagyarázatok zömükben

mindent átható rendezőelvek szerint tekintenek az emberi élet-útra. Az egyik vallás az újjászületések szakadatlan spiráljaként szemléli a földi létet, a másik az üdvözülés és kárhozat választútjait látja benne." Az üdvösség és kárhozat választútja ugyanis nem egy, csupán túlvilági dimenzióba helyezhető kérdés, hanem legalább annyira evilági esemény is. A magát hívőnek valló ember egész földi életét végigkísérik a döntések. Naponta döntéseket kell hoznunk az „üdvösség útja”, ami az Istentől számunkra rendelt életösvénynek, a személyre szabott feladatainknak a felismerését és teljesítését jelenti; valamint a „kárhozat útja” között, ami erről az ösvényről való végzetes letérést, a céltalan bolyongást, a boldogtalan úttévesztést eredményezi. Az életünk krízisei, személyiségfejlődésünk értékteremtő válságai, váltásai, életutunk meghatározó eseményei olyan kihívásokat, próbatételeket jelentenek, amelyekben egyre inkább felismerhetjük Istentől kapott feladatainkat, megválaszolhatjuk a lét alapvető kérdéseit: Ki vagyok? Mi végre vagyok? Mi dolgom e világban? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása, a hívő ember számára, az „üdvösség útjának” evilági szakasza.

Manapság gyakran hallani: értékválságban élünk! A lehangoló kormeghatározás mintha arra célozna, hogy eltűntek az értékek az emberek többségének az életéből. Nem ezt tapasztalom. Vanak, természetesen vannak értékek a mai nemzedékek életében is. Sokkal inkább az értékrend hiányzik, amely a vallott és követett értékeket a maga helyére teszi. Mondhatjuk a *Zsidókhöz írt levél* szerzőjével: „A nagykorúaknak pedig kemény eledel való, mint akiknek érzékszervei a gyakorlat következtében már alkalmasak a jó és a rossz megkülönböztetésére.” T. S. Eliot elgondolkodtató kérdéseket tesz fel: „Hol az Élet, mely életünkben elveszett? Hol a bölcsesség, mely tudásunkban elveszett? Hol a tudás, mely ismeretünkben elveszett?” Gyökössy Endre szerint: „Boldogok, akik tudják, miért élnek, mert akkor azt is megtudják majd, hogyan éljenek.”

Bizonyára nehéz volna olyan embert találnunk, aki mindig éretten küzdi meg élete válságait, akinek az életében a krízisek mindig lelki-szellemi növekedést szülnek, aki folyamatosan, töretlen hittel és lelkesedéssel halad azon az úton, ami az evilági és túlvilági üdvösségre vezet. Ugyan ki tudja ezt teljesíteni?! Fontos hangsúlyoznunk, hogy az igazán lényeges nem az, hogy ezekkel, az érettségre utaló jellemvonásokkal az ember egyszerre, egy időben és maradéktalanul rendelkezzen, hanem hogy tudjon róluk, s törekedjen elérésükre. Egy keleti történet jut az eszembe: A rabbi áll az ablakban, nézi az utca forgatagát, és egyszer csak megszólít az utcáról egy embert: Mondd csak, ha egy dukátokkal teli erszényt találnál, visszaadnád-e a tulajdonosának? Természetesen, hangzik a válasz. Ostoba vagy, mondta neki a rabbi. Kisvártatva egy másik járókelőtől is megkérdezi ugyan-

ezt. Ő így felel: Majd bolond leszek visszaadni azt a pénzt, amelyet a jószerencse a lábam elé ejtett. Gonosz vagy, mondta a rabbi. A harmadik ember is ugyanezt a kérdést kapja, s ő így válaszol: Honnan tudjam most, hogy akkor milyen lélek lesz bennem. De, ha ez megtörténne velem, adja az Ég, hogy a jobbik énem győzzön, és visszaadjam a pénzt tulajdonosának. Bölcs vagy, dicsérte meg a rabbi.

A felnőtt személyiség reálisan látja saját cselekedeteit, azt is, amikor éretten nyilvánul meg, s azt is, amikor nem. Belső érzései és a külső, környezetétől elfogadott visszajelzések együttes hatásának eredményeként látja önmaga aktuális érettségét, fejlődését és hiányosságait is.

Ez az érett derűt és egészséges öniróniát sem nélkülöző életbölcsesség megóv attól, hogy az ember megrémüljön a változásoktól. Épp ellenkezőleg, egy egész életen át kész újra és újra megfogalmazni az értékeit: az etikájából, hitéből fakadó örök értékeknek az életkori változások miatt új helyet, s ezáltal új hangsúlyt keresni. Ezek a változások lemondásokkal, időnként kifejezett veszteségekkel is járnak. Talán semmihez nem ragaszkodnak az emberek annyira, mint a megszokásaik nyújtotta biztonságukhoz. De az érett személy megtapasztalhatja, azzal, hogy néhány megszokást hátrább sorol az értékpiramisán, másokat pedig a féltetett állapotból előkelő helyre segít, új felfedezésekre tehet szert saját lelkében, emberi kapcsolataiban, környezetében, istenhitében is.

Az életet bölcsen — nem tökéletesen, nem hibátlanul! — élni akaró ember tudja, hogy élete egy út, amelynek vannak fontos állomásai, ahol valami meghatározót tanulhat a további útszakasz megtételéhez. Tarisznyájában gyűlnek a saját én érzésével, mások és önmaga elfogadásával, érzelmi biztonságával, valóságghű észleléssel és jártasságokkal, önismerettel és humorral, életfilozófiával, értékekkel, értékrendekkel, hittel, lelkeséggel kapcsolatos tapasztalatok, amelyek elég útravalót adhatnak a célba éréshez. Érett személyiségünk jellemvonásai nem hullanak ölünkbe az égből, vándordiókként nekünk kell összegyűjteni őket. Lehet, hogy ettől is érdekes és izgalmas az élet?!

Richard Cohen *Hoppá, felnőtt lettem?* című esszéjében írja: „Vannak emberek, akik éveik számával jelzik életüket, mások az átélt eseményekkel. Én az utóbbiak közé tartozom, és néhány ilyen eseményt egyfajta »avatási szertartásnak« tekintek...” A személyiség érettségének jellemvonásait nem lehet és nem is szabad statikusan értelmezni, mert mozgásban, harcokban és megállapodásokban, győzelmekben és kudarcokban, válságokban és kibontakozásokban fejlődnek, alakulnak.

M. Scott Peck pszichiáter *A lélek tagadása* című, alapvetően az eutanázia témakörében írt könyvében, az egész emberi életúttal kapcsolatban fontos megállapítást tesz: „A tanulás és a fejlődés a

gyermekkorban nem elsősorban döntés kérdése, a felnőttkorban válik azzá. Sokan abbahagyják a tanulást, s ily módon nem fejlődnek tovább, mások spirituális fejlődése viszont felgyorsul. Ennek hátterében az áll, hogy az illető tanulási folyamatnak fogja-e fel az életet vagy sem. Isten nem csupán megteremtette az embert, de formálja is. Vajon tenné-e ezt, ha nem volnánk fejlődésképesek? Vajon fejlődésképesnek teremtett volna bennünket, ha a fejlődés nem volna számára kívánatos? Ismerek olyanokat, akik kamasz- vagy ifjúkorban ismerték fel, hogy az élet lehetőség a folyamatos tanulásra. Másokat valamely válságos élethelyzetből való kilábalás szándéka terel a tanulás irányába. Megint mások számára ez az utolsó nagy krízis; a haldoklás idején következik be.”

Tizennégy éve élek daganatos betegek közelében, éveken keresztül nagyon intenzíven, napi hat-nyolc órát töltöttem közöttük, de segítő kapcsolatom velük ma is folyamatos. Betegeim útítársaként a legmegrázóbb pillanatokot akkor éltem át, amikor a súlyos betegség testi-lelki kínjai közepette, a halálközelség szorongatottságában, az élet legnagyobb értékteremtő válságában, villanásszerű hirtelenséggel vagy lassú, küszködő lelki folyamatban megtörténhetett, az általam nem sürgetett, de tapintatosan megszületni segített spirituális élmény — ha elég egyáltalán ennek leírására ez a szó. Valami fontosnak az utolsó pillanatban való megtanulása, a személyiség érése, fejlődése. Feltűnt valami új, eddig észre sem vett érték a beteg ember életében, érthetővé vált élettörténetének egy eddig megmagyarázhatatlan eseménye, rendeződtek régi sérelmekkel megterhelt kapcsolatai, valami fájdalmasan hordozott és takargatott titka úgy kerülhetett napvilágra, hogy megkönnyebbedést, feloldozást is hozott, a formális vallásosság élő, eleven istenkapcsolattá érett, a régen vágyott spiritualitás imádságos hitté vált.

Megérteni, hogy az élet lehetőség a folyamatos tanulásra, szellemi és lelki növekedésre, s hogy ez az út vezet a személyiség mind teljesebb kibontakoztatásához — soha nem késő, de minél előbb történik meg ez a felismerés, és minél tudatosabban járunk ezen az úton, annál teljesebb életet élhetünk, érett személyiségű, magunkért és másokért felelősséget hordozó, alkotó emberként, Istentől kapott küldetésünket betöltve, a ránk bízott keveset megcselekedve.

Lehet, hogy ezt nevezzük boldogságnak?! Lehet, hogy ez az az út, amit bejárva, Jób — sok próbatétel után — „az étellel betelve” búcsúzatott a földi léttől?! A végső és fontos kérdések megválaszolása mindig egyéni és személyes — így ezek a kérdések is.

A TITOKZATOS ARTIKULÁCIÓ

Beney Zsuzsa: A tárgyaltalan lét

A köznyelv szóhasználata szerint könnyen ki-egészíthető például a sűrű, az üres fogalma el-entétjével, a ritkával és a telivel. Az anyag elle-nében lélekről, a halál ellenében életről beszé-lünk, s ekkor a dolgok természetét avval a köz-ismert spekulatív rendszerrel közelítjük meg, mely a valamikori egy kettéhasadtságát, végső soron az ellentétek egységét, egymást kiegészít-ő korrelatív viszonyát stb. állítja mint elsődle-ges létismereti módot. Ám az olyan mindenna-pi tapasztalás, mint például az ízlelés, a színek észlelése, kibillent bennünket a bipólusos rend-szerből. Természetesen nem a pólusok közti gazdag átmeneti skála esetleges megnyílásáról, megtapasztalásáról van szó, hanem az ellenté-tes pólusok és a köztük lévő képzeletbeli ten-gely megkétszereződéséről, megsokszorozódá-sáról. Mert mi az édes ellentette: a sós, a sava-nyú, a keserű? Mi a vörösé: a komplementer zöld vagy szimbolikusan a fekete?

A lét fogalma szemantikailag ellentétben áll a nem-léttel, és ellentétben a halállal. De vajon miben ragadható meg nem-lét és halál visz-o-nya? Emlékezés – nem-émlékezés – felejtés hár-masában miképpen írhatók le a pólusok közti viszonyok? Beney Zsuzsa: *A tárgyaltalan lét* című kötete kivezeti az olvasót a közismertnek és ezért magától értetődőnek tűnő kétpólusú gon-dolati rendszerből, és aforizmatikus verseivel, szinte filozófiai egzaktussággal, olyan három-osztatú világot állít elénk, melyben a léten túl a halált és a nem-léteket is, az emlékezés után a felej-tést, de a nem-émlékezést is meg kell ismernünk.

A valóságon és a halálon túli világ mitikus keretben jelenik meg az *Elrongyolt részletek*-cik-lus háromsoros rövid verseiben, főként pedig a közéjük fűzött hosszabbakban, melyek Orpheus és Eurydiké történetét parafrazálják (*Orpheus vagy Eurydiké*-ciklus). Az antik hagyomány ötvöződik a költői én saját lelkivilágába történő mitopoetikus alászállásaival, új történetelemek-vel egészül ki (ld. például a háromszoros elme-rülés, a Tristán és Izolda-motívummal ötvöződő vakság említését, illetve az *Orpeus és Eurydiké* című vers több mozzanatát). Beney Zsuzsát érezhetően nem a hagyomány variációival való viszonyképzés foglalkoztatja, sokkal inkább bi-zonyos saját lélekállapotok képszerűvé tétele-nek, a pillanat kinagyíthatóságának lehetősége. E statikusságban minden részlet megtapasztal-

hatóvá válik, értelemet, sőt méltóságot nyer. Valószínűleg ebből (a részletek állóképszerűsége-ből) adódik, hogy a látás mint elsődleges ér-zékelési mód önálló verstárggyá emelkedik, a belső mentális képek és a vakság viszonylatá-ban is értelmeződik. Kérdéssé válik, valóságosabb-e (megélhetőbb, meghatározóbb-e) az, amit fizikai-biológiai úton szemünkkel tapasztalunk, mint az, amit a lélek, a képzelet 'látása' által. Nem kétséges, a képzelet látása kiegészíti, de felül is múlja a fizikai tapasztalását: *nyitott szemmel sohasem látható; másik, belső szemmel láttalak meg; vissza se nézve láttalak meg;* — és ki-vezet a létből, át a nem-létbe: *láthatatlan anyag kötözött; tekinteted súlyával áttemeltél.*

A látás mint elsődleges észlelés, sőt mint va-lamiféle tapasztaláson túli tapasztalási forma ak-kor válhat a virtuális versvilág szervezőelemévé, ha a versben a dolgok látható, külsődleges jel-lemzői, például mozgásai/mozdulatlanságai va-lamiképp fontosabb szerepet töltenek be, mint más érzékelési formák által befogható tulajdon-ságok. *A tárgyaltalan lét* verseit a mozdulatlanság-hoz közelítő mozgások uralják. Olyan végtelen-be nyitott folyamatok, melyek lassan és bizonyo-san zajlanak, de talán sohasem zárulnak le. Több helyütt az antik mitológia és filozófia jelképeit és kérdéseit is felmutató Beney-művek eszünkbe juttatják Arisztotelésznek a mozgásról szóló ta-nítását, miszerint minden valóságos dolog ön-magában véve két mozzanatból áll. Az aktuális lét mozzanatóból, aminek alapján a valóságos dolog az, ami aktuálisan (*aktus*); és a lehetőség szerinti lét mozzanatóból, aminek alapján a való-ságos dolog a mássá válás lehetőségével rendel-kezik (*potencia*). Beney Zsuzsa verseiben a va-lamivé válás lehetősége, a potenciális mozzanat, mintha sohasem fordulna át az aktuálisba, sőt mintha kiterjesztődve magába olvasztaná önön ellentétét. Abszolutizálódik, új minőséget teremt. Gyakran olvashatunk ezért a versekben nomi-nalizált, ige nélküli mondatokat, infinitívusokat, folyamatos melléknévi igeneveket, ismétlődést illetve történet kifejező igéket: *csorog, beszürem-lő, átsugárzó, oszlani, elfoszlottak, nyaldosó, liuktetett, ömlik, gomolygott* stb. Jellemző, hogy a gondolat „helyesbítődik”, az aktív potencia passzívra cse-rélődik: *Az emlékezés lassan beszívárog / Vagy in-kább beszívódik az időbe. / Elrágja mint moly.*

Nem a semmit / Láta. Már semmit se látott. El-tűnik az észlelés tárgya, a látás mint tapasztalás folyamata nem vezet el többé magához az ér-zékelhető világhoz. A szép pedig, mely leginkább

a látási észlelés által lenne megragadható, és alkalmas lehet arra, hogy a szellemi embert az érzéki világhoz visszavezesse (Schiller), *tárgyatlanná* válik. *A fájumí arc, a szem, a szemöldök / Tükör, mely már a semmit tükrözi. / Tárgyaltalan szépség; kiégeti a lelket (A vak király).* A *tárgyaltalan* elvont, filozofikus kategóriája kiterjesztődik magára a létezésre is. Márpedig a *tárgyaltalan* lét megtapasztalhatatlan, kivezet önmagából, létrejöttek pillanatától fogva új szférák megnyílását feltételezi: legyen bár az a halálé, vagy a nem-lété. Úgy tűnik, az érzékelhető világ elégtelenségének és felszámolásának költői élménye teremti meg a verses kötet tükör-metáforájának gazdagságát. Érdemes megemlíteni, mert éppen Orpheus és Eurydiké történetéhez kapcsolódik, hogy Jean Cocteau-nál a tükör két világ, az élet és a halál hártvaszerű kapujaként, a könnyű átjárhatóság jelképeként értelmeződik. Beney Zsuzsa mítosz-feldolgozásai viszont a tükröt és a tükröződést a visszahozhatatlan pillanatokkal (az egymásra találás, a végső búcsú pillanataival), a megszenvedettséggel hozzák összefüggésbe. A szem tükrében megjelenő dolgok, akár a fizikai világ, akár a lélek tükröződésai is, lényegiek, közük van az abszolúthoz, hiszen Istennel, a szerelemmel, a létezéssel kapcsolatosak. Ami a tükörben jelenik meg, az lenyomat, nyom, jel a létezőről, a tükör őrzi az attribútumokat (*Az emlék felszívódik nem marad más / Csak egy vörös visszfény az ablakon. / Nem a lét, hanem tükörképei*) és megfordítva: a tükör lehet üres, a létezőt a nem-léttel szembeesítve (*Férfiként indult a szorosba érte. / Aztán a teste tünt el, majd a lelke. / Magát kereste az üres tükörben*).

Az *Orpheus és Eurydiké* című vers a látás, a tükröződés metáforáit az antik mítosz nevezetes talányának megfejtését keresve aknázza ki. Figyelemre méltóan eredeti és érzékeny mű, néhány — talán a 3-2, 2-3-as tagolású szabályos strófák formakényszere miatt — kevésbé erőteljes sor ellenére is. A visszafordulás rejtélyének megvilágítását a dialógus és a kettős monológ határán futtatott kompozíció, a férfi és a női természet, a cselekvésre és a passzivitásba kényszerített ember, az élő és a holt világának ellentéteztése segíti. Aki a tükörbe tekint, önmagát pillantja meg. Aki szerelmese szemébe, önmagáról és a másiról együttesen kap képet. A vers (és a kötet egésze) pedig éppen ezt, vagyis a tükröződés folyamatának harmadik alkotó elemét/ mozzanatát hangsúlyozza: a tükörbe tekintő szemlélő és a tükörben keletkezett fizikai kép után a visszahatást, a bizonyos értelemben mássá vált szemlélőt. *Rád néztem vissza? Önmagamra néztem. / Téged vesztettelek el? Magamat.* (A vers címében a két mitológiai alak nevét kap-

csolatos kötőszó, a cikluscímbe a választó értelmű *vagy* fűzi össze. Az utóbbit a saját identitást csak a Másik által elnyerő emberpár végső összefonódottságának jelképeként, a tükör-metáfora ad abszurdum viteleként olvashatjuk.) A vers történései később a látás képessége helyébe a hallást, a belső látást, majd valamiféle érzéken túl érzékelést helyeznek. Az Eurydiké elvesztése után magát is elvesztő Orpheusz és a föld alatt // *Koronás fák gyümölcsét* ízlelő Eurydiké a kettős halál megtapasztalói. *Az első halál: létünk megszűnése / Tünt fény víziója a vaksötétben. / Parázs a szemhéj belső bárnyóján. // De a második halálban a nemlét / Tűnik a nemlét-mögötti anyagba. (...)* *Első halálom még nem is halál volt / Te voltál, lelkem túlcsondulása, / A Nélküled képtelen létezés. // A második: a már beletörődés, / Sötétségben világító rózsaszál.* A kötet virtuális világának e hármas konstrukciójában tehát — túl a gondolatilag biztonságosan befogható és az érzékileg megtapasztalható határain — a legvégső stáció a feledés és az anyagszerűsödés dimenziója, mint egy nem-lét alatti, harmadik ontológiai sík. Sűrű, rétegzett e mindent anyagba olvasztó világ. Mégis a lélek anyagga válására, az isteni transzcendencia *masszaként* aposztrofáltságára vonatkozó kérdések úgy hatnak, mint a költői intenció alól kicsúszó bizonytalanságok, fájdalmas következtetések, melyek öntörvényűen törnek meg a verset (*Orpheus útja, Lehet, hogy ez az Isten?*).

A kérdéses, a beszéd, a szó egyébként a kapcsolatteremtés ritka lehetőségeként mutatkozik meg *A tárgyaltalan létben*, olyasvalamiként, melynek működéséről külön hírt kell adnia a költőnek, akár a tautológiára is rájátszva: *Nem hallgatni. Csak szavakkal beszélni. Szavakkal szólunk.* A szó fontosságát a kötet egészének horizontja is megerősíti, hiszen státusát egyedül csak a lét szférájában nyerheti el. *Szavakkal szólunk, bár tudjuk, a szó / Elszáll mint vadlúd, mint víz elszívárog, / Mint a homokot, elfújja a szél.* (Itt az utolsó idézetnél jegyzem meg, hogy a kötet két kétféle betűtípussal megjelenítő tipográfiája segíti a versek közti tájékozódást, de pótolni nem tudja a lapszámozást, s így a cím nélküli versek idézése és a visszakeresés problémát jelent.)

Van vigasz? Nincs, de nincs vigasztalanság sem — Beney Zsuzsa versei az „így van”-gesztusával íródtak, a költői szubjektum által megtapasztalható illetve leginkább elképzelhető világ(ok) aposztrofálásával. Annak tudomásul vételével, hogy el kell tudnunk viselni a nyugtalanítót, a bizonytalanít is. S ha pedig e titokzatosságot a poézis és a mítosz eszközeivel valamiképp újra és újra artikulálni tudjuk, közelebb kerülhetünk megértéséhez. (*Argumentum*, Budapest, 2003)

VARGA EMŐKE

POMOGÁTS BÉLA: KÖLTŐI UNIVERZUM

A kötet Juhász Ferenc 75. születésnapjára jelent meg, a szerzőnek a költőről írt tanulmányait tartalmazza. Kivitele méltó az ünnepi alkalomhoz: címlapjáról az ünnepelt tekint ránk, bizakodva, várakozva tekint a jövőbe, amely költészetének egyik meghatározó eleme, a múlt szerves kiegészítője. Mert Juhász Ferenc voltaképp egy hatalmas ívet ábrázol, amelyben ott látvázik a múlt, felsejlik az emberiség jövője, s az ív tetőpontján láthatjuk a poéta teremtette Istent, aki azt figyel, hogyan jelenik meg többféle változatban a pusztulás démona, hogy reménytelené, távlattalanná tegye a létet, s megtagadtassa velünk az emberi lét értékeit, amelyek közül, amint az eposzok bizonyítják, legfontosabb a szeretet, s ez egyben egyetlen menedékünk.

A tanulmányok szerteágazó szempontok szerint világítják meg Juhász Ferenc költészetét, annak legjellemzőbb vonásait. A nagy fordulatokat hozó poéták legtöbbször szemléleti és nyelvi újdonságot hoznak. Ady például teljesen új alakzatokba rendezte a szókincs elemeit, a maga módján nyelvújító volt, s egyebek mellett ezzel is kiváltotta kortársai ellenkezését. Juhász Ferenc is nyelvújító: a *Szárnyas csikó* optimista, József Attilára visszautaló versvilága után az eposz lett legjellemzőbb műfaja, s mondanivalóját feltorlasztva képeit úgy alkotta, hogy azokban a teremtés látványos pillanatai épp oly meghatározók, mint a teremtett világ jellegzetességei, a legapróbb atomoktól a legmodernebb gépekig. Ezekben a hatalmas látomásokban azonban nem elhanyagolható jellemzőként vannak jelen a személyes líraiság elemei: ezek a szimfóniák betétei és nyugópontjai, a feltoluló érzelmek hitelesítői.

A modern költészet érzésvilágának döbbenetes és hiteles képét köszönhetjük Pilinszky Jánosnak, aki a hangtalanul pusztulása felé araszoló rabruhás ember ábrázolásával éreztette kiszolgáltatottságunkat, elesett voltunkat. Juhász eposzaiban is ott virraszt a pusztulás démona, de nála az ember nem visel rabruhát, hanem szenvedélyesen küzd a köréje fonálódott bozótokkal, páfrányokkal, hogy szabadulást találjon. Ez a harc sosem ér véget, s ez ennek a költészetnek egyik mozgatója. Az eposzok ugyanis telve vannak dinamikával, mozgalmassággal: teremtés és pusztulás pillanatai váltakoznak bennük, csak a szeretet himnuszai jel-

zik, hogy világunkban vannak tartós, megőrzésre érdemes érzelmek.

Sokszor, sokan írtak már a költő alkotásmódjáról (hadd utaljak például Bodnár György kitűnő monográfiájának ide vágó részleteire). Pomogáts Béla több tanulmányában is fontos megfigyelésekre bukkanunk. Nem egy jeles irodalomtörténész a hagyományos logika tagadásának tekinti az egymásból fejlődő látomásokat, pedig ezek sokkal inkább az élet menetének leképezései. A hétköznapi létben, de az emberiség történelmében sem érvényesül a logika, a tervszerű rend. Békés korszakokat hirtelen pusztuló háborúk követnek, nemzetek, családok, egyének harmonikus idilljét dűlják föl előre nem látható tragikus fordulatok. Ilyesformán alakulnak Juhász Ferenc eposzai is, bennük a váratlanság jelenti a fordulatot, ezeken a pontokon növekszenek mítoszokká a látomások. S ebből a szinte fékezhetetlen kakofóniából hangzik föl az emberi hang, a megbékélés és megnyugvás ígéretéként.

Semmiképpen sem lehet azt állítani, hogy az átláthatatlan világ megjelenítésének ez az egyetlen lehetősége. Nyilván az sem hiteltelen, ha a költő nem bízik már a szavakban és csak jelzésekre szorítkozik. Juhász Ferenc költői hitvallása szerint épp a szavakból építhetjük föl azt a katedrális, amely védelmet és biztonságot ad. Istenélményéről többször is beleérzéssel, meggyőzően ír a tanulmányok szerzője. Valóban a költő teremtette istenkép ez, amelynek vonásait a filozófia történetéből ismerhetjük. De ami a filozófiában egzakt, az az eposzokban személyes, érzelmekkel átjárt. Figyelmes Isten virraszt a történelem fölött, nem avatkozik annak menetébe, s az embert épp hiánya ébreszti rá lehetőségeire és jobbik adottságaira. Mindenél hitelesebben fejezi ki ezt a felismerést maga a költő *A sóhajtanalán sóhaj* című modern imádságában: „Én ember vagyok, élnem kell, temetnem. / Látomás-hit agyból, szívből, betűből. / S adsz időt a teremtést befejeznem?”

Ez a verse öt éve jelent meg *A szenvedések Édene* — mennyire jellemző rá ez a címválasztása is! — című kötetében. Költészetének alakulása azt bizonyítja, hogy azóta is töretlen elszánnással folytatja művét, s benne a teremtés szorongató és boldogító ábrázolását, újra meg újra megvallva népéhez és nyelvéhez való kikezdehetetlen hűségét: „rózsatüskével megszürom magam, húsból nem a vér szívárogo, / vagy patakzik, / de az anyanyelv piros selyme a ra-

gacsos bársony és sebeimben a nyelv/ fájdalma
hörög és sikít és jajgat megsebzett lényem, a
nyelv- / világegyetem, ez / a nyelv: dacom, hű-
ségem, hitem, szerelemgyászom / és örömöm
minden / tornya, szirtje, szakadéka és edénye,
ó nyelv, te Grál-kehely, / mindenség-hab /
gyújtó szent-edény, amiben szikrázik és ragyog
és sötétlik / minden szerkezet és / fénykris-
tály-szerkezetalmaz-gomolygás / és adósság,
ezt örökölted tőled / földszintes kicsi or-
szág...” (Késői válasz Veres Péternek)

Semmiképp sem felelősség nélkül való ilyen
örökséggel és adottsággal sáfárkodni. Úgy meg
még nehezebb, hogy a költőt testi kínok is meg-
próbálják: „Mikor múlsz el már gyönyörű, kő-
szivacs testi fájdalom? / Te alvadt vérből kese-
lyű üvegláng-szemű irgalom” — kérdi említett
kötete címadó versében. Mintha egy elkötele-
zett nagy szenvedő írta volna. Gyönyörűnek
nevezi a szenvedést, irgalomnak, hiszen a meg-
próbáltatások sajtolják ki belőle az újabb alkotá-
sokat, a testi kínok szüneteiben születnek az
életigenlő látomások.

Juhász Ferenc költészete valamiképp az egy-
ség hatalmas építménye. Az ellentétek végül
egymásba forrnak, kibékíti őket a célra irányuló
élet elfogadása, az ember teremtő adottsága. Az
az egység jelenik meg itt, amely életünkben
annyira hiányzik, holott ez létünk igazi értelme:
egységbe fogni a végteteket is, együtt élni
rosszal, lecsiszolva kiszögelléseit, himnuszt
mondva azért, hogy élünk és alkothatunk, be-
teljesítve rendeltetésünket. Egyebek mellett ezt
is megtanulhatjuk Juhász Ferenc-től, aki lelki és
testi sebeit hordozva a teremtett világ egymás-
nak feszülő ellentétei között a humánus szó-
szólója. S mert az emberi lét s általában a dol-
gok velejárója az elmúlás, költészetének egyik
uralkodó hangja a halál. Nem a nirvánába hul-
lás, hanem a belenyugvás és kíváncsiság jellem-
zi látomásainak ezt a rétegét. Juhásznál hiába
keresnénk a halálfélelem lírai kivetüléseit. „S
függsz haláladon, mint horgon csontváz-óshal”
— írja, s ez a gondolat ugyancsak felbukkan a
bölcseleknél. A költőből azonban hiányzik a ha-
lállal átjárt lét tudatából adódó szorongás. In-
kább az emberélet természetes végéből általá-
nosít, s néha még a játékoság sem hiányzik
szembesítő képvilágából: „Kiskarácsony, nagy-
karácsony: / fagy, hó, halál, hajnal-vászon. /
Szívboróm fáj, ég ahogy ráng: / mintha jajgatna
az ország. // Kiskarácsony, nagykarácsony! /
Azt várom, hogy rámkialtson, / tetszhalottra,
aki félt még: / nézz rám csoda, hiszen élsz
még!” (Az üdvözet angyal-ámulása)

Bizonyosak lehetünk abban, hogy továbbra
is az eposz és a hosszúvers lesz fő kifejezés-

módja, de talán nem merészség megkockáztatni
azt a feltevést, hogy költészetében megfigyelhe-
tő visszahajlás is a kezdetek optimizmusához.
Természetesen nem a fiatalság világhódító opti-
mizmusa ez, hanem egy sokat próbált, de a sze-
retet nevében biztonságra lelt ember könnyek-
kel átszött derűje. Nehéz pontosan jellemezni e
sok szálból kimunkált érzésvilágát, amely némi
hasonlóságot mutat Reviczky Gyuláéval és köz-
vetve Schopenhaueréval. Juhászból azonban
ma már hiányzik a pesszimizmus, pontosabban
szólva feloldódott a „kimondás” gyötrelmes,
egyszersmind főlemelő harmóniát sejtető paran-
csában: „Csak mondd a magadét! Ne törődj te
mással. / Sem a gyűlölettel, sem az elmúlással, /
lényeden átfolyó idő-csobogással, / csontodban
pattogó hárfaszakadással.” (Mondani, halálíg)

Amíg élünk, mondani, tenni kell. Néha mint-
ha bilincsbe vernének. Akkor is! Máskor gúnyo-
lódók hada vesz körül. Akkor is! Ha úgy érez-
zük, hogy „tél-hadsereg” fagyaszt, akkor is!
„Mondd, mondd, amíg élhetsz!” A többi már
nem a mi dolgunk. (Littera Nova, Budapest, 2003)

RÓNAY LÁSZLÓ

ESTERHÁZY PÉTER – KERTÉSZ IMRE – NÁDAS PÉTER: KALAUZ Bojtár Endre kísérelő írásaival

„Amikor negyvenévnvi bolyongás után, hogy
úgy mondjam, magunk mögött hagytuk a szo-
cializmus sivatagát, ha nem pillantottuk is meg
az Ígéret Földjét, de azt hittük, hogy szabadok
és boldogok leszünk” — áll a Nobel-díjas Ker-
tész Imrénének a Tolerancia-díjak átadásakor
mondott beszédében, amelyben azonban — lé-
vén, hogy már néhány év eltelt az úgynevezett
rendszerátalakítás kezdetétől — több szó esik az el-
vesztett, mint a megvalósított illúziókról: „ma
(1999-ben) inkább keserűek és kiábrándultak
vagyunk”, vonja le a szomorú konklúziót. En-
nek a keserűségnek és kiábrándultságnak okai-
ról szólnak a könyv írásai, amelyeket a kritikus
és irodalomtörténész, Bojtár Endre napjaink ta-
lán három legismertebb magyar írójának, Ker-
tésznek, Nádasnak és Esterháznak opusából
válogatott azzal a céllal, hogy *kalauzként* eliga-
zítsák az olvasót a rendszerátalakítással időszerűvé
vált emberi identitáskérdésben.

Tizenegynéhány év társadalmi közérzetéről
szólnak ezek a politikai és az irodalmat maguk-
ba foglaló írások, amelyek azzal, hogy lemond-
anak a politizálás (határon belül és túl) újfent
igencsak divatos alpári, balkáni formáiról, az
irodalom és a politikai leghitelesebb kapcsolatát
teremtik meg. Amit hihetetlenül nehéz volt

egyensúlyban tartani, lévén hogy a Kertész-Nádas-Esterházy írótrío szövegei elsősorban a (leg)szélsőséges(ebb) politikai megnyilvánulások ellen íródtak. Ezen belül is a gyűlölet ellen, amely szinte megigéz(ett) mindenkit, akit a nemzeti érzés (Esterházy: „A nemzeti nem azonos a nemzeti hőbörgéssel”) elfogulttá és vakká tett. A könyv kalauzszerepét tehát abban kell látni, hogy segíteni szeretné a másokat megértő, elfogadó emberi magatartást, illetve hogy segítse az egyes embernek a világgal és önmagával való (a kettő elválaszthatlan!) békéjét. Azt, amire Esterházy szerint oly kevesen képesek: „összeegyeztetni az önmagukról, az országról, a magyarságról dédelgetett” képet. És ezért belső ellenséget, bűnbakot keresnek, ahelyett, hogy önmagukban és önmagukkal rendeznék rendezendő erkölcsi számlájukat. Nem véletlen, hogy az 1986 és 2003 között keletkezett mintegy húsz (vita)cikk, beszéd, interjú és naplórészlet két legtöbbször visszatérő idézete közül az egyik Pál apostoltól („Nincs zsidó, nincs görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindannyian egyek vagytok a Jézus Krisztusban.”), a másik pedig Montesquieu-tól („Előbb vagyok ember, s csak aztán francia.”) származik. Mert mindkét idézet arra figyelmeztet, ami a három író szerint a legnagyobb erkölcsi hiánycikk az emberben és a társadalomban: a mások iránti toleranciára és tiszteletre. Vagyis: „nem lehet zsoldárokat énekelve zsidózni — ahogy Nádas vallja —, illetve lehet, de akkor hamis az ének.” Mert — Esterházyt idézve — a „szavaknak idejük van, vagy másképpen: idő van a szavakban, a mi időnk, a használóké, a mi történelmünk, mi magunk”.

Hogy irodalmunk három testőre nincs egyedül, arra utal a könyv negyedik szerzője, Bojtár Endre, aki D'Artagnanként szegődik melléjük, kritikusuként, opusuk értelmezőjeként igazolja a kalauzszövegek művészi és emberi igazát. Ahogy Nádas-laudációjában írja: nála „élet és mű ugyanazt a példásan következetes, a maga változásaival együtt is tántoríthatatlan ethost sugallja”.

A *Kalauz* inkább publicisztikai, mint szépiírói eszközökkel és módon kifejezett változata a három életművet jellemző művészi és emberi szemléletnek, amely az *Emlékiratok könyvében*, a *Sorstalanságban* és a *Harmonia caelestisben* s a *Javított kiadásban* kulminál.

Ily módon a *Kalauz* nemcsak személyes identitásunk megtalálásában, személyiségünknek önmagunkkal szembeni megformálásában lehet segítségünkre, hanem a három nagy életmű jobb értésének *kalauza* is. (*Magvető*, Budapest, 2003)

GEROLD LÁSZLÓ

KÁNTOR PÉTER: LÓSTAFÉTA

Kántor Péter legújabb kötetének címe egyszerre különös és figyelemfelkeltő — és meglepő is a szerzőtől, aki (ha lehet) mindig egyszerűsége törekszik, hétköznapi nyelvet használ. „Nem lóverseny!” — szokták mondani. Kántor is épp öt évet várt az előző kötete óta. Saját bevallása szerint ebbe az öt évbe sok minden belefért: többek között a pályatársak, Petri György és Orbán Ottó halála is. Talán ebben rejlik a kulcs. Lóstaféta azt jelenti: átvenni a költő elődök által hordozott stafétát. De hol van ebben a furcsa összetételben a ló? Az bizonyos, hogy valamiféle versenyfutásról, vágтарól, ügetésről, menetelésről van szó; ahol fontos a gyorsaság és az, hogy ki viszi azt a bizonyos stafétabotot. És az sem mellékes, hogy közben kiderül: ez a cselekvés értelmetlen, hisz Weöres Sándor után: „legszébb alkotás a séta” (16).

Sétálni pedig nemcsak azért jó, mert ez a legszébb alkotás, hanem azért is, mert közben tüzetesen szemügyre lehet venni a világot, fel lehet fedezni a részleteket. „Egy kis piros bogár mászott éppen át a papíron” (92). Vagy, azt hogy „...minden tengerpart örök utca / és minden örökutca nyár” (5). Kántor ilyen szemlélődő költő, verseiben a hétköznapi élet válik költészetté, nyoma sincs fennkölt attitűdnek. Olyan mindennapi cselekvéseket emel költészetének témájává, mint például a borotválkozást, a természetjáró vizsgálatot, egy téves telefonhívást. Vagy éppen a világ legegyszerűbb problémáját, azt, hogy hogyan is kell élni. Nem akar minket, olvasókat semmiről sem meggyőzni vagy mondjuk, elkápráztatni. Sőt, nem akar példabeszédet tartani arról az átforgalmalt Vörösmarty gondolatról sem, hogy „ment-e könyvek által a világ elébb?” Inkább könnyed szójátékokkal kitér a válaszáadás alól: „Ment, mendegélt, míg nem egy hármás útélágáshoz ért” (15).

Kántort a hétköznapi költői megközelítésekor nyelvi egyszerűség is jellemzi. Hiányoznak nála bonyolult körmondatok, a világmegváltó szövegek; néha fél szavakból is megértjük, amit mondani akar: „...minden tengerpart pararampa / és minden pararampa nyár” (6). A kötet verseit a hétköznapiasságot hangsúlyozó, tematikus kötés fogja össze, melyet a legerőteljesebben a folytonosság és az állandó visszatérés határoz meg. Olvashatunk olyan verset, amely témájában tér vissza a korábbi kötetekben szereplő versekhez (például *Az ősz; Megtanulni élni II.*); és van, amely stílusában. A *Könyves mente-* című vers „stb.” rövidítése is ezt a szakadatlan visszatérést példázza. És talán a világ is azért topog

egy helyben, mert minden visszatér egyszer. Ahogy a kikötőben is (az a jó) „jön egy hajó, megy egy hajó”... (Magvető, Budapest, 2002)

HANTI KRISZTINA

PÁSZTOR JÁNOS: MISSZIÓ A XXI. SZÁZADBAN

Pásztor János, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának kiérdemesült ökömenika tanára arra keresi a választ könyvében, hogy egyháza miként szerezheti vissza elvesztett vitalitását és társadalmi hitelét, aminek módját ő a missziós lelkület újrafelfedezésében jelöli meg. Kiindulópontja a nagy jelentőségű, és számára személyesen is látlatokat nyitó 1943-as Szárszói Találkozó, amelyen a református értelmiség — az Evangélium fényében — a magyar társadalom problémáiról vitatkozott. Pásztor számára Szárszó két szempontból példaértékű: egyrészt ennek a református útkeresésnek igen nagy volt a társadalmi visszhangja (a szerző szerint „mind a mai napig” ez volt az utolsó ilyen rendezvény), másrészt a dialógus jegyében más világnézetű vagy politikai meggyőződésű előadók is meghívtak. Hogy ma a magyar református egyház nem rendelkezik ilyen kisugárzással, az a könyv szerint alkalom az önvizsgálatra a keresztyén bűnbánat jegyében, de ezen túl a további útkeresésre is, mivel Szekfű Gyula szintén 1943-ban kelt cikksorozata címével élve: „Valahol utat veszítettünk.” Az első célkitűzést szolgálja a könyv jelentős részét kitevő történeti visszatekintés, a másodikat a világ mai állapotának, az aktuális szituációnak a vizsgálata, illetve mintegy keretként a mű elején és végén a teológiai megfontolás a keresztyén egyházaknak ebbe a 21. századi világba szóló küldetéséről, missziójáról.

A történeti részből, amely a keresztyén misszió az egyház életében folytonosan betöltött központi szerepét, illetve a missziós célok változásait mutatja be, kiemelésre érdemes a magyar reformátusság elmúlt száz évének — részben a szerző személyes tapasztalataira támaszkodó — kritikus elemzése (a lábjegyzetekben megbúvó személyes élményekből egyébként egy izgalmas memoár is kitalálható). Figyelemre méltó, hogy a missziós lendület és hitelesség általa konstatalt hiányáért nem kizárólag az előző évtizedek ideológiáivá silányított hivatalos teológiai vonalát, a szolgáló egyház teológiáját teszi felelőssé, amelynek biblikus háttérére és pozitív elemeire is rámutat, hanem legalább annyira a 19. századi racionalista teológiát (kinyilatkoztatott hit helyett az emberi ésszel belátható hit hir-

detése), és a szubjektivitást a közösség rovására előnyben részesítő 20. század eleji ébredést is. Anélkül, hogy a kommunista diktatúra és egyházüldözés legitímálására használt szolgáló egyház- vagy diakónia teológiájának kényes kérdéseibe belemennénk, Pásztor professzornak igazat adhatunk abban, hogy a közelmúlt belső egyházi történéseinek teológiai háttérét csak szélesebb kontextusban lehet megérteni.

Azt a helyzetet, amellyel az egyház itt és most szembesül, a szerző posztindusztriális, posztkommunista és posztkrisztiánus állapotként írja le, s külön fejezetet szentel a szekularizáció, továbbá a posztmodern életérzés elemzésének. Ahogy az egyháznak erre a helyzetre (is) válaszolnia kell, arra a legalkalmasabb bibliai kifejezés Pásztor professzor szerint a küldetés, a Vulgata szóhasználatával misszió, melynek két fontos jellemzője, hogy egyrészt elsődlegesen Isten missziója az ember felé, s nem vallási agitáció, másrészt hogy a hiteles missziós munka párbeszéd-szerű, és semmiképpen sem diktátum. Az egyház annyiban missziós, amennyiben az Isten népeként közege és eszköze Isten missziójának, ebből következően viszont az egyháznak tudatosítania kell a missziós parancsból fakadó feladatait. Az így felfogott keresztyén missziót a szerző széles biblikus teológiai alapokra helyezi. Jó példa erre az egyetemes papságról szóló tanítás beillesztése a koncepcióba. Pásztor is kardinálisnak tekinti az egyetemes papság eszméjét az egyháztagok aktivizálása szempontjából, ám ennek mikéntjét az Ó- és Újszövetség alapján fejt ki, s felhívja a figyelmet, hogy „a tanítás tartalmát hosszú időn át nem az Ószövetségből taníttatva fogalmaztuk meg, hanem a görög filozófia, különösen pedig a felvilágosodás gondolatvilága hatására”. Az igehelyek magyarázatából arra konkludál, hogy az egyház „papok népe a többi népért”, ezért az egyetemes papság gondolata „minden missziói teológia kiindulópontja és tartalmának fontos meghatározója”. Ami a gyülekezeti élet, s ezáltal a magyar református egyház szükséges megújulásának útját illeti, a professzor leginkább azért emel szót, hogy a hívek aktív részvételére épülő liturgia és különösen az úrvacsora ismét visszakerüljön eredeti funkciójába, vagyis ismét a gyülekezeti élet középpontja legyen. Ezt a „reformjavaslatot” támasztja alá szélesebb összefüggésben a keresztyén spiritualitásnak szentelt fejezet. Ebben a vonatkozásban is feltűnik, hogy az egész munka különös értéke az ökumenikus tapasztalatok beépítése a református útkeresés programjába. (Somhegyi Kiadó, Velence, 2000)

GÁRDONYI MÁTÉ

SOMMAIRE

„La théologie des âges de la vie”

- ROMANO GUARDINI: Les âges de la vie
 ZOLTÁN TARJÁNYI: Se découvrir soi-même — l’option fondamentale
 KATALIN HORVÁTH-SZABÓ: Au milieu du chemin de notre vie
 ZOLTÁN GLOVICZKI: Philémon et Baucis
 ■ Poèmes de Zsófia Balla, Csaba Báthori, Zsuzsa Beney et Péter Vasadi
 ■ Essais de József Keresztesi et Endre Lábass
 ■ Entretien avec László Tringer

INHALT

„Die Theologie der Lebensalter”

- ROMANO GUARDINI: Die Lebensalter
 ZOLTÁN TARJÁNYI: Wie man sich selbst findet — die *Optio fundamentalis*
 KATALIN HORVÁTH-SZABÓ: Die Mittelstrecke des menschlichen Lebens
 ZOLTÁN GLOVICZKI: Philemon und Baucis
 ■ Gedichte von Zsófia Balla, Csaba Báthori, Zsuzsa Beney und Péter Vasadi
 ■ Essays von József Keresztesi und Endre Lábass
 ■ Gespräch mit László Tringer

CONTENTS

„Theology of the Ages of Life”

- ROMANO GUARDINI: The Ages of Life
 ZOLTÁN TARJÁNYI: To Discover Yourself — the Fundamental Option
 KATALIN HORVÁTH-SZABÓ: The Middle of Life
 ZOLTÁN GLOVICZKI: Philemon and Baucis
 ■ Poems by Zsófia Balla, Csaba Báthori, Zsuzsa Beney and Péter Vasadi
 ■ Essays by József Keresztesi and Endre Lábass
 ■ Interview with László Tringer

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztő: BENDE JÓZSEF Szerkesztőségi titkár és tördelő: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ

Munkatársak: GÖRFÖL TIBOR (Teológia), HAFNER ZOLTÁN (Szépirodalom), ROCHLITZ KYRA (Mai meditáció)

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. ÜLK, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP. VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 1 évre 2.040,- Ft, fél évre 1.020,- Ft, negyed évre 510,- Ft, egy szám ára 200,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 50,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 240 Ft

VIGILIA

SZEMLE

POMOGÁTS BÉLA	Költői univerzum
ESTERHÁZY PÉTER- KERTÉSZ IMRE-NÁDAS PÉTER	Kalauz. Bojtár Endre kísérő írásaival
KÁNTOR PÉTER	Lóstafféta
PÁSZTOR JÁNOS	Misszió a XXI. században

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Gárdonyi Máté, Gerold László,
Hanti Krisztina és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Erő és erőtlenség
- Hellenizmus, judaizmus és kereszténység
- A summák világa
- Kereszténység Kínában
- Fried István, Pákozdi István, Pór Péter,
Rónay László és Tüskés Tibor tanulmánya
- Albert Zsuzsa, Jász Attila,
Lászlóffy Aladár, Máthé Andrea,
Nagy Gáspár, Tandori Dezső,
Vasadi Péter és Visky András írása

ISSN 004260242-4

9 770042 602425